

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΤΜΗΜΑΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ, ΣΛΑΒΙΚΩΝ, ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ

ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΕΜΟΥ

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ
ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ

Διπλωματική Εργασία

**«Ανταγωνιστικότητα, επιχειρηματικό περιβάλλον, οικονομική ελευθερία και
ανάπτυξη στη ΠΓΔΜ»**

**«Competitiveness, business environment, economic freedom and growth in
FYROM»**

ΤΟΥ

Βαλσάμη Παπαδόπουλου

Επιβλέπων Καθηγητής: Χάρρυ Παπαπανάγος

Αθήνα, Δεκέμβριος 2018

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

«Δηλώνω υπευθύνως ότι, όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία, τα απέκτησα, τα επεξεργάσθηκα και τα παρουσιάζω, σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου»

Βαλσάμης Παπαδόπουλος

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η οικονομία της πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας (πΓΔΜ) είναι μια νεαρή και μικρή οικονομία, η οποία προσπαθεί μέσα στα 27 χρόνια κρατικής ανεξάρτητης ύπαρξης της χώρας να ανταπεξέλθει τις προκλήσεις και να μπορέσει να βοηθήσει τη χώρα να γίνει μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) αλλά και να αντιμετωπίσει τις πιέσεις και προκλήσεις του παγκόσμιου οικονομικού συστήματος. Η ανάπτυξη της οικονομίας είτε μέσα από τη γλώσσα των αριθμών είτε μέσα από τις ποιοτικές επιπτώσεις που έχει στον πληθυσμό της χώρας βρισκόταν πάντα στο επίκεντρο των συζητήσεων για τη μελλοντική πορεία. Η εργασία αυτή εστιάζεται στην επίδραση που έχει η ανταγωνιστικότητα της οικονομίας, το επιχειρηματικό περιβάλλον αλλά και η οικονομική ελευθερία αυτής στην ανάπτυξη της οικονομίας της πΓΔΜ.

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

SYNOPSIS

The economy of the former Yugoslav Republic of Macedonia (FYROM) is a young and small economy that tries to cope with the challenges and help the country become a member of the European Union (EU) in the 27 years of state independent statehood, but also to face the pressures and challenges of the global economic system. The growth of the economy, either through the language of numbers or through its qualitative impact on the population of the country, has always been at the heart of discussions on the future course. This work focuses on the impact of the competitiveness of the economy, the business environment and its economic freedom on the development of the FYROM economy.

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

<u>1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ .....</u>	<u>1</u>
1.1 ΓΕΝΙΚΑ.....	1
1.2 ΣΚΟΠΟΣ.....	3
1.3 ΔΟΜΗ	3
<u>2. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ .....</u>	<u>5</u>
2.1 ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΓΕΝΙΚΑ.....	5
2.2 ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ.....	6
2.3 ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ.....	8
2.4 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ.....	10
2.5 ΣΥΝΔΕΣΗ ΔΕΙΚΤΩΝ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑΣ, ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΜΕΤΑΞΥ ΤΟΥΣ.....	11
<u>3. ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ .....</u>	<u>12</u>
3.1 ΣΤΟΙΧΕΙΑ	12
3.1.1 ΓΕΝΙΚΑ.....	12
3.1.2 ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ	12
3.1.2.11 ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΗ ΠΟΛΥΠΛΟΚΟΤΗΤΑ	19
3.1.2.12 ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ.....	20
3.1.3 ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ	21
3.1.3.4 ΕΓΓΡΑΦΗ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ	24
3.1.3.5 ΛΗΨΗ ΠΙΣΤΩΣΗΣ	24
3.1.4 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ	27
3.2 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ.....	34
<u>4. ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΣΤΗΝ ΠΓΔΜ .....</u>	<u>36</u>
4.1 ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΓΕΝΙΚΑ.....	36
4.2 ΜΑΚΡΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ	37
4.3 ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ.....	41
<u>5. ΑΝΑΛΥΣΗ .....</u>	<u>46</u>
5.1 ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ	46
5.1.1 ΘΕΣΜΟΙ	46
5.1.2 ΥΠΟΔΟΜΕΣ.....	47
5.1.3 ΜΑΚΡΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ.....	48

5.1.4 ΥΓΕΙΑ ΚΑΙ ΒΑΣΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	48
5.1.5 ΑΝΩΤΕΡΗ ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	49
5.1.6 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ ΑΓΑΘΩΝ.....	49
5.1.7 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	50
5.1.8 ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΓΟΡΑΣ	51
5.1.9 ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΟΙΜΟΤΗΤΑ	51
5.1.10 ΜΕΓΕΘΟΣ ΑΓΟΡΑΣ	52
5.1.11 ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΗ ΠΟΛΥΠΛΟΚΟΤΗΤΑ	53
5.1.12 ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ.....	53
5.1.13 ΣΥΝΟΨΗ - ΣΥΝΔΕΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ	54
5.2 ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ	55
5.2.1 ΕΝΑΡΞΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ.....	55
5.2.2 ΑΔΕΙΑ ΟΙΚΟΔΟΜΗΣΗΣ.....	56
5.2.3 ΠΑΡΟΧΗ ΗΛΕΚΤΡΙΚΟΥ ΡΕΥΜΑΤΟΣ	56
5.2.4 ΕΓΓΡΑΦΗ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ	57
5.2.5 ΛΗΨΗ ΠΙΣΤΩΣΗΣ	57
5.2.6 ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΕΠΕΝΔΥΤΩΝ ΜΕΙΟΨΗΦΙΑΣ	57
5.2.7 ΠΛΗΡΩΜΗ ΦΟΡΩΝ.....	58
5.2.8 ΔΙΑΣΥΝΟΡΙΑΚΟ ΕΜΠΟΡΙΟ	58
5.2.9 ΕΠΙΒΟΛΗ ΣΥΜΒΑΣΕΩΝ.....	59
5.2.10 ΕΠΙΛΥΣΗ ΑΦΕΡΕΓΓΥΟΤΗΤΑΣ	59
5.2.11 ΚΑΝΟΝΕΣ ΑΓΟΡΑΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ.....	60
5.2.13 ΣΥΝΟΨΗ - ΣΥΝΔΕΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ	60
5.3 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ.....	61
5.3.1 ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ.....	62
5.3.2 ΔΙΚΑΣΤΙΚΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ	63
5.3.3 ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΗ ΑΚΕΡΑΙΟΤΗΤΑ.....	63
5.3.4 ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΒΑΡΥΝΣΗ	63
5.3.5 ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΔΑΠΑΝΕΣ.....	64
5.3.6 ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΗ ΕΞΥΓΙΑΝΣΗ	64
5.3.7 ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ	65
5.3.8 ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ.....	65
5.3.9 ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ	65
5.3.10 ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΕΜΠΟΡΙΟΥ	65

5.3.11 ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ	65
5.3.12 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ	66
5.3.13 ΣΥΝΟΨΗ - ΣΥΝΔΕΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ	66
<u>6. ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ .....</u>	<u>68</u>
6.1 ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	68
6.2 ΥΠΟΔΟΜΕΣ	69
6.3 ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ	69
6.4 ΜΑΚΡΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ.....	71
6.5 ΕΝΝΟΜΗ ΤΑΞΗ	72
6.6 ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΗ ΔΙΑΦΘΟΡΑΣ - ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ.....	74
<u>7. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ .....</u>	<u>75</u>
7.1 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	75
7.2 ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.....	77
<u>ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ .....</u>	<u>79</u>
<u>ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ .....</u>	<u>86</u>

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1 ΓΕΝΙΚΑ

Η πτώση των κομμουνιστικών καθεστώτων της ανατολικής και νοτιοανατολικής Ευρώπης μετά το 1989, έδωσε το έναυσμα για μια σειρά τεράστιων μεταρρυθμίσεων στις χώρες αυτές, και μια μετάβαση άλλοτε βίαιη άλλοτε σταδιακή προς δημοκρατικά πολιτεύματα και ελεύθερες οικονομίες, σύμφωνα με τα δυτικοευρωπαϊκά πρότυπα.

Η πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας (πΓΔΜ) αναγκάστηκε να υποβληθεί σε δύο μεγάλες αλλαγές, κάθε μία με τις δικές της προκλήσεις. Από τη μία οι προκλήσεις «αποβολής» του κομμουνιστικού συστήματος και από την άλλη η αυτόνομη λειτουργία της ως κράτους, που προέκυψε μετά τη διάλυση της πρώην Γιουγκοσλαβίας (Νοέμβριος 1991). Η πΓΔΜ αποτελούσε ιστορικά μία από τις φτωχότερες περιοχές της πρώην Γιουγκοσλαβίας, ενώ τα εθνικά προβλήματα έφεραν το 2001 τη χώρα στα πρόθυρα ενός εμφυλίου πολέμου. Η οικονομία της πΓΔΜ, όπως όλες οι οικονομίες των πρώην κομμουνιστικών χωρών, εκτός από αυτές που εισήλθαν στην ΕΕ, χαρακτηρίζεται ως μια οικονομία σε μετάβαση¹.

Η πΓΔΜ είναι μια μικρή ανοιχτή οικονομία στη νοτιοανατολική Ευρώπη. Ως χώρα με πληθυσμό μόλις 2 εκατομμυρίων κατοίκων, ήταν η τρίτη φτωχότερη χώρα από όλες τις χώρες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης το 2013. Η οικονομία της πΓΔΜ συνεχίζει να χαρακτηρίζεται ως «υπό μετάβαση», μολονότι η περίοδος της ανεξαρτησίας της και της αποσύνδεσής της από το μοντέλο του κρατικού σχεδιασμού αριθμεί πλέον των 20 ετών. Το 2002 η οικονομία άρχισε να ανακάμπτει και αυτή η θετική τάση συνεχίστηκε έως το 2008, όταν ξέσπασε η παγκόσμια οικονομική κρίση. Κατά τα πρώτα πέντε χρόνια μετά την ανεξαρτησία, το ΑΕΠ της χώρας βρισκόταν σε πτωτική πορεία, ενώ για πρώτη φορά σημείωσε αύξηση (1,2%) το 1996. Η τάση αυτή διατηρήθηκε μέχρι το 2000, όταν ο ρυθμός ανάπτυξης ανήλθε στο 4,5% (Γραφείο Συνδέσμου της Ελλάδας στην πΓΔΜ Γραφείο Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων 2017).

Παράλληλα, το ζήτημα της ονομασίας της χώρας και η τριβή με την Ελλάδα για αυτό, έχει δημιουργήσει σοβαρά προβλήματα και δυσχέρειες στις προσπάθειες της

---

¹ Οικονομία μετάβασης είναι μία οικονομία η οποία αλλάζει από κεντρικά κατευθυνόμενη οικονομία σε μια οικονομία της αγοράς με βάση τους νόμους της προσφοράς και της ζήτησης. Οι υπό μετάβαση οικονομίες υφίστανται οικονομική φιλελευθεροποίηση, όπου πλέον, οι δυνάμεις της αγοράς καθορίζουν τις τιμές και όχι μια κεντρική κυβέρνηση και οι φραγμοί στο εμπόριο αίρονται.

χώρας για είσοδο στους διεθνείς οργανισμούς αλλά και πολλά οικονομικά προβλήματα, ιδιαίτερα στα πρώτα χρόνια της διένεξης.

Σύμφωνα με στοιχεία της Ευρωπαϊκής Στατιστικής Υπηρεσίας – Eurostat, η πΓΔΜ κατατάσσεται μεταξύ των φτωχότερων χωρών της Ευρώπης, καθώς μόνον η Αλβανία και η Βοσνία και Ερζεγοβίνη έπονται αυτής στη σχετική κατάταξη. Βάσει της ίδιας πηγής, το μέσο επίπεδο διαβίωσης στη χώρα (υπολογιζόμενο με βάση το κατά κεφαλήν ΑΕΠ) ανέρχεται στο 65% του μέσου ευρωπαϊκού. Η πΓΔΜ κατατάσσεται μεταξύ των φτωχότερων χωρών της Ευρώπης και σε σχέση με την ατομική κατανάλωση, το επίπεδο της οποίας είναι κατά 60% χαμηλότερο από το μέσο ευρωπαϊκό.

Οι προσπάθειες της πΓΔΜ για οικονομική ανάπτυξη έχουν περάσει πολλούς σκοπέλους καθώς όλη η περιοχή βρίσκεται σε συνεχή αναταραχή και αβεβαιότητα. Βέβαια, αρκετές χώρες, όπως η Βουλγαρία, η Ρουμανία, η Κροατία κ.α. σημείωσαν σημαντικά άλματα σε όλους τους τομείς με αποτέλεσμα να είναι ισότιμα μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ). Η ΕΕ υπήρξε και συνεχίζει να είναι σημαντικός αρωγός σε αυτές τις προσπάθειες, είτε χειροπιαστά με την διανομή αναπτυξιακών κεφαλαίων² είτε με τη συνδρομή παροχής τεχνογνωσίας για την σταδιακή ανάπτυξη της οικονομίας ειδικά μέσω του μηχανισμού της προενταξιακής βοήθειας³ (Instrument for Pre-Accession Assistance - IPA)⁴.

Η παγκόσμια οικονομική κρίση του 2008-09 άφησε έντονα τα σημάδια της, ιδιαίτερα στις χώρες της περιοχής των Δυτικών Βαλκανίων, των οποίων οι οικονομίες δεν ήταν τόσο ισχυρές ώστε να μπορέσουν να αντέξουν τους κλυδωνισμούς και τις ισχυρές πιέσεις του διεθνούς οικονομικού συστήματος, με αποτέλεσμα οι αναπτυξιακές πολιτικές να συναντήσουν πολλά εμπόδια. Η κρίση - ύφεση όμως, έφερε στο προσκήνιο πέρα από την σταθερότητα, την ανάγκη για ανάπτυξη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η ελληνική οικονομία, η οποία βιώνει πολλά χρόνια πρωτοφανούς ύφεσης μέχρις ότου οι δείκτες ανάπτυξης της οικονομίας να πάρουν ανοδική τάση.

---

² Όπως αναφέρεται στην ιστοσελίδα της ΕΕ έχουν δοθεί από το 1999 649 εκατ. ευρώ ως δάνεια από την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων, ενώ για το διάστημα 2007-2020 έχουν διατεθεί 1,28 δις ευρώ ως κεφάλαια πριν την ένταξη (pre-accession funds). https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/near_factograph_the_former_yugoslav_republic_of_macedonia.pdf

³ Στην πΓΔΜ έχει δοθεί ο χαρακτηρισμός της χώρας υποψήφιας προς ένταξη από τις 15-12-2005.

⁴ Ο συνολικός προϋπολογισμός του IPA II (προγραμματική περίοδος 2014-2020) για την πΓΔΜ ανέρχεται σε 664,2 εκ. ευρώ, από 622,5 εκ ευρώ κατά την προηγούμενη προγραμματική περίοδο (IPA I – 2007-2013) (Γραφείο Συνδέσμου της Ελλάδας στην πΓΔΜ Γραφείο Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων 2017).

Είναι φανερό ότι η έννοια της ανάπτυξης μιας οικονομίας και η μελέτη αυτής αποτελούν ένα βασικό παράγοντα εξέτασης αυτής, ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια. Η ανάπτυξη μπορεί να μελετηθεί μέσω πολλών διαφορετικών παραγόντων, η ανάλυση των οποίων μπορεί να δώσει σημαντικά συμπεράσματα για το ποια είναι τα ισχυρά και ποια τα αδύναμα σημεία, ποια χρειάζονται βελτίωση και ποια προβολή.

Το σύγχρονο οικονομικό περιβάλλον είναι ιδιαίτερα ανταγωνιστικό, αποτελώντας σημαντική πρόκληση για μια μικρής κλίμακας οικονομία, όπως αυτή της πΓΔΜ. Παράλληλα το περιβάλλον λειτουργίας των ιδιωτικών επιχειρήσεων αλλά και η ευκολία επιχειρηματικής δραστηριότητας, μπορούν να αποτελέσουν πόλο έλξης ξένων επενδύσεων και εισροής κεφαλαίων, παραγόντων πολύ σημαντικών για την ανάπτυξη μιας οικονομίας.

1.2 ΣΚΟΠΟΣ

Ο σκοπός της εργασίας αυτής είναι να εξετάσει την οικονομία της πΓΔΜ μέσα από το πρίσμα της ανταγωνιστικότητας, του επιχειρηματικού περιβάλλοντος και της οικονομικής ελευθερίας αυτής, προσπαθώντας να διαπιστώσει πως αυτοί οι παράγοντες και οι συνιστώσες τους συμβάλλουν στην γενικότερη ανάπτυξη αυτής. Απώτερος τελικός σκοπός είναι η εξαγωγή συμπερασμάτων αλλά και πιθανών προτάσεων πάνω στους τομείς - πυλώνες αυτούς.

1.3 ΔΟΜΗ

Η παρούσα εργασία διαιρείται σε επτά κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο, είναι η εισαγωγή στην οποία θα αναφερθούν κάποια γενικά κομμάτια που αφορούν στην οικονομία της πΓΔΜ, έτσι ώστε να δημιουργηθεί ένα πλαίσιο μέσα στο οποίο θα κινηθεί η ανάλυση της εργασίας. Το δεύτερο κεφάλαιο, περιλαμβάνει τη βιβλιογραφική επισκόπηση, η οποία περιλαμβάνει σε γενικές γραμμές τι έχει γραφεί για τη σύνδεση της ανταγωνιστικότητας, του επιχειρηματικού περιβάλλοντος και της οικονομικής ελευθερίας με την ανάπτυξη, τόσο ειδικά για τη πΓΔΜ όσο και γενικά. Στο τρίτο κεφάλαιο, παρουσιάζεται η μεθοδολογία που θα ακολουθηθεί αλλά και παρουσίαση των στοιχείων που απαρτίζουν - συνθέτουν τους τρεις εξεταζόμενους παράγοντες και πως τους επηρεάζουν. Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η συνολική εικόνα της ανάπτυξης της πΓΔΜ, έτσι ώστε στο επόμενο κεφάλαιο να μπορέσει να γίνει η συγκριτική αντιπαράθεση με τους δείκτες της ανταγωνιστικότητας, του επιχειρηματικού περιβάλλοντος και της οικονομικής ελευθερίας. Στο πέμπτο κεφάλαιο, παρουσιάζονται

τα δεδομένα των προαναφερθέντων όπως αυτά διαμορφώθηκαν στην πάροδο κυρίως της τελευταίας δεκαετίας, οι επιδόσεις, οι τάσεις και οι μεταβολές αυτών, αλλά και οι απαραίτητες συγκρίσεις. Στο έκτο κεφάλαιο, γίνεται μια προσπάθεια εντοπισμού των πιθανών πολιτικών που απαιτείται να εφαρμοσθούν ώστε να βελτιωθούν οι τομείς στους οποίους παρατηρείται υστέρηση και οι οποίοι επηρεάζουν την συνολική ανάπτυξη της οικονομίας της πΓΔΜ. Το έβδομο κεφάλαιο, αποτελεί και τον επίλογο της παρούσης εργασίας, όπου παρουσιάζονται γενικά συμπεράσματα και προτείνονται πεδία για περαιτέρω έρευνα.

2. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

2.1 ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΓΕΝΙΚΑ

Ο δρόμος προς την ανάπτυξη για την πΓΔΜ μετά την ανεξαρτησία της το 1991, υπήρξε αρκετά δύσκολος. Μετά την ανεξαρτησία, η χώρα έπρεπε να προβεί σε επίπονες μεταρρυθμίσεις προκειμένου να αναδιαρθρώσει την κομμουνιστική κεντροποιημένη οικονομία σε μια ανοικτή οικονομία προσαρμοσμένη σύμφωνα με τα κριτήρια της Κοπεγχάγης για τα νέα μέλη (Petrevski G, 2005). Η πΓΔΜ είναι μια μικρή ανοιχτή οικονομία στη νοτιοανατολική Ευρώπη. Ως χώρα με πληθυσμό μόλις 2 εκατομμυρίων κατοίκων, κα ήταν η τρίτη φτωχότερη χώρα από όλες τις χώρες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης το 2013. Τα τελευταία 20 χρόνια υπάρχει μια πληθώρα διαθέσιμων στοιχείων, τα οποία θα βοηθήσουν να γίνει η διερεύνηση του θέματος της εργασίας. Τα στοιχεία αυτά παρέχονται κατά κύριο λόγο από διεθνείς οργανισμούς, καθώς μέσω αυτών δημιουργήθηκαν και βελτιώθηκαν οι υποδομές του οικονομικού συστήματος. Παράλληλα η Στατιστική Υπηρεσία της πΓΔΜ παρέχει αρκετά από τα μακροοικονομικά στοιχεία, κυρίως όμως θα χρησιμοποιηθούν τα στοιχεία που δίνονται από την Παγκόσμια Τράπεζα (World Bank -WB), κυρίως διότι οι οργανισμοί, τους δείκτες των οποίων θα χρησιμοποιηθούν στην εργασία, βασίζονται σε αυτά.

Επιπλέον της ανάλυσης της ανάπτυξης δια μέσου των μακροοικονομικών δεικτών, η έννοια αυτής σχετίζεται και με άλλους παράγοντες, οι οποίοι εξετάζουν κατά πόσο «ποιοτική» είναι αυτή. Η ανάπτυξη αυτή στην παρούσα εργασία εξετάζεται μέσα από τη μελέτη των παραγόντων του δείκτη ανθρώπινης ανάπτυξης (Human development Index - HDI), ο οποίος διαμορφώνεται από το Πρόγραμμα Ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών. Σύμφωνα με το δείκτη αυτό η πΓΔΜ βρίσκεται για το 2018 στην 80^η θέση από τις 189 χώρες, θέση και βαθμολογία σχετικά όχι καλή. Αυτό αποτελεί μια ένδειξη ότι πιθανά «ψυχρά» θετικά οικονομικά αποτελέσματα των στατιστικών στοιχείων της Παγκόσμιας Τράπεζας να μην δείχνουν την πραγματική εικόνα στο εσωτερικό της πΓΔΜ. Πάνω στο τελευταίο, σε μελέτη για την ποιότητα ζωής στη πΓΔΜ στις αρχές της δεκαετίας αναφέρεται ότι περισσότερα από τα μισά νοικοκυριά της χώρας έχουν εισοδήματα κάτω από το 50% του μέσου όρου, τη στιγμή που ¼ δεν έχει καθόλου, ενώ το πλουσιότερο 20% λαμβάνει 42% του συνολικού διαθέσιμου για κατανάλωση εισοδήματος και το φτωχότερο 20% μόνο το 5% (Bartlett et al, 2010).

Ειδικά τα τελευταία δύο χρόνια η πολιτική αστάθεια στην πΓΔΜ είχε πολύ σοβαρό αντίκτυπο στην ανάπτυξη. Όπως αναφέρει και ο Επίτροπος της Παγκόσμιας Τράπεζας στην πΓΔΜ Marco Mantovanelli «ο οικονομικός αντίκτυπος της πολιτικής κρίσης στη Μακεδονία ήταν μεγαλύτερος από τον αναμενόμενο. Η ανάπτυξη επιβραδύνθηκε στο μηδέν το 2017, λόγω της απότομης μείωσης των επενδύσεων», ενώ προβλέπει βελτίωση της κατάστασης στο μέλλον (WB Press release 11 Apr 2018).

Στα γενικότερα ζητήματα της ανάπτυξης της πΓΔΜ οι Tevdovski, Filipovski και Ivanovski επισημαίνουν ότι οι κυριότεροι τομείς που επιδρούν αρνητικά επί της οικονομικής ανάπτυξης της πΓΔΜ είναι «...οι στρεβλώσεις στη λειτουργία του νομικού και ρυθμιστικού συστήματος αποτελούν τον βασικό δεσμευτικό περιορισμό για την ανάπτυξη... Η πλειοψηφία των εταιρειών της πΓΔΜ επισημαίνει ότι οι γενικευμένες πρακτικές του άτυπου τομέα, η ανεπαρκής ανεξαρτησία του δικαστικού συστήματος από την πολιτική επιρροή, καθώς και η εγκληματικότητα, οι κλοπές και διαταραχές και η πολιτική αστάθεια ως οι κύριοι περιορισμοί για την ανάπτυξη, καθώς και οι ελλείψεις υποδομές και το χαμηλό ανθρώπινο κεφάλαιο (εκπαίδευση κτλ.) (Tevdovski et al 2014). Οι παράγοντες αυτοί επηρεάζουν κομμάτια τόσο της ανταγωνιστικότητας όσο και του επιχειρηματικού περιβάλλοντος και της οικονομικής ελευθερίας.

2.2 ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Η μελέτη της ανταγωνιστικότητας της πΓΔΜ σε σχέση με την ανάπτυξη ακολουθεί τον παγκόσμιο δείκτη ανταγωνιστικότητας (Global Competitive Index - GCI) της Παγκόσμιας Τράπεζας. Μέσω της μελέτης των παραγόντων που απαρτίζουν το δείκτη και τη σύνδεσή τους με την ανάπτυξη θα βοηθήσουν στην εξαγωγή συμπερασμάτων επί του βαθμού αλληλεπίδρασης της ανταγωνιστικότητας με την ανάπτυξη.

Είναι εύκολα κατανοητό ότι μια ανταγωνιστική οικονομία είναι μια οικονομία που μπορεί να συμμετάσχει με ευνοϊκούς όρους στο παγκόσμιο οικονομικό σύστημα, καθώς διαθέτει εκείνα τα χαρακτηριστικά τα οποία δύνανται να της προσφέρουν, κατά περίπτωση, πλεονεκτήματα ή να της προσφέρουν την ικανότητα να αντέξει στις οικονομικές εξωτερικές και εσωτερικές πιέσεις.

Η μελέτη των R. Korez-Vide and P. Tominc εξέτασε τις χώρες μέλη της ΕΕ της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης (Τσεχία, Κροατία, Εσθονία, Ουγγαρία, Λετονία, Λιθουανία, Πολωνία, Ρουμανία, Σλοβακία και Σλοβενία) κατά την πορεία τους προς

την είσοδο στην ΕΕ και απόδειξε ότι η ανταγωνιστικότητα (μέσω της ανάλυσης του GCI) εμφανίζει σχέση με την οικονομική ανάπτυξη των χωρών αυτών (Korez-Vide R., Tominic P., 2016). Παράλληλα, μελέτη του ΟΟΣΑ (OECD) καταλήγει ότι η ανταγωνιστικότητα συνδέεται με την ανάπτυξη και την καταπολέμηση της φτώχειας και ενθαρρύνει την εσωτερική ανάπτυξη αλλά και τα FDI, διότι ενισχύει την επενδυτική αυτοπεποίθηση, την καινοτομία και την αναπτυξιακή διαδικασία (Godfrey 2008).

Πάνω στο τελευταίο, σε μελέτη υπό το Οικονομικό Ινστιτούτο των Σκοπίων (Dzambaska E., Empirical analysis of FDI and tax incentives on the economic growth in FYROM) αναφέρεται ότι η ευνοϊκή φορολόγηση των εταιριών⁵ μπορεί από τη μία να αποτελεί κίνητρο για τη ανάπτυξη της επιχειρηματικής δραστηριότητας (σημαντικό κομμάτι της επόμενης παραγράφου) αλλά μακροπρόθεσμα και μόνο όταν η χώρα φθάσει σε ένα επαρκές επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης. Η μελέτη καταλήγει ότι στην περίπτωση της πΓΔΜ οι φορολογικές ελαφρύνσεις το διάστημα 2005-2011 έχουν συμβάλει στην αύξηση των FDI, το οποίο όμως δεν φαίνεται να έχει σημαντικό αποτέλεσμα επί της ανάπτυξης. Βέβαια αυτό, όπως σημειώθηκε συνοδεύτηκε από παράλληλες φορολογικές ελαφρύνσεις που σημαίνει ότι από τα ποσά που επενδύθηκαν μεταφράστηκαν σε φορολογικά έσοδα λιγότερα από τις προηγούμενες χρονιές. Τα τελευταία χρόνια που η φορολογία έχει μείνει σταθερή στο 10% είναι αναμενόμενο ότι αύξηση των FDI θα συμβάλει θετικά επί της ανάπτυξης, τη στιγμή που η ΕΕ μέσω της Επιτροπής αναφέρει ότι τα τελευταία χρόνια τα FDI αναλογούν σε 2% - 3% του ΑΕΠ, ενώ η οικονομία στηρίζεται στα εμβάσματα του εξωτερικού (χρήματα που στέλνουν αυτοί που εργάζονται στο εξωτερικό) (European Commission, Institutional Paper 085, 2018, σελ. 40).

Οι Tenvdovski και Ivanovski σε μελέτη τους για την επίδραση του νομικού συστήματος επί της ανάπτυξης στην πΓΔΜ καταλήγουν ότι η κατάσταση του νομικού συστήματος έχει εμποδίσει σημαντικά την ανάπτυξη, περιορίζοντας τις ιδιωτικές επενδύσεις (Tenvdovski, Ivanovski 2014). Στη μελέτη τους σκιαγραφούν μια αρνητική εικόνα του δικαιοκτικού τομέα στην πΓΔΜ, που έχει και πολιτικές επεκτάσεις. Σε όσο αφορά τις επισημάνσεις τους, που αφορούν και την επόμενη παράγραφο αναφέρουν ότι άσχετο το πόσο θα βελτιωθεί το κανονιστικό πλαίσιο και οι υποδομές της χώρας αν δεν γίνει κάτι δραστικό στον τομέα του δικαίου δεν θα μπορέσει να έρθει πραγματική

---

⁵ Αναφέρεται ότι η μεταβολή της φορολογίας των εταιριών υπήρξε ως εξής: Αρχικά ήταν στο 30%, από το 1997 έως το 2006 πήγε στο 15%, το 2007 έπεσε στο 12,5 και από το 2008 βρίσκεται στο 10%.

ανάπτυξη. Το ίδιο αναφέρει και η αναφερθείσα έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (σελ. 45), η οποία επισημαίνει επίσης ότι σημαντικό πρόβλημα στην ανταγωνιστικότητα και την ανάπτυξη της πΓΔΜ αποτελεί η δομικά προβληματική αδιαφάνεια στην εφαρμογή των νόμων και κανονισμών, τη στιγμή που η «μαύρη» αγορά αποτελεί περίπου το 17% του ΑΕΠ.

Πλέον των παραπάνω, σε μελέτη για την οικονομική ανάπτυξη των χωρών των Δυτικών Βαλκανίων⁶ (για το 2014) η ανταγωνιστικότητα αποτελεί την αχίλλειο πτέρνα της περιοχής με μέση κατάταξη μεταξύ των χωρών την 99^η ενώ για τις χώρες τις ΕΕ (ΕΕ-27) ο μέσος όρος βρίσκεται στην 35^η θέση. Κύρια προβλήματα, τα οποία όπως θα επισημανθεί και στη συνέχεια ισχύουν και για την πΓΔΜ, εστιάζονται στους αδύναμους θεσμούς και την έννομη τάξη (rule of law), στον περιορισμένο ρόλο της καινοτομίας και των δαπανών στην έρευνα, στη χαμηλή εσωτερική ζήτηση, ενώ τα οικονομικά δομικά προβλήματα, η διαφθορά, η κυβερνητική ανεπάρκεια κ.ά. αποθαρρύνουν τους πιθανούς επενδυτές (Zeneli V., 2014).

2.3 ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Στο ίδιο μήκος κύματος με την παραπάνω παράγραφο το επιχειρηματικό περιβάλλον αποτελεί και αυτό ένα σημαντικό παράγοντα μιας οικονομίας δείχνοντας τις συνθήκες που επικρατούν στο εσωτερικό αυτής και στις υποδομές που υφίστανται για την διεξαγωγή και ανάπτυξη της επιχειρηματικής δραστηριότητας. Η μελέτη του δείκτη της ευκολίας του επιχειρείν της Παγκόσμιας Τράπεζας (Ease of Doing Business -EDB) (www.doingbusiness.org), δια μέσου των παραγόντων αυτού και η σχέση του με την ανάπτυξη, θα βοηθήσουν να μελετηθεί η μεταξύ τους σχέση.

Διάφορες μελέτες εμφανίζουν συσχέτιση μεταξύ των επιδόσεων μιας χώρας στους πυλώνες του δείκτη Ease of Doing Business και της ανάπτυξης του ΑΕΠ, όπως στην μελέτη του Aní για την Κίνα και τη Σιγκαπούρη (Aní T., 2015), που καταλήγει ότι κάποιος από τους παράγοντες/πυλώνες του δείκτη εμφανίζουν σημεία συσχέτισης με την ανάπτυξη, ενώ η μελέτη του Aderoju (Aderoju U., 2017), καταλήγει ότι ανάλογα με τα στάδια οικονομικής ανάπτυξης των χωρών βελτίωση σε κάποιους πυλώνες δύναται να έχει θετικό αντίκτυπο στον ρυθμό ανάπτυξης του κατά κεφαλήν ΑΕΠ, αλλά σε άλλους όχι. Γενικά τα αποτελέσματα δεν είναι απόλυτα αλλά υπάρχει γενική συμφωνία στην βιβλιογραφία ότι ένας καλά ρυθμισμένος τομέας εταιρικής

---

⁶ Αλβανία, Κροατία, ΠΓΔΜ, Βοσνία και Ερζεγοβίνη, Σερβία, Μαυροβούνιο Κόσοβο.

επιχειρηματικής λειτουργίας που συνδυάζει τη δημιουργία συστήματος καταπολέμησης της διαφθοράς και της παραοικονομίας έχει θετικά αποτελέσματα στην ανάπτυξη.

Τη σχέση μεταξύ του επιχειρηματικού περιβάλλοντος και της οικονομικής ανάπτυξης εξετάζει και η μελέτη της Ermolina, η οποία στηρίζεται πάνω σε παγκόσμια έρευνα της Παγκόσμιας Τράπεζας μεταξύ των ιδιοκτητών εταιριών και των κορυφαίων μάνατζερ των χωρών, η οποία καταλήγει στο ότι υφίσταται σχέση μεταξύ τους αλλά και μεταξύ των επιχειρηματικών εμποδίων και των δεικτών της οικονομικής ανάπτυξης (Ermolina A. 2015). Συνεχίζει δε, ότι οι χώρες με χαμηλά επιχειρηματικά εμπόδια εμφανίζουν μεγαλύτερη ετήσια ανάπτυξη στο εθνικό εισόδημα και στις εξαγωγές. Στην ίδια έρευνα μεταξύ των 360 εταιριών που ρωτήθηκαν στην πΓΔΜ (για το 2013) τα προβλήματα στο επιχειρηματικό περιβάλλον εστιάστηκαν κυρίως στην παραοικονομία (informal sector) το 30,1%, στην πρόσβαση στη χρηματοδότηση το 21,5% και την πολιτική αστάθεια το 10,2% (World Bank Enterprise Surveys, FYROM 2013).

Η Ευρωπαϊκή Τράπεζα για Ανοικοδόμηση και Ανάπτυξη (European Bank for Reconstruction and Development - EBRD) μέσω της έρευνας που κάνει σχετικά με το επιχειρηματικό περιβάλλον και την αποδοτικότητα των εταιριών (Business Environment and Enterprise Performance Survey - BEEPS⁷) εστιάζει τα προβλήματα της πΓΔΜ στις πρακτικές ανταγωνιστών στον άτυπο τομέα, στην πρόσβαση στη χρηματοδότηση και τα θέματα ηλεκτρικής ενέργειας. Τα θέματα ηλεκτρικής ενέργειας, οι μεταφορές και οι πρακτικές των ανταγωνιστών στον άτυπο τομέα ήταν πιο προβληματικές για τις μεγάλες επιχειρήσεις, ενώ οι νέες εταιρείες διαμαρτυρήθηκαν επίσης για τη φορολογική διοίκηση. Τα ζητήματα ηλεκτρικής ενέργειας ήταν πιο πιεστικά από ό, τι η πρόσβαση στη χρηματοδότηση παλαιών επιχειρήσεων, κατασκευαστικών εταιριών και επιχειρήσεων στον τομέα των υπηρεσιών. Στο BEEPS IV, η πολιτική αστάθεια ήταν στην τρίτη θέση των προβλημάτων (<https://ebrd-beeps.com/reports/beeps-v/fyr-macedonia/>). Τα ίδια προβλήματα, σε γενικές γραμμές, εντοπίζει στο επιχειρηματικό περιβάλλον και η εκτίμηση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (European Commission, Institutional Paper 085, 2018, σελ. 49).

Παράλληλα, μελέτη που συνδέει τις παρεχόμενες ευκολίες από την κυβέρνηση της πΓΔΜ με τη δημιουργία ιδιαίτερα ευνοϊκών ρυθμίσεων στο άνοιγμα και λειτουργία

---

⁷ Τελευταία η BEEPS V.

νέων εταιριών για την προσέλκυση FDI καταλήγει ότι το πρώτο δεν έφερε τα αναμενόμενα αποτελέσματα στο δεύτερο⁸ (Kikerkova I. 2017).

2.4 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Αναλογικά και με τους δύο παραπάνω τομείς, η οικονομική ελευθερία, όπως αυτή εκφράζεται από τον δείκτη παγκόσμιας οικονομικής ελευθερίας (Economic Freedom Index - EFI) του Heritage Foundation (www.heritage.org) και η σύνδεση των παραγόντων αυτής με τους αναπτυξιακούς δείκτες θα βοηθήσει στην εξαγωγή συμπερασμάτων για την εικόνα και τις προοπτικές της οικονομίας της πΓΔΜ.

Ο καθηγητής Holcombe του πανεπιστημίου της Florida σε άρθρο του στην ιστοσελίδα του Ιδρύματος Foundation for Economic Education (FEE) υποστηρίζει ότι «...είναι ζωτικής σημασίας οι αναδυόμενες δημοκρατίες να ενθαρρύνουν τις ελεύθερες αγορές, να προστατεύσουν τα δικαιώματα ιδιοκτησίας, να παράσχουν σταθερό νόμισμα και να ελαχιστοποιήσουν τον ρόλο της κυβέρνησης στην οικονομία. Υπάρχουν επίσης ενδείξεις ότι τα έθνη με υψηλότερα εισοδήματα τείνουν να είναι πιο δημοκρατικά και να προστατεύουν περισσότερο τις πολιτικές ελευθερίες και τις πολιτικές ελευθερίες. Έτσι, έμμεσα, η οικονομική ελευθερία οδηγεί στην πολιτική ελευθερία.» (Holcombe, 1998).

Συσχέτιση μεταξύ της οικονομικής ελευθερίας και της ανάπτυξης αναφέρουν οι Haan και Sturm, συνοψίζοντας στο ότι «μεγαλύτερη οικονομική ελευθερία προωθεί την οικονομική ανάπτυξη, αλλά ότι το επίπεδο ελευθερίας δεν συνδέεται με την ανάπτυξη. Με άλλα λόγια, συνεχίζουν, η μεγαλύτερη οικονομική ελευθερία θα φέρει τις χώρες πιο γρήγορα σε ένα σταθερό επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης (αν βρίσκονται κάτω από αυτό το επίπεδο), αλλά ότι το επίπεδο της σταθερής ανάπτυξης δεν επηρεάζεται από το επίπεδο της οικονομικής ελευθερίας» (Haan, Sturm 1999). Στο ίδιο συμπέρασμα καταλήγουν σε γενικές γραμμές και οι Carlsson και Lundstrom (Gable), ενώ τονίζουν ότι η μελέτη της ανάπτυξης μέσω δεικτών οικονομικής ελευθερίας μπορεί σε μερικές περιπτώσεις να οδηγεί σε λάθος συμπεράσματα, καθώς κάποιοι από τους παράγοντες του δείκτη έχουν μικρή επίδραση, κάποιοι είναι ευαίσθητοι και κάποιοι έχουν αρνητική επίπτωση στην ανάπτυξη (Carlsson F., Gable S. 2001).

---

⁸ Επίσης τονίζει ότι στην περίπτωση που σταματήσει η ευνοϊκή μεταχείριση των ξένων επενδυτών το κεφάλαια θα απομακρυνόταν από τη χώρα, αφήνοντας πίσω άλυτα όλα τα παλιά προβλήματα, όπως η υψηλή ανεργία, η οπισθοδρομική δομή της οικονομίας, η παλαιά τεχνολογία, η παραγωγικότητα του νόμου, η δύσκολη πρόσβαση σε ξένες ανεπτυγμένες αγορές κ.λπ.

Η μελέτη των Hussain και Haque καταλήγει ότι «...υπάρχουν ισχυρά αποδεικτικά στοιχεία για την υποστήριξη μιας θετικής συσχέτισης μεταξύ του ρυθμού ανάπτυξης (που μετράται εναλλακτικά με τον ετήσιο ρυθμό ανάπτυξης και τον ρυθμό ανάπτυξης πενταετίας) και τον δείκτη οικονομικής ελευθερίας» (Hussain M.E., Haque M. 2016). Σε αντίστοιχες ενδείξεις καταλήγει και η μελέτη του Vu, η οποία εξετάζει τη σχέση οικονομικής ελευθερίας και οικονομικής ανάπτυξης των οικονομιών του Βιετνάμ και της Κίνας (Vu T. Hanh, 2010).

Παράλληλα, οι Ivanovic και Stanisic σε μελέτη των 11 τελευταίων χωρών που εισήλθαν στην ΕΕ με στοιχεία έως το 2015 επιβεβαιώνουν τη θετική συσχέτιση μεταξύ οικονομικής ελευθερίας και του πραγματικού ρυθμού ανάπτυξης του ΑΕΠ, τονίζουν όμως ότι, η σχέση αυτή μετά την οικονομική κρίση του 2008 επηρεάστηκε σημαντικά, με αποτέλεσμα η ανάπτυξη να εξαρτάται περισσότερο από πιο δομικούς παράγοντες της εξίσωσης της ανάπτυξης (Ivanovic V., Stanisic N., 2017). Στα ίδια συμπεράσματα συσχέτισης καταλήγει και η έρευνα των Gurgul και Lach για τις οικονομίες σε μετάβαση των χωρών της Κέντρο-ανατολικής Ευρώπης την περίοδο 2000-2009 (Gurgul H., Lach L., 2011).

2.5 ΣΥΝΔΕΣΗ ΔΕΙΚΤΩΝ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑΣ, ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΜΕΤΑΞΥ ΤΟΥΣ

Αρκετή είναι και η βιβλιογραφία για τη σύνδεση των δεικτών GCI, EDB και EFI μεταξύ τους. Ενδεικτικά οι Bujanca και Ulman στη μελέτη τους βρήκαν ενδείξεις για θετική συσχέτιση μεταξύ των δεικτών EFI και GCI (Bujanca G.-V., Ulman S-R. 2015), ενώ στο ίδιο καταλήγει η έρευνα μεταξύ των χωρών της ΕΕ των Herciu και Orgean (Herciu M., Orgean C., 2011). Σε συμπέρασμα συσχέτισης μεταξύ των δεικτών EFI και EDB καταλήγει και η μελέτη των Catalin και Toma-George, (Catalin G., Toma-George S., 2017). Σε ένα μεγάλο ποσοστό η συσχέτιση παραπάνω είναι κατανοητή διότι, όπως θα αναλυθεί και στη συνέχεια, περιλαμβάνουν, σε ένα βαθμό, κοινά στοιχεία για τον υπολογισμό τους ή καλύτερα επηρεάζονται μερικώς από στοιχεία που λαμβάνονται από κοινούς τομείς.

3. ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

3.1 ΣΤΟΙΧΕΙΑ

3.1.1 ΓΕΝΙΚΑ

Τα στοιχεία που θα χρησιμοποιηθούν στην παρούσα εργασία προέρχονται από ανοιχτές πηγές, κυρίως από διεθνείς οργανισμούς όπως η Παγκόσμια Τράπεζα (World Bank - WB), το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (International Monetary Fund - IMF), τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών - ΟΗΕ (United Nations - UN), αλλά και από συναφείς μελέτες - έρευνες επί των επιμέρους ζητημάτων. Τα στοιχεία που έχουν χρησιμοποιηθεί εστιάζονται κυρίως στα 10 τελευταία έτη, σε μερικές περιπτώσεις όμως χρησιμοποιούνται και στοιχεία των τελευταίων 20 ετών. Παράλληλα, στα στοιχεία που θα χρησιμοποιηθούν για την πΓΔΜ θα αντιπαραβληθούν, κατά περίπτωση με στοιχεία χωρών της περιοχής, αλλά και χωρών οι οποίες έχουν ενταχθεί ως ισότιμα μέλη στην ΕΕ, όπως η Βουλγαρία και η Κροατία.

3.1.2 ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ

Η ανταγωνιστικότητα αναφέρεται γενικά στην ύπαρξη συνθηκών που επιτρέπουν στις επιχειρήσεις να ανταγωνίζονται εντός ενός συγκεκριμένου γεωγραφικού χώρου (Heyne et al 2014). Ως εκ τούτου, η ανταγωνιστικότητα συνίσταται στην ικανότητα μιας συγκεκριμένης περιοχής να προσελκύει και να διατηρεί επιχειρήσεις με σταθερά ή αυξανόμενα μερίδια αγοράς σε μια δραστηριότητα, διατηρώντας παράλληλα σταθερό ή αυξανόμενο βιοτικό επίπεδο για όσους συμμετέχουν σε αυτήν. Με δεδομένο αυτό, η ανταγωνιστικότητα μπορεί να ποικίλει σε έναν γεωγραφικό χώρο, καθώς οι περιφέρειες μιας περιοχής μπορούν να αναπτύσσονται με διαφορετικούς ρυθμούς, ανάλογα με τους παράγοντες της ανάπτυξης (Cowen et al 2013).

Η ανταγωνιστικότητα μιας οικονομίας αποτελεί σημείο με το οποίο καταπιάνονται διάφοροι διεθνείς οργανισμοί και διεθνή φόρουμ, βασικότερος εκπρόσωπος όλων είναι το Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ (World Economic Forum - www.weforum.org), το οποίο εκδίδει κάθε χρόνο ανάλογη έκθεση αλλά και κατηγοριοποιεί με χρήση βαθμολογίας της παγκόσμιες οικονομίες (Δείκτης Παγκόσμιας Ανταγωνιστικότητας - Global Competitive Index - GCI). Για τα το πράξει αυτό χρησιμοποιεί την εξέταση συγκεκριμένων τομέων οι οποίοι συνιστούν την εικόνα της ανταγωνιστικότητας μιας οικονομίας.

Ο δείκτης GCI παρουσιάζει ένα πλαίσιο και ένα αντίστοιχο σύνολο δεικτών σε τρεις κύριες κατηγορίες (υποδείκτες) και σε δώδεκα τομείς πολιτικής (πυλώνες) για 137 οικονομίες. Οι τιμές που παίρνει είναι από το 0 (ελάχιστο) έως το 100 (μέγιστο). Την ίδια βαθμολογία λαμβάνουν και οι 12 πυλώνες, οι οποίοι συνθέτουν τον GCI.

Ο δείκτης GCI περιλαμβάνει στατιστικά στοιχεία από διεθνώς αναγνωρισμένους οργανισμούς, ιδίως το ΔΝΤ, η Παγκόσμια Τράπεζα και διάφορους εξειδικευμένους οργανισμούς των Ηνωμένων Εθνών, συμπεριλαμβανομένης της Διεθνούς Ένωσης Τηλεπικοινωνιών, της UNESCO και της Παγκόσμιας Οργάνωσης Υγείας. Ο Δείκτης περιλαμβάνει επίσης δείκτες που προέρχονται από την έρευνα του Παγκόσμιου Οικονομικού Φόρουμ που αντικατοπτρίζει ποιοτικές πτυχές της ανταγωνιστικότητας ή για τις οποίες δεν υπάρχουν διαθέσιμα περιεκτικά και συγκρίσιμα στατιστικά στοιχεία για έναν αρκετά μεγάλο αριθμό οικονομιών.

Οι 12 τομείς είναι σαφές ότι δεν είναι ανεξάρτητοι αλλά επηρεάζει ο ένας τον άλλο, συνεπώς μεταβολή (θετική ή αρνητική) σε κάποιον από αυτούς μπορεί να επιφέρει αλλαγές σε ένα ή περισσότερους διαφορετικούς πυλώνες. Όπως αναφέρεται στις ετήσιες εκθέσεις του οργανισμού, η μεθοδολογία υπολογισμού του GCI επηρεάζεται από τα στάδια ανάπτυξης κάθε οικονομίας. Οι πρώτοι 4 πυλώνες αποτελούν τους πιο σημαντικούς συντελεστές στις οικονομίες που καθοδηγούνται από τους οικονομικούς παράγοντες, οι επόμενοι 6 αποτελούν τα «σημεία κλειδιά» στις οικονομίες που καθοδηγούνται από την αποτελεσματικότητα και τέλος, οι 2 τελευταίοι πυλώνες έχουν τη μεγαλύτερη αξία στις οικονομίες που καθοδηγούνται από την καινοτομία. Ο διαχωρισμός στις 3 κατηγορίες γίνεται με βάση 2 παράγοντες: Το κατά κεφαλήν ΑΕΠ σε συναλλαγματικές ισοτιμίες της αγοράς και από το μερίδιο των εξαγωγών ορυκτών προϊόντων στις συνολικές εξαγωγές (αγαθά και υπηρεσίες)⁹.

Αυτή τη στιγμή, η πΓΔΜ κυμαίνεται στην 68^η θέση από τις 138 οικονομίες στο δείκτη παγκόσμιας ανταγωνιστικότητας το 2017 (World Economic Forum, 2017). Είναι μια χώρα που οδηγείται από παράγοντες βελτίωσης της αποτελεσματικότητας, που βασίζονται σε φθινό εργατικό δυναμικό. Αυτό το είδος ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος δεν μπορεί να διατηρηθεί μακροπρόθεσμα εξαιτίας του σημερινού

---

⁹ Θεωρείται ότι οι χώρες με πάνω από το 70% των εξαγωγών τους που αποτελούνται από ορυκτά προϊόντα (μετρούμενη με μέσο όρο πενταετίας) είναι σε μεγάλο βαθμό οικονομίες που καθοδηγούνται από τους παράγοντες.

πλαίσιου της παγκόσμιας οικονομίας που συνοδεύεται από την εντατική ελευθέρωση των αγορών εργασίας και από την ολοένα εντατικότερη αυτοματοποίηση των επιχειρηματικών διαδικασιών. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο η χώρα και όλοι οι ενδιαφερόμενοι πρέπει να επικεντρωθούν στην ανάπτυξη ενός ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος βασισμένου σε πιο βιώσιμους παράγοντες, όπως είναι οι καινοτομίες και η γνώση.

Η πΓΔΜ κατέγραψε σημαντική βελτίωση της ανταγωνιστικότητας κατά την τελευταία δεκαετία και έχει την καλύτερη θέση μεταξύ των χωρών της Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Από την άποψη του σταδίου ανάπτυξης, η πΓΔΜ ανήκει στην ομάδα οικονομιών με γνώμονα την αποτελεσματικότητα (Στάδιο 2) όπως όλες οι χώρες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Οι πυλώνες των βασικών απαιτήσεων (4 πρώτοι) αποτελούν το 40% της συνολικής βαθμολογίας, οι πυλώνες της ενίσχυσης αποδοτικότητας (πυλώνες 5 έως 10) αποτελούν το 50% και τέλος οι πυλώνες της καινοτομίας (11 και 12) αποτελούν το υπόλοιπο 10% της συνολικής βαθμολογίας¹⁰. Στην ίδια κατηγορία είναι πολλές οικονομίες της περιοχής όπως η Αλβανία, η Βοσνία, η Βουλγαρία, το Μαυροβούνιο, η Σερβία και η Ρουμανία. Σε σύγκριση με τις χώρες της ΝΑ Ευρώπης, η πΓΔΜ διαθέτει καλύτερο μακροοικονομικό περιβάλλον και θεσμούς, καθώς και πιο αποτελεσματική αγορά αγαθών. Από την άλλη πλευρά, οι εξελίξεις στον τομέα της υγείας και της εκπαίδευσης παρουσιάζουν καθυστέρηση. Ωστόσο, υπάρχουν πολλοί προβληματικοί παράγοντες για την επιχειρηματική δραστηριότητα στην πΓΔΜ. Η πρόσβαση στη χρηματοδότηση αποτελεί ίσως το σημαντικότερο πρόβλημα ανταγωνιστικότητας (World Bank Group., 2018).

Παρακάτω αναλύονται οι 12 πυλώνες και τι έχει γραφτεί συνοπτικά για κάθε ένα από αυτούς:

3.1.2.1 ΘΕΣΜΟΙ

Το θεσμικό περιβάλλον μιας χώρας αποτελεί συνάρτηση της αποτελεσματικότητας και της συμπεριφοράς τόσο των δημόσιων όσο και των ιδιωτικών παραγόντων (θεσμικών). Το διοικητικό και νομικό πλαίσιο διεπαφών μιας χώρας και πως αυτό ρυθμίζει τις σχέσεις στο εσωτερικό, καθορίζει την ποιότητα και αποτελεσματικότητα των δημοσιών/κρατικών οργανισμών και έχει άμεση επίδραση στην ανταγωνιστικότητα και ανάπτυξη, καθώς επηρεάζει τις επενδυτικές αποφάσεις

---

¹⁰ Σε κάθε υποομάδα οι πυλώνες έχουν διαφορετική βαρύτητα, το ίδιο και τα στοιχεία που συνθέτουν τον κάθε ένα πυλώνα.

και διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην ομαλή διανομή των ωφελημάτων αλλά και του κόστους των αναπτυξιακών στρατηγικών μιας οικονομίας. Η καλή διακυβέρνηση εξασφαλίζει διαφάνεια, ορθή απονομή ευθυνών, αποφυγή κακοδιαχείρισης, ενώ παράλληλα διατηρεί την εμπιστοσύνη τόσο στους επενδυτές όσο και στους καταναλωτές.

3.1.2.2 ΥΠΟΔΟΜΕΣ

Η ύπαρξη των διάφορων υποδομών [μεταφορές (οδικό, σιδηροδρομικό και αεροπορικό δίκτυο), απρόσκοπτη παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, τηλεπικοινωνίες] είναι βασική προϋπόθεση για τη δημιουργία του απαραίτητου περιβάλλοντος, μέσα στο οποίο εκδηλώνεται η οικονομική δραστηριότητα και η μετακίνηση των πληροφοριών. Σέ όσα αφορούν τις υφιστάμενες υποδομές στην ιστοσελίδα επενδύσεων στην πΓΔΜ (<http://www.investinmacedonia.com>), αναφέρονται τα παρακάτω:

Τηλεπικοινωνίες: Επί του παρόντος, οι υπηρεσίες σταθερής τηλεφωνίας προσφέρονται από οκτώ εταιρείες, ενώ η κινητή τηλεφωνία βρίσκεται σε διαρκή εξέλιξη. Η παρουσία τριών φορέων κινητής τηλεφωνίας, εγγυάται την ποιότητα και τη διαθεσιμότητα των υπηρεσιών. Η εξαιρετική πρόσβαση στο Διαδίκτυο της χώρας έχει συμβάλει πολύ θετικά σε ένα θετικό επιχειρηματικό κλίμα. Η πΓΔΜ επιδιώκει τις διεθνείς τάσεις στην ανάπτυξη των επικοινωνιών του στο Διαδίκτυο και επιτρέπει την εύκολη και γρήγορη πρόσβαση στο διαδίκτυο μέσω πολλών παρόχων διαδικτύου.

Οδικό δίκτυο: Το συνολικό οδικό δίκτυο της χώρας ανέρχεται σε 13.278 χιλιόμετρα δρόμων, με συνεχείς επενδύσεις σε οδούς σύμφωνα με την εθνική στρατηγική για τις οδικές μεταφορές, που εκπονήθηκε από το Υπουργείο Μεταφορών και Επικοινωνιών με τη συνδρομή της ΕΕ. Η ραχοκοκαλιά του οδικού δικτύου της χώρας αποτελείται από τους δύο πανευρωπαϊκούς διαδρόμους VIII και X.

Σιδηροδρομικό δίκτυο: Το σιδηροδρομικό δίκτυο είναι περίπου 900 χιλιόμετρα σε γραμμές μονής γραμμής. Το σιδηροδρομικό δίκτυο της πΓΔΜ συνδέεται βορρά-νότο με τα συστήματα σιδηροδρομικών δικτύων της Σερβίας και της Ελλάδας. Το συνολικό μήκος της σιδηροδρομικής υποδομής στο διάδρομο 8 (ανατολή-δύση) είναι περίπου 306 χλμ. στο έδαφος της χώρας με κατασκευασμένα και λειτουργικά τα 154 χλμ. (ή 50%). Συνεπώς, περίπου 89 χλμ. ή το 29% του συνολικού μήκους παραμένουν να κατασκευαστούν στη σύνδεση με τη Βουλγαρία. Περίπου 63 χλμ. ή το 21% του συνολικού μήκους της σύνδεσης με την Αλβανία παραμένουν προς κατασκευή.

Αεροπορικό δίκτυο: Υπάρχουν δύο διεθνή αεροδρόμια στα Σκόπια και την Οχρίδα.

Υπάρχουν τακτικές απευθείας συνδέσεις με αρκετά μεγαλύτερα ευρωπαϊκά κέντρα μεταφορών. Η Turkish "TAV" είναι ο νέος φορέας εκμετάλλευσης και διαχειριστής του συστήματος αεροδρομίων από το 2008, αφού έλαβε το δικαίωμα 20ετούς παραχώρησης από την κυβέρνηση της πΓΔΜ. Ενεργειακό δίκτυο: Το 2006, η αυστριακή EVN ανέλαβε την προμήθεια της εγχώριας αγοράς με ηλεκτρική ενέργεια. Η ανάπτυξη του ενεργειακού τομέα αποτελεί προτεραιότητα στην πΓΔΜ, λαμβάνοντας ιδιαίτερα υπόψη το γεγονός ότι το 70% του τεχνικά διαθέσιμου υδροηλεκτρικού δυναμικού είναι ανοικτό για τις τρέχουσες και μελλοντικές επενδύσεις. Αγωγοί φυσικού αερίου: Το σύστημα αγωγών φυσικού αερίου, με χωρητικότητα 800 εκατομμυρίων m³ ετησίως, αποτελεί μέρος του Διαδρόμου 8. Το μήκος του κύριου αγωγού φυσικού αερίου είναι περίπου 98 χλμ. και εξαπλώνεται από τα σύνορα με τη Βουλγαρία στα Σκόπια. Το δίκτυο διανομής που έχει ήδη τεθεί σε λειτουργία είναι μήκους 26 χιλιομέτρων και το δίκτυο της πόλης έχει μήκος 31,5 χιλιόμετρα. Αγωγοί πετρελαίου: Ο πετρελαιαγωγός μήκους 212,6 χλμ. χρησιμοποιείται για τη μεταφορά ακατέργαστου πετρελαίου από το λιμάνι της Θεσσαλονίκης στο διυλιστήριο των Σκοπίων. Ο αγωγός πετρελαίου χτίστηκε το 2002 κατά μήκος του Διαδρόμου 10 και η χωρητικότητά του είναι 360 m³ / h, δηλ. 2,5 εκατ. τόνους ετησίως.

3.1.2.3 ΜΑΚΡΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Η σταθερότητα του μακροοικονομικού περιβάλλοντος είναι σημαντική για τις επιχειρήσεις και επομένως είναι σημαντική για τη συνολική ανταγωνιστικότητα μιας χώρας. Μέσω αυτής διευκολύνεται το κυβερνητικό έργο. Υψηλά δημοσιονομικά ελλείματα, υψηλοί πληθωρισμοί κτλ. εμποδίζουν τη βιωσιμότητα μιας οικονομίας και τη σταθερότητα αυτής, έχοντας τελικό αρνητικό αποτέλεσμα στην γενική ανάπτυξη αυτής.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της Παγκόσμιας Τράπεζας, τα τελευταία χρόνια παρατηρούνται αυξητικές τάσεις στο ΑΕΠ και στο κατά κεφαλήν εισόδημα, μικρή αύξηση του πληθωρισμού το τελευταίο έτος (μετά από 3 χρόνια αρνητικών), δημόσιο χρέος κάτω του 60%, ενώ ο ρυθμός ανάπτυξης του ΑΕΠ εκτιμάται ότι θα κυμανθεί άνω του 2,5 ως το 2020.

Η οικονομική ανάπτυξη αναμένεται να επιταχυνθεί το 2019, ενισχυμένη από την αύξηση των επενδυτικών δαπανών, τη βελτίωση της αγοράς εργασίας και τις συνεχείς εισροές άμεσων ξένων επενδύσεων. Ωστόσο, η διαρθρωτικά υψηλή ανεργία και η λιγότερο ευνοϊκή εξωτερική δυναμική θα μπορούσαν να παρεμποδίσουν τις

προοπτικές ανάπτυξης. Σύμφωνα με την εταιρία αναλύσεων FocusEconomics αναμένεται ότι η οικονομία θα αυξηθεί κατά 3,0% το 2019, κάτι που δεν έχει αλλάξει από τις προβλέψεις του περασμένου μήνα και το 2,8% το 2020 (www.focus-economics.com).

3.1.2.4 ΥΓΕΙΑ ΚΑΙ ΒΑΣΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Ένα υγιές εργατικό δυναμικό είναι ζωτικής σημασίας για την ανταγωνιστικότητα και την παραγωγικότητα μιας χώρας. Οι επενδύσεις στην παροχή υπηρεσιών υγείας είναι επομένως κρίσιμες για σαφείς οικονομικούς και ηθικούς προβληματισμούς. Εκτός από την υγεία, ο πυλώνας αυτός λαμβάνει υπόψη την ποσότητα και την ποιότητα της βασικής εκπαίδευσης που λαμβάνει ο πληθυσμός, η οποία είναι ολοένα και πιο σημαντική στη σημερινή οικονομία με άμεσο αντίκτυπο στην αποτελεσματικότητα αυτού άρα και συνεπώς στην ανταγωνιστικότητα του εργατικού δυναμικού.

Τα στοιχεία το Οργανισμού για την Οικονομική Συνεργασία και Ανάπτυξη (ΟΟΣΑ) (Organization for Cooperation and Development-OECD) στο πρόγραμμα για την αξιολόγηση των μαθητών (Programme for International Student Assessment - PISA) αναφέρεται ότι η ποιότητα εκπαίδευσης στην πΓΔΜ αντιμετωπίζει αρκετές προκλήσεις, καθώς έφερε βαθμολογία τέταρτη από το τέλος στις 72 εξεταζόμενες χώρες. (OECD PISA 2015)

3.1.2.5 ΑΝΩΤΕΡΗ ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Η ποιοτική τριτοβάθμια εκπαίδευση και κατάρτιση είναι ζωτικής σημασίας για τις οικονομίες που επιθυμούν να ανεβάσουν την αλυσίδα αξίας πέρα από τις απλές παραγωγικές διαδικασίες και προϊόντα. Αυτός ο πυλώνας μετρά τα ποσοστά δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας εγγραφής καθώς και την ποιότητα της εκπαίδευσης που αξιολογείται από τους ηγέτες των επιχειρήσεων. Η έκταση της κατάρτισης του προσωπικού λαμβάνεται επίσης υπόψη λόγω της σπουδαιότητας της επαγγελματικής και συνεχούς κατάρτισης στο χώρο εργασίας, για τη διασφάλιση της συνεχούς αναβάθμισης των δεξιοτήτων των εργαζομένων.

3.1.2.6 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ ΑΓΑΘΩΝ

Ο υγιής ανταγωνισμός στην αγορά, τόσο εγχώριος όσο και ξένος, είναι σημαντικός παράγοντας για την αποτελεσματικότητα της αγοράς και, ως εκ τούτου, για την παραγωγικότητα των επιχειρήσεων, εξασφαλίζοντας ότι οι πιο αποδοτικές επιχειρήσεις που παράγουν προϊόντα που απαιτούνται από την αγορά είναι εκείνες που ευδοκιμούν. Η κατεύθυνση για παραγωγή συγκεκριμένων προϊόντων που

ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις της αγοράς μπορεί να δημιουργήσει ένα σημαντικό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα, καθώς αναγκάζει τις εταιρείες να είναι πιο καινοτόμες και προσανατολισμένες στον πελάτη και, συνεπώς, επιβάλλει την πειθαρχία που απαιτείται για την επίτευξη αποτελεσματικότητας στην αγορά.

Προς το παρόν η φύση του εθνικού ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος βασίζεται στο χαμηλό κόστος της εργασίας, πλεονέκτημα που δεν είναι βιώσιμο μακροπρόθεσμα. Στον σύγχρονο κόσμο των διασυνδεδεμένων οικονομιών, των ελευθερωμένων αγορών και των τεχνολογικών εξελίξεων, οι εθνικές οικονομίες πρέπει να αναπτύξουν ανταγωνιστικό πλεονέκτημα με βάση τις καινοτομίες και τη γνώση. (World Economic Forum, 2017).

3.1.2.7 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Οι αγορές εργασίας πρέπει να έχουν την ευελιξία να μεταφέρουν τους εργαζομένους από μια οικονομική δραστηριότητα στην άλλη γρήγορα και με χαμηλό κόστος και να επιτρέπουν τις διακυμάνσεις των μισθών χωρίς μεγάλη κοινωνική αναστάτωση. Οι αποδοτικές αγορές εργασίας πρέπει επίσης να εξασφαλίζουν σαφή ισχυρά κίνητρα για τους εργαζομένους και να προάγουν την αξιοκρατία στο χώρο εργασίας και πρέπει να παρέχουν ισότητα στο επιχειρηματικό περιβάλλον μεταξύ γυναικών και ανδρών. Από κοινού, αυτοί οι παράγοντες έχουν θετικό αντίκτυπο στην απόδοση των εργαζομένων και στην ελκυστικότητα της χώρας για ταλέντο, δύο πτυχές της αγοράς εργασίας που γίνονται όλο και πιο σημαντικές στις μέρες μας.

3.1.2.8 ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΓΟΡΑΣ

Οι οικονομίες απαιτούν εξελιγμένες χρηματοπιστωτικές αγορές που μπορούν να διαθέσουν κεφάλαιο για επενδύσεις του ιδιωτικού τομέα από πηγές όπως δάνεια από έναν υγιή τραπεζικό τομέα, καλά ρυθμισμένα χρηματιστήρια αξιών, επιχειρηματικά κεφάλαια και άλλα χρηματοπιστωτικά προϊόντα. Προκειμένου να εκπληρώσει όλες αυτές τις λειτουργίες, ο τραπεζικός τομέας πρέπει να είναι αξιόπιστος και διαφανής και -όπως έχει γίνει σαφές πρόσφατα- οι χρηματοπιστωτικές αγορές χρειάζονται κατάλληλη ρύθμιση για την προστασία των επενδυτών και άλλων παραγόντων της οικονομίας γενικότερα.

Η πΓΔΜ εφάρμοσε μια στρατηγική για την προώθηση και τη διευκόλυνση των επενδύσεων, συμπεριλαμβανομένης της δημιουργίας γραφείων προώθησης επενδύσεων, τη δημιουργία των Ζωνών Τεχνολογικής Βιομηχανικής Ανάπτυξης που παρέχουν κίνητρα στους ξένους επενδυτές (φορολογικές ελαφρύνσεις έως και 10

ετών, τόσο για τον φόρο επί των κερδών όσο και για τον φόρο εισοδήματος φυσικών προσώπων, απαλλαγές ΦΠΑ και δασμών κλπ). Οι εισροές άμεσων ξένων επενδύσεων στην πΓΔΜ ήταν συνήθως υψηλότερες από ό, τι στην ΕΕ, αλλά εσχάτως εμφάνισαν χαμηλότερες επιδόσεις από τις ροές στη Νοτιοανατολική Ευρώπη.

3.1.2.9 ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΟΙΜΟΤΗΤΑ

Ο πυλώνας της τεχνολογικής ετοιμότητας μετρά την ευελιξία με την οποία μια οικονομία υιοθετεί τις υπάρχουσες τεχνολογίες για τη βελτίωση της παραγωγικότητας των βιομηχανιών της, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στην ικανότητά της να αξιοποιεί πλήρως τις τεχνολογίες της πληροφορίας και της επικοινωνίας στις καθημερινές δραστηριότητες και στις παραγωγικές διαδικασίες, για την ανταγωνιστικότητα. Οι επιχειρήσεις που λειτουργούν στη χώρα πρέπει να έχουν πρόσβαση σε προηγμένα προϊόντα και σχέδια αλλά και την ικανότητα απορρόφησης και χρήσης τους. Μεταξύ των κύριων πηγών ξένων τεχνολογιών, οι άμεσες ξένες επενδύσεις (FDI) διαδραματίζουν συχνά σημαντικό ρόλο, ιδίως για τις χώρες που βρίσκονται σε λιγότερο προχωρημένο στάδιο τεχνολογικής ανάπτυξης.

3.1.2.10 ΜΕΓΕΘΟΣ ΑΓΟΡΑΣ

Το μέγεθος της αγοράς επηρεάζει την παραγωγικότητα, δεδομένου ότι οι μεγάλες αγορές επιτρέπουν στις επιχειρήσεις να εκμεταλλεύονται οικονομίες κλίμακας. Στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, οι διεθνείς αγορές έχουν καταστεί υποκατάστατο των εγχώριων αγορών, ειδικά για τις μικρές χώρες, όπως η πΓΔΜ. Έτσι, οι εξαγωγές μπορούν να θεωρηθούν ως υποκατάστατο της εγχώριας ζήτησης για τον καθορισμό του μεγέθους της αγοράς για τις επιχειρήσεις μιας χώρας.

Από τα στοιχεία της στατιστικής υπηρεσίας της πΓΔΜ και την έκθεση του 2017 του Γραφείου ΟΕΥ στα Σκόπια (Σεπ 2018) το εξωτερικό εμπόριο σημείωσε αύξηση 12% το 2017 έναντι του 2016. Οι εξαγωγές σημείωσαν αύξηση 14,1% και οι εισαγωγές 1,4%. Τα κυριότερα εξαγωγικά προϊόντα της πΓΔΜ (ως προς την αξία) είναι οι ενισχυμένοι με πολύτιμα μέταλλα καταλυτές, τα καλώδια για την αυτοκινητοβιομηχανία (κυρίως εκκίνησης), τα οχήματα (για μεταφορά δέκα ή περισσότερων ατόμων) και τα ενδύματα.

3.1.2.11 ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΗ ΠΟΛΥΠΛΟΚΟΤΗΤΑ

Η επιχειρησιακή πολυπλοκότητα αφορά δύο στοιχεία που συνδέονται στενά: την ποιότητα των συνολικών επιχειρηματικών δικτύων μιας χώρας και την ποιότητα των λειτουργιών και των στρατηγικών των επιμέρους επιχειρήσεων. Αυτοί οι

παράγοντες είναι ιδιαίτερα σημαντικοί για χώρες σε προχωρημένο στάδιο ανάπτυξης, όταν έχουν εξαντληθεί, σε μεγάλο βαθμό, οι βασικότερες πηγές βελτίωσης της παραγωγικότητας. Η ποιότητα των επιχειρηματικών δικτύων μιας χώρας και των υποστηρικτικών βιομηχανιών, όπως μετράται από την ποσότητα και την ποιότητα των τοπικών προμηθευτών και την έκταση της αλληλεπίδρασής τους, είναι σημαντική για διάφορους λόγους.

Το 2016 σύμφωνα με τον δείκτη οικονομικής πολυπλοκότητας (atlas.media.mit.edu) η πΓΔΜ βρίσκεται στην 57^η θέση. Για το 2016 οι κορυφαίες εξαγωγές της χώρας ήταν χημικά προϊόντα αντιδραστήρια - καταλύτες (\$ 1.08B), οι φυγοκεντρητές (\$ 552M), τα μονωμένα καλώδια (\$ 390M), τα λεωφορεία (185 εκατομμύρια δολάρια) και τα ανταλλακτικά οχημάτων (171 εκατομμύρια δολάρια). Οι κορυφαίες εισαγωγές της είναι το η πλατίνα (\$ 839M), το επεξεργασμένο πετρέλαιο (\$ 391M), το εργαστηριακό κεραμικό υλικό (\$ 257M), τα αυτοκίνητα (\$ 172M) και τα μονωμένα καλώδια (152 εκατομμύρια δολάρια). Η πΓΔΜ εξήγε 166 προϊόντα με αποκαλυπτόμενο συγκριτικό πλεονέκτημα (που σημαίνει ότι το μερίδιό της στις παγκόσμιες εξαγωγές είναι μεγαλύτερο από αυτό που θα αναμενόταν από το μέγεθος της οικονομίας εξαγωγής και από το μέγεθος της παγκόσμιας αγοράς ενός προϊόντος).

Οι κορυφαίοι εξαγωγικοί προορισμοί της πΓΔΜ ήταν η Γερμανία (\$ 2,27B), η Σερβία (393 εκατομμύρια δολάρια), η Βουλγαρία (266 εκατομμύρια δολάρια), η Τσεχική Δημοκρατία (261 εκατομμύρια δολάρια) και η Ελλάδα (221 εκατομμύρια δολάρια). Οι κορυφαίες εισαγωγές προήλθαν από τη Γερμανία (869 εκατ. Δολάρια), το Ηνωμένο Βασίλειο (738 εκατ. Δολάρια), τη Σερβία (568 εκατ. Δολάρια), την Ελλάδα (510 εκατομμύρια δολάρια) και την Κίνα (430 εκατομμύρια δολάρια).

3.1.2.12 ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ

Ο τελευταίος πυλώνας επικεντρώνεται στην καινοτομία. Η καινοτομία είναι ιδιαίτερα σημαντική για τις οικονομίες καθώς πλησιάζουν τα σύνορα της γνώσης και η πιθανότητα δημιουργίας περισσότερης αξίας μέσω της απλής ενσωμάτωσης και προσαρμογής εξωγενών τεχνολογιών τείνει να εξαφανιστεί. Για την ανάπτυξη των οικονομιών αυτών απαιτείται ένα περιβάλλον που να ευνοεί την καινοτόμο δραστηριότητα και να υποστηρίζεται τόσο από τον δημόσιο όσο και από τον ιδιωτικό τομέα. Ειδικότερα, σημαίνει επαρκείς επενδύσεις στην έρευνα και ανάπτυξη (E & A), ιδίως από τον ιδιωτικό τομέα, η ύπαρξη ιδρυμάτων επιστημονικής έρευνας υψηλής

ποιότητας, εκτεταμένη συνεργασία στην έρευνα και τις τεχνολογικές εξελίξεις μεταξύ πανεπιστημίων και βιομηχανίας και την προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας.

Στην τελευταία έκθεση αναφέρεται ότι τον τελευταίο καιρό, η κυβέρνηση εισήγαγε την στήριξη για οικονομική ανάπτυξη όπου εμπεριέχει σοβαρές μεταρρυθμίσεις για το ζήτημα της καινοτομίας. Ωστόσο, οι επενδύσεις στην έρευνα και ανάπτυξη είναι συγκριτικά χαμηλές στο 0,44% του ΑΕΠ, σε σύγκριση με 2% της ΕΕ. Η συνεργασία μεταξύ του Υπουργείου Επιστημών και Οικονομικών εξακολουθεί να είναι πολύ αδύναμη. Το Υπουργείο Επιστημών διέκοψε επίσης το πρόγραμμα ακαδημαϊκής αριστείας το 2010.

Παράλληλα το ο παγκόσμιος δείκτης καινοτομίας (Global Innovation Index -GII) του 2018 (www.globalinnovationindex.org 2018) επιβεβαιώνει την υστέρηση της πΓΔΜ στον τομέα αυτό κατατάσσοντάς την στην 84^η θέση ανάμεσα σε 127 οικονομίες χωρών έχοντας πέσει από την 60^η το 2014.

3.1.3 ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Σε όσα αφορούν το επιχειρηματικό περιβάλλον στην πΓΔΜ τα στοιχεία που θα αναλυθούν περιλαμβάνουν ανάλυση της Παγκόσμιας Τράπεζας - World Bank (WB) και πιο συγκεκριμένα του δείκτη της «Ευκολίας του Επιχειρείν» - Ease of Doing Buisness (EDB). Ο δείκτης βασίζεται στην αρχή ότι οι οικονομικές δραστηριότητες ωφελούνται από σαφείς και συνεκτικούς κανόνες: κανόνες που καθορίζουν τα ισχυρά δικαιώματα ιδιοκτησίας, διευκολύνουν την επίλυση των διαφορών και παρέχουν στους συμβαλλομένους εταίρους προστασία από την αυθαιρεσία και την κατάχρηση. Αυτοί οι κανόνες είναι πολύ πιο αποτελεσματικοί για την προώθηση της ανάπτυξης και της ανάπτυξης όταν είναι αποτελεσματικοί, διαφανείς και προσβάσιμοι σε αυτούς για τους οποίους προορίζονται. Η ισχύς και η συμπερίληψη των κανόνων έχουν επίσης καίρια σημασία για τον τρόπο με τον οποίο οι κοινωνίες διανέμουν τα οφέλη και χρηματοδοτούν το κόστος των αναπτυξιακών στρατηγικών και πολιτικών (www.doingbusiness.org).

Η κατάταξη της Παγκόσμιας Τράπεζας στην έκθεση Doing Business είναι μια ολοκληρωμένη μεθοδολογία που καλύπτει 11 διαστάσεις του επιχειρηματικού περιβάλλοντος. Διεξάγεται μέσω έρευνας εμπειρογνομώνων και κατατάσσει τις 190 οικονομίες του κόσμου. Το επιχειρηματικό περιβάλλον στην πΓΔΜ είναι ένα από τα ισχυρά στοιχεία της οικονομίας της. Όπως αναφέρεται σε μια ανακοίνωση τύπου από

την Παγκόσμια Τράπεζα σχετικά με τις βελτιώσεις που έχουν επέλθει μέσω αναδιοργάνωσης και εφαρμοζόμενων πολιτικών στην πΓΔΜ:

α. Η πΓΔΜ είναι η μόνη ανώτερη-μεσαία οικονομία των 20 πρώτων χωρών στο συνολικό δείκτη.

β. Η πΓΔΜ πραγματοποίησε το δεύτερο μεγαλύτερο αριθμό μεταρρυθμίσεων (41) μεταξύ των 20 πρώτων χωρών.

γ. Η χώρα ξεκίνησε εκτεταμένες κατασκευαστικές μεταρρυθμίσεις το 2007/08, αναθέτοντας τη χρήση ιδιωτικών μηχανικών με άδεια λειτουργίας από το Επιμελητήριο Μηχανικών για την πραγματοποίηση ανεξάρτητων αναθεωρήσεων σχεδίων κτιρίων. Έκτοτε, η πΓΔΜ έχει σημειώσει σημαντικές βελτιώσεις στην αποτελεσματικότητα της κανονιστικής ρύθμισης των κατασκευών, όπως μετράται από το δείκτη Doing Business, ενώ το εμπόριο ήταν μια αύξηση του ρυθμιστικού κόστους (WB Press Release: 2018/ECA/30, 2017).

Ο δείκτης συνυπολογίζει τους εξής 11 επιμέρους υποτομείς - πυλώνες:

3.1.3.1 ΕΝΑΡΞΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ

Εδώ εξετάζονται οι διαδικασίες, χρόνος, κόστος και κατώτατο κεφάλαιο που καταβάλλεται για την ίδρυση εταιρείας περιορισμένης ευθύνης για άνδρες και γυναίκες.

Οι νόμοι της πΓΔΜ προβλέπουν ότι οι αλλοδαποί φορείς μπορούν να ιδρύουν οντότητες με ξένη συμμετοχή και να αποκτούν μερίδια σε υπάρχοντες τοπικούς φορείς. Οι εταιρείες αυτές πρέπει να έχουν τη μορφή οντοτήτων όπως περιγράφονται στον Νόμο περί Εμπορικών Εταιρειών. Δεν υπάρχει περιορισμός συμμετοχής σε μετοχές ξένων νομικών προσώπων και φυσικών προσώπων, εκτός αν προβλέπεται από το νόμο για συγκεκριμένους τύπους επιχειρήσεων (Ahmad, N. 2007). Γενικά, δεν απαιτείται προηγούμενη άδεια από κυβερνητικά ιδρύματα για την ίδρυση οντότητας των ανωτέρω τύπων, εκτός από περιπτώσεις που αφορούν τραπεζικές ή ασφαλιστικές δραστηριότητες και επενδυτικά κεφάλαια (Anceva, M. 2012).

Γενικά, η πΓΔΜ εμφανίζει πάρα πολύ καλή επίδοση σε αυτό τον τομέα. Βρίσκεται στην 10^η θέση παγκοσμίως (World Bank, Doing Business 2018), γεγονός που αποτελεί ακόμα και σημαντικό παράγοντα της διαφήμισης της πΓΔΜ για την προσέλκυση επενδύσεων (<http://www.investinmacedonia.com>).

3.1.3.2 ΑΔΕΙΑ ΟΙΚΟΔΟΜΗΣΗΣ

Εδώ εξετάζονται οι διαδικασίες, χρόνος και κόστος για την ολοκλήρωση όλων των διατυπώσεων κατασκευής αποθήκης και των μηχανισμών ελέγχου ποιότητας και ασφάλειας στο σύστημα αδειών κατασκευής.

Το σύνταγμα εγγυάται τα δικαιώματα ιδιοκτησίας στους πολίτες και τους επενδυτές. Οι ξένοι επενδυτές μπορούν να αποκτήσουν δικαιώματα ιδιοκτησίας αν εγγράψουν μια εταιρεία στην πΓΔΜ. Γενικά, τα δικαιώματα ιδιοκτησίας στην πΓΔΜ ορίζονται επαρκώς όσον αφορά την απόκτηση, τη χρήση, τα οφέλη και την πώληση περιουσίας. Εξαιρέσεις συμβαίνουν σε περιπτώσεις απόκτησης γης ή κτιρίων που επιστρέφονται. Σύμφωνα με την έκθεση της Παγκόσμιας Τράπεζας Doing Business, χρειάζονται 30 ημέρες για να εγγραφεί η ιδιοκτησία στην πΓΔΜ. Η κυβέρνηση ανέπτυξε μια δημόσια εκστρατεία που τάχθηκε υπέρ των ατόμων και των εταιρειών να καταχωρήσουν την ιδιωτική ιδιοκτησία τους και ακόμη και την παράταση της προθεσμίας αρκετές φορές. Ο Οργανισμός Κτηματολογίου Ακίνητης Περιουσίας ολοκλήρωσε το κτηματολόγιο, το οποίο καλύπτει πλέον το 100% της Μακεδονικής επικράτειας. Ταυτόχρονα, οι πρακτικές πώλησης και χρήσης δημόσιων εκτάσεων, ιδιαίτερα των αρόσιμων γαιών, δημιουργούν ανησυχίες για ενδεχόμενη διαφθορά (BTI 2018 Country Report 2018).

3.1.3.3 ΠΑΡΟΧΗ ΗΛΕΚΤΡΙΚΟΥ ΡΕΥΜΑΤΟΣ

Εδώ εξετάζονται οι διαδικασίες, χρόνος και κόστος σύνδεσης με το ηλεκτρικό δίκτυο, αξιοπιστία της παροχής ηλεκτρικής ενέργειας και διαφάνεια των τιμολογίων.

Κύριος πάροχος ηλεκτρισμού είναι η εταιρία EVN (www.evn.mk), η οποία προέκυψε από την ιδιωτικοποίηση της κρατικής εταιρίας ηλεκτρισμού¹¹. Η ισχύουσα νομοθεσία και τιμολόγηση αναγράφονται στην ιστοσελίδα της Ενεργειακής Ρυθμιστικής Επιτροπής της πΓΔΜ (<http://www.erc.org.mk/>).

Γενικές απαιτούμενες μεταρρυθμίσεις έχουν εντοπισθεί από την ΕΕ και παρακολουθούνται από τη Western Balkans 6 Energy Community, η οποία εκδίδει ετήσια έκθεση μέσω της οποίας παρακολουθείται η υλοποίηση των τεθέντων στόχων (www.energy-community.org).

Η αίτηση για ηλεκτροδότηση επεξεργάζεται για 11 ημέρες περίπου και ολοκληρώνεται σε 80 ημέρες (κόστος 558,600 δηνάρια), ενώ σε 6 εργάσιμες γίνεται η

---

¹¹ Είναι θυγατρική της αντίστοιχης αυστριακής EVN.

ηλεκτροδότηση αποθήκης (άνοιγμα μετρητή και τελική ροή) (Doing business 2019, country profile).

3.1.3.4 ΕΓΓΡΑΦΗ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ

Εδώ εξετάζονται οι διαδικασίες, χρόνος και κόστος μεταφοράς ιδιοκτησίας και ποιότητας του συστήματος διαχείρισης γης για άνδρες και γυναίκες.

3.1.3.5 ΛΗΨΗ ΠΙΣΤΩΣΗΣ

Εδώ εξετάζονται η ευκινησία νόμων για ενέχυρα και πιστωτικά συστήματα πληροφοριών.

Τα στοιχεία που παρουσιάζονται από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα αφορούν κυρίως επιχειρήσεις με πάνω από 250 εργαζομένους καθ' ότι αυτές υποχρεούνται να δημοσιοποιούν οικονομικά στοιχεία σε αντίθεση με τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις κάνοντας την απόκτηση δεδομένων προβληματική (Moder I., Bonifai N, ECB, 2017). Επισημαίνεται ότι συνήθως οι μικρές, νέες και ντόπιες επιχειρήσεις είναι αυτές που κυρίως επηρεάζονται από περιορισμούς στην πρόσβαση κεφαλαίων. Επίσης οι επιχειρήσεις που είναι εισηγμένες στο χρηματιστήριο και οι μεμονωμένες επιχειρήσεις είναι πιο πιθανό να αντιμετωπίσουν εμπόδια στην απόκτηση εξωτερικής χρηματοδότησης, ενώ οι ελεγχόμενες και καινοτόμες επιχειρήσεις είναι λιγότερο πιθανές (Thomadakis 2016).

Σύμφωνα με τα στοιχεία της παγκόσμιας τράπεζας η πιστοληπτική ικανότητα στην πΓΔΜ κυμαινόταν σε χαμηλά επίπεδα το 2008 και βρισκόμενη στο χαμηλότερο επίπεδο το 2010. Έπειτα σημείωνε σταθερή αύξηση μέχρι το 2015 και ραγδαία αύξηση το 2016.

3.1.3.6 ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΕΠΕΝΔΥΤΩΝ ΜΕΙΟΨΗΦΙΑΣ

Εδώ εξετάζονται τα δικαιώματα μειοψηφίας των μετόχων στις συναλλαγές με συνδεδεμένα μέρη και στην εταιρική διακυβέρνηση.

Σε αυτό τον πυλώνα η πΓΔΜ έχει από τις καλύτερες επιδόσεις παγκοσμίως (4^η). Η πΓΔΜ προσφέρει επιπλέον κίνητρα για την ανάπτυξη των Αναπτυξιακών Ζωνών Τεχνολογικής Βιομηχανίας, επιπλέον εκείνων που συνήθως συνδέονται με τις ελεύθερες οικονομικές ζώνες. Οι επενδυτές στις ζώνες αυτές δικαιούνται ατομική και εταιρική φορολογική απαλλαγή για τα πρώτα δέκα χρόνια. Οι επενδυτές απαλλάσσονται από την καταβολή του φόρου προστιθέμενης αξίας και των

τελωνειακών δασμών για αγαθά, πρώτες ύλες, εξοπλισμό και μηχανές (<http://www.investinmacedonia.com>).

Γενικά η προστασία των επενδυτών βρίσκεται σε υψηλά επίπεδα, μεγαλύτερα από το μέσο όρο της ανατολικής Ευρώπης και κεντρικής Ασίας, αλλά ακόμη και από τις ΗΠΑ και τη Γερμανία (Santater Tradeportal, FYROM: Foreign Investment, Nov 2108).

3.1.3.7 ΠΛΗΡΩΜΗ ΦΟΡΩΝ

Εδώ εξετάζονται οι πληρωμές, ο χρόνος και ο συνολικός φόρος και το ποσοστό εισφορών για μια επιχείρηση να συμμορφώνεται με όλους τους φορολογικούς κανονισμούς, καθώς και τις μετασυγκριτικές διαδικασίες.

Η αναφορά της κεντρικής τράπεζας σχετικά με την πληρωμή των φόρων αφορά τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις. Στο σενάριο που εξετάστηκε η πΓΔΜ συγκεντρώνει 84.72% κατατάσσοντάς την στην 29^η θέση. Μια μικρομεσαία επιχείρηση θα κάνει συνολικά 7 πληρωμές φόρων και από τις οποίες 3 γίνονται μέσω διαδικτύου (εταιρικός φόρος εισοδήματος, κοινωνικές ασφαλίσεις εργαζομένων, ΦΠΑ) θα χρειαστεί 119 ώρες και θα ξοδέψει 13% του ποσοστού των κερδών της σε φόρους. Αναλυτικότερα στο σενάριο της επιχείρησης που εξετάζεται θα δώσει: 10% ο εταιρικός φόρος εισοδήματος, 3% ο φόρος μεταφοράς περιουσίας, 8000δηνάρια δημοτικά τέλη, 0.1% φόρος περιουσίας, 27% φόρος κοινωνικών εισφορών, και 18% ΦΠΑ (Παγκόσμια Τράπεζα 2017).

3.1.3.8 ΔΙΑΣΥΝΟΡΙΑΚΟ ΕΜΠΟΡΙΟ

Εδώ εξετάζονται ο χρόνος και κόστος για την εξαγωγή του προϊόντος συγκριτικού πλεονεκτήματος και εισαγωγής εξαρτημάτων αυτοκινήτων.

Ο χρόνος εξαγωγών στα σύνορα ανέρχεται σε 9 ώρες με κόστος 103 δολάρια. Ο χρόνος ελέγχου εγγράφων είναι 2 ώρες και το κόστος ελέγχου είναι 45 δολάρια. Ο χρόνος εισαγωγής προϊόντος στα σύνορα ανέρχεται στις 8 ώρες με κόστος 150 δολάρια. Ο έλεγχος εγγράφων απαιτεί 3 ώρες και το κόστος ελέγχου είναι 50\$ (Παγκόσμια Τράπεζα 2017).

3.1.3.9 ΕΠΙΒΟΛΗ ΣΥΜΒΑΣΕΩΝ

Εδώ εξετάζονται ο χρόνος και κόστος για την επίλυση μιας εμπορικής διαφοράς και της ποιότητας των δικαστικών διαδικασιών για άνδρες και γυναίκες.

Το δικαστήριο λαμβάνει υπ' όψη μαρτυρία ειδικού στην ποιότητα των προϊόντων διαχωρίζοντάς την έτσι από μια απλή υπόθεση επιβολής χρεών. Ο χρόνος εκδίκασης της υπόθεσης ανέρχεται σε 634 μέρες με κόστος ως ποσοστό του επιδικαζόμενου ποσού στο 28.8%. Η ποιότητα εκδίκασης εκτιμάται σε 14.0 μονάδες (0-18) (Παγκόσμια Τράπεζα 2017).

3.1.3.10 ΕΠΙΛΥΣΗ ΑΦΕΡΕΓΓΥΟΤΗΤΑΣ

Εδώ εξετάζονται ο χρόνος, κόστος, έκβαση και ποσοστό ανάκτησης για εμπορική αφερεγγυότητα και την ισχύ του νομικού πλαισίου για την αφερεγγυότητα. Το σενάριο που εξετάζεται από την Παγκόσμια Τράπεζα αφορά μια ξενοδοχειακή μονάδα η οποία αδυνατεί να αποπληρώσει δάνειο προς τράπεζα αλλά βγάζει αρκετά χρήματα για να συνεχίζει να λειτουργεί.

Το ποσοστό ανάκτησης που συγκεντρώνεται ανέρχεται στο 47.7% (σεντ ανα δολάριο) με χρόνο επίλυσης 1.5χρόνια. Το κόστος, ως ποσοστό επί το ακίνητο, είναι 10%. Το συνολικό ποσοστό του πλαισίου επίλυσης αφερεγγυότητας βρίσκεται στις 15 μονάδες (0-16).

3.1.3.11 ΚΑΝΟΝΕΣ ΑΓΟΡΑΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Εδώ εξετάζονται η ευελιξία στη ρύθμιση της απασχόλησης και πτυχές της ποιότητας της εργασίας.

Ο εργασιακός τομέας και γενικότερα το δικαίωμα στην εργασία και του επιχειρείν προστατεύεται από το Σύνταγμα της χώρας αλλά και πλήθος άλλων νόμων και κοινωνικών συμβάσεων (Δικαιώματα σύναψης και συμμετοχής σε εμπορικές ενώσεις, εργατικών ενώσεων , απεργίας κτλ.) Οι σχέσεις μεταξύ εργαζομένων και εργοδοτών ρυθμίζονται γενικά με ατομικές συμβάσεις εργασίας, συλλογικές συμβάσεις και εργατική νομοθεσία. Ο νόμος για τις εργασιακές σχέσεις είναι μια γενική πράξη που ρυθμίζει όλες τις μορφές απασχόλησης, τις σχέσεις μεταξύ εργαζομένων και εργοδοτών, συνταξιοδότησης, απολύσεων και συνδικαλιστικών επιχειρήσεων. Η αποζημίωση αποχώρησης και ανεργίας καλύπτεται από το νόμο για τις εργασιακές σχέσεις και τον νόμο περί απασχόλησης και ασφάλισης σε περιπτώσεις ανεργίας. Κυρίως οι διατάξεις συμβαδίζουν με τις προτάσεις του Διεθνούς Οργανισμού Εργασίας.

Ο νόμος θεσπίζει εβδομάδα εργασίας 40 ωρών με ελάχιστη περίοδο ανάπαυσης 24 ωρών, μισθωμένες διακοπές από 20 έως 26 εργάσιμες ημέρες και

παροχές ασθενείας. Οι εργαζόμενοι δεν επιτρέπεται να εργάζονται νόμιμα περισσότερο από 8 ώρες υπερωριακής εργασίας ανά εβδομάδα κατά τη διάρκεια περιόδου τριών μηνών ή 190 ωρών ετησίως. Σύμφωνα με τη συλλογική σύμβαση για τον ιδιωτικό τομέα μεταξύ εργοδοτών και συνδικάτων, οι εργαζόμενοι στον ιδιωτικό τομέα έχουν το δικαίωμα υπερωριών στο 135% του ημερομισθίου. Επιπλέον, ο νόμος παρέχει στους εργαζομένους που εργάζονται πάνω από 150 ώρες υπερωριών ετησίως ένα επίδομα ενός μηνός. (International Labour Organization-ILO)(export.gov, Country Commercial Guide 2017)(ILO FYROM 2016).

3.1.4 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

Η οικονομική ελευθερία είναι η ικανότητα των ανθρώπων μιας κοινωνίας να αναλαμβάνουν οικονομικές ενέργειες (Bronfenbrenner, Martin 1955). Μια προσέγγιση στην οικονομική ελευθερία προέρχεται από τις κλασικές φιλελεύθερες και ελευθεριακές παραδόσεις που δίνουν έμφαση στις ελεύθερες αγορές, το ελεύθερο εμπόριο και την ιδιωτική ιδιοκτησία. Μια άλλη προσέγγιση της οικονομικής ελευθερίας επεκτείνει τη μελέτη της οικονομικής ευημερίας των επιμέρους επιλογών, με μεγαλύτερη οικονομική ελευθερία να προέρχεται από μια "μεγαλύτερη" (με κάποια τεχνική έννοια) σειρά πιθανών επιλογών. Στην παρούσα εργασία για τη μελέτη της οικονομικής ελευθερίας χρησιμοποιούνται στοιχεία του διεθνούς οργανισμού Heritage, το οποίο ετήσια εκδίδει μελέτη σχετικά με την παγκόσμια οικονομική ελευθερία.

Η οικονομική ελευθερία στην πΓΔΜ, θα παρουσιαστεί και αξιολογηθεί από τους δείκτες EFI για τα έτη 2008 – 2018. Συγκεκριμένα η αξιολόγηση βασίζεται σε 4 θεματικές ενότητες:

A. Έννομη τάξη (Rule of Law) η οποία υποδιαιρείται σε: Δικαίωμα ιδιοκτησίας, δικαστική αποτελεσματικότητα, και κυβερνητική ακεραιότητα.

B. Μέγεθος κυβέρνησης (Government size) με υποδιαιρέσεις σε: Φορολογική επιβάρυνση, δημόσιες δαπάνες, δημοσιονομική εξυγίανση.

Γ. Αποτελεσματικότητα ρυθμίσεων (Regulatory Efficiency) υποδιαιρεμένη σε: Επιχειρηματική ελευθερία, ελευθερία εργασίας, και νομισματική ελευθερία.

Δ. Ελεύθερη αγορά (Open Markets), υποδιαιρεμένη σε: Ελευθερία εμπορίου, ελευθερία επενδύσεων, και οικονομική ελευθερία.

Οι «πυλώνες» μέτρησης της έννοιας της οικονομικής ελευθερίας με τις υποδιαιρέσεις τους παρέχουν τα απαραίτητα εργαλεία για να γίνει εφικτή μια τέτοια μέτρηση χωρίς όμως να αποκλείουν μελλοντικές προσθέσεις ή τροποποιήσεις στο θεωρητικό αυτό μοντέλο.¹²

Ο συνολικός δείκτης της οικονομικής ελευθερίας της ΠΓΔΜ παρουσιάζει μια γενική ανοδική πορεία από το 2008 όπου σημειώνει βαθμολογία 61.1% ως το 71.3% το 2018. Η πολιτική κρίση επηρέασε όλους τους δείκτες το 2014 και 2015 αιτιολογώντας τη πτώση του γενικού δείκτη και των επιμέρους δεικτών και η μετέπειτα σταθεροποίηση της πολιτικής κατάστασης οδηγεί σε σταδιακή άνοδο μέχρι το 2018. Στη συνολική κατάταξη των χωρών η ΠΓΔΜ βρίσκεται στην 33^η θέση παγκοσμίως και 18^η θέση ευρωπαϊκά.

3.1.4.1 ENNOMH TAΞH

Οι υποκατηγορίες του πρώτου θεματικού πυλώνα παρουσιάζουν μεγάλες αποκλίσεις στη μεταξύ τους μεταβολή στο χρόνο. Τα περιουσιακά δικαιώματα βρίσκονται σε σταθερά χαμηλά ποσοστά από το 2008 (30%) μέχρι το 2016 (35%) όπου και σημειώνουν αξιοσημείωτη αυξητική μεταβολή φτάνοντας το 67% το 2017. Η αξιολόγηση της δικαστικής αποτελεσματικότητας αφορά δυο μόνο έτη (2017-2018), ενώ η αξιοπιστία της κυβέρνησης παρουσιάζει διακυμάνσεις ξεκινώντας από χαμηλή βαθμολόγηση 27% το 2008 σημειώνοντας ανοδική πορεία μέχρι το 2012 (41%), κινούμενη πτωτικά το 2013 (39%) και σημειώνοντας αυξητική τάση μέχρι το ανώτερο σημείο το 2017 (52%).

Μια δεύτερη πηγή αξιολόγησης προέρχεται από το Freedom House (www.freedomhouse.org 2018) ο οποίος δίνει βαθμολογία 8/16 το 2018 επισημαίνοντας ανησυχίες για την αποτελεσματικότητα και την ανεξαρτησία του δικαστικού σώματος στο οποίο παρατηρούνται φαινόμενα διαφθοράς και διαπλοκής άποψη την οποία ασπάζεται και η κοινή γνώμη. Αξιοσημείωτη είναι και η απόφαση του ευρωπαϊκού δικαστηρίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο οποίο κατέφυγε ο πρώην πρόεδρος του συνταγματικού δικαστηρίου της χώρας για την αποπομπή του όπου το δικαστήριο αποφάνθηκε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 και 8 (συνολική άδικη

---

¹² Μελέτη και ανάλυση της οικονομικής ελευθερίας προσφέρουν και άλλοι οργανισμοί όπως το Fraser Institute, <https://www.fraserinstitute.org/studies/economic-freedom>, με κάποιους διαφορετικούς δείκτες μέτρησης. Η περεταίρω εξέταση των διαφορετικών τρόπων προσέγγισης ξεφεύγει όμως από τον αντικειμενικό στόχο της διατριβής αυτής.

μεταχείριση διαδικασιών αποπομπής και μη σεβασμός της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής)(ECHR Press Country Profile Ιουλ 2018).

Πιο αναλυτικά, σε αυτή τη θεματική ενότητα εξετάζονται για τον κάθε πυλώνα τα παρακάτω:

3.1.4.1.1 Δικαίωμα ιδιοκτησίας

Ο δείκτης αυτός μετρά τον αριθμό των διαδικασιών, του χρόνου, του κόστους και την ελάχιστη κεφαλαιακή απαίτηση να ξεκινήσει και να λειτουργήσει επίσημα στη μεγαλύτερη επιχειρηματική πόλη της κάθε οικονομίας μια μικρού έως μεσαίου μεγέθους επιχείρηση.

Γενικά οι διαδικασίες έναρξης μιας επιχείρησης και γενικότερα έκφρασης επιχειρηματικής δραστηριότητας στη πΓΔΜ είναι από τις καλύτερες στην περιοχή της Νοτιοανατολικής Ευρώπης αλλά και παγκοσμίως. Περισσότερες λεπτομέρειες αναφέρονται στη μελέτη του δείκτη EDB.

3.1.4.1.2 Δικαστική Αποτελεσματικότητα

Η κυβέρνηση έχει καταστήσει δυσκολότερη την δικαστική επίλυση απλών ζητημάτων. Υπάρχει νομική βάση για την προστασία της κινητής, πνευματικής και ακίνητης περιουσίας, αλλά η εφαρμογή παραμένει ελλιπή. Το νομικό πλαίσιο είναι σωστό, αλλά η επιβολή του νόμου είναι σε αρχικό στάδιο. Το δικαστικό σώμα δεν αποδεικνύει την ανεξαρτησία του και οι δικαστές υπόκεινται σε πολιτική επιρροή. Η διαφθορά είναι διαδεδομένη και ορισμένοι αξιωματούχοι ασκούν ατιμωρησία στη διαφθορά.

3.1.4.1.3 Κυβερνητική Ακεραιότητα

Η διαφθορά υποβαθμίζει την οικονομική ελευθερία, εισάγοντας ανασφάλεια και καταναγκασμό στις οικονομικές σχέσεις. Ιδιαίτερα ανησυχητική είναι η συστηματική διαφθορά των κυβερνητικών θεσμών και η λήψη αποφάσεων από πρακτικές όπως δωροδοκία, εκβιασμός, νεποτισμός και υπεξαίρεση. Η έλλειψη κυβερνητικής ακεραιότητας που προκαλείται από τέτοιες πρακτικές μειώνει την οικονομική βιωσιμότητα, αυξάνοντας το κόστος και καταναλώνοντας τους πόρους σε αντιπαραγωγικές δραστηριότητες.

Η βαθμολογία για αυτό το δείκτη προκύπτει από τις μέσες βαθμολογίες για τους ακόλουθους έξι υπο-παράγοντες, οι οποίοι σταθμίζονται εξίσου:

- Η εμπιστοσύνη του κοινού στους πολιτικούς,

- Παράνομες πληρωμές και δωροδοκίες,
- Η διαφάνεια της κυβερνητικής πολιτικής,
- Απουσία διαφθοράς,
- Οι αντιλήψεις περί διαφθοράς και
- Κυβερνητική και δημόσια διαφάνεια.

3.1.4.2 ΜΕΓΕΘΟΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ

Πιο αναλυτικά, σε αυτή τη θεματική ενότητα εξετάζονται για τον κάθε πυλώνα τα παρακάτω:

3.1.4.2.1 Φορολογική Επιβάρυνση

Η φορολογική επιβάρυνση είναι ένα σύνθετο μέτρο που αντικατοπτρίζει τους φορολογικούς συντελεστές τόσο για το προσωπικό όσο και για τα εισοδήματα των επιχειρήσεων και το συνολικό επίπεδο φορολογίας (συμπεριλαμβανομένων των άμεσων και έμμεσων φόρων που επιβάλλονται από όλα τα επίπεδα διακυβέρνησης) ως ποσοστό του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος. Η βαθμολογία προέρχεται από τρεις ποσοτικούς υπο-παράγοντες:

- Ο ανώτατος συντελεστής φόρου επί του εισοδήματος,
- Ο ανώτατος συντελεστής φόρου επί του εταιρικού εισοδήματος και
- Η συνολική φορολογική επιβάρυνση ως ποσοστό του ΑΕΠ.

Κάθε μία από αυτές τις αριθμητικές μεταβλητές σταθμίζεται εξίσου ως το ένα τρίτο της βαθμολογίας συνιστωσών. Αυτή η ίση στάθμιση επιτρέπει σε μια χώρα να επιτύχει βαθμολογία τόσο υψηλή όσο 67 με βάση δύο από τους παράγοντες, ακόμα και αν λάβει σκορ 0 στον τρίτο.

Στην τελευταία έκθεση (2018) του δείκτη για τη χώρα, αναφέρεται ότι οι ατομικοί συντελεστές εισοδήματος και εταιρικού φόρου είναι σταθερά στο 10%. Οι άλλοι φόροι περιλαμβάνουν την προστιθέμενη αξία και τους φόρους μεταβίβασης ακινήτων. Η συνολική φορολογική επιβάρυνση ισούται με το 25,2% του συνολικού εγχώριου εισοδήματος. Τα τελευταία 3 χρόνια, οι δημόσιες δαπάνες ανήλθαν στο 31,5% της συνολικής παραγωγής (ΑΕΠ), και το δημοσιονομικό έλλειμμα ήταν κατά μέσο όρο 3,4% του ΑΕΠ. Το δημόσιο χρέος ισοδυναμεί με το 38,7% του ΑΕΠ.

3.1.4.2.2 Δημόσιες Δαπάνες

Η συνιστώσα των δημόσιων δαπανών τις δημόσιες δαπάνες, που περιλαμβάνει τα έξοδα του κράτους και όλες τις πληρωμές που σχετίζονται με διάφορα δημόσια και κυβερνητικά προγράμματα.

Είναι αδύνατος ο προσδιορισμός του βέλτιστου επιπέδου των κυβερνητικών δαπανών. Το ιδανικό επίπεδο θα διαφέρει από χώρα σε χώρα, ανάλογα με παράγοντες που κυμαίνονται από τον πολιτισμό έως τη γεωγραφία, μέχρι το επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης. Εντούτοις, σε ορισμένες περιπτώσεις, οι δημόσιες δαπάνες υπάρχουν αναπόφευκτες επιβαρύνσεις καθώς η αύξηση του μεγέθους και του πεδίου εφαρμογής του δημόσιου τομέα μπορεί να οδηγεί σε λανθασμένη κατανομή πόρων και απώλεια οικονομικής αποδοτικότητας. Γενικά οι υπερβολικές κυβερνητικές δαπάνες προκαλούν χρονικά δημοσιονομικά ελλείμματα και συσσώρευση δημόσιου χρέους.

3.1.4.2.3 Δημοσιονομική Εξυγίανση

Η διεύρυνση των ελλειμμάτων και η αυξανόμενη επιβάρυνση του χρέους, που οφείλονται τόσο στην κακή διαχείριση του δημόσιου προϋπολογισμού, οδηγούν στη διάβρωση της συνολικής φορολογικής υγείας μιας χώρας. Η επιδείνωση της φορολογικής υγείας, με τη σειρά της, συνδέεται με τη μακροοικονομική αστάθεια και την οικονομική αβεβαιότητα.

Το χρέος είναι συσσώρευση δημοσιονομικών ελλειμμάτων με την πάροδο του χρόνου. Θεωρητικά, η χρηματοδότηση των δημόσιων δαπανών με χρέη θα μπορούσε να συμβάλει θετικά στις παραγωγικές επενδύσεις και τελικά στην οικονομική ανάπτυξη. Ωστόσο, το αυξανόμενο δημόσιο χρέος που οφείλεται σε δημοσιονομικά ελλείμματα συχνά υπονομεύει τη συνολική αύξηση της παραγωγικότητας και οδηγεί τελικά σε οικονομική στασιμότητα παρά στην ανάπτυξη.

Σύμφωνα με το υπουργείο οικονομικών των ΗΠΑ για το κλίμα των επενδύσεων στην πΓΔΜ κατά το 2018 η νομική προστασία της περιούσιας υφίσταται αλλά η εφαρμογή των νόμων είναι ασυνεπής (EB Investment Climate Statements for 2018).

3.1.4.3 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΡΥΘΜΙΣΕΩΝ

Το 2016, η πΓΔΜ διευκόλυνε την επιχειρηματική δραστηριότητα βελτιώνοντας τις διατάξεις περί πτωχεύσεων. Οι εργατικοί νόμοι είναι σχετικά άκαμπτοι. Υπάρχει υψηλό ποσοστό ανεργίας και το 22% των εργαζομένων απασχολούνται στον γκρίζο τομέα. Σχεδόν το ήμισυ των κρατικών δαπανών προορίζονται για κοινωνικές

μεταβιβάσεις που αποσκοπούν εν μέρει στην ενίσχυση της υποστήριξης των κυβερνώντων κομμάτων, αλλά οι πληρωμές επιδοτήσεων στους γεωργούς καθυστέρησαν σημαντικά το 2017.

Το Πρόγραμμα Οικονομικών Μεταρρυθμίσεων (Economic Reform Programme - ERP) της πΓΔΜ εξετάζει την πρόσβαση σε χρηματοδοτικούς περιορισμούς, τόσο από την άποψη των (δυνητικών) δανειστών όσο και των τραπεζών, με βάση ανάλυση της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων (European Investment Bank - EIB), η οποία αναφέρει ότι πολλές μικρομεσαίες επιχειρήσεις (Small - Medium Enterprises - SMEs) δεν μπορούν να παράσχουν επαρκείς εγγυήσεις, γεγονός που είναι ιδιαίτερα πειστικό σε σχέση με άλλες χώρες. Η θέσπιση της «Στρατηγικής και Σχέδιου Δράσης για την Ανταγωνιστικότητα της πΓΔΜ 2016- 2020», περιλαμβάνει διάφορα μέτρα για τη βελτίωση της πρόσβασης στη χρηματοδότηση, όπως η καθιέρωση ενός εθνικού συστήματος εγγύησης των πιστώσεων ή η βελτίωση του οικονομικού αλφαριθμητισμού των ιδιοκτητών SMEs . Ως προτεραιότητα διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων στο ERP, προβλέπεται η έγκριση μιας "Εθνικής Στρατηγικής για τις SMEs (2017-2022)" για το 2017, η οποία προσδιορίζει τη βελτίωση της πρόσβασης στη χρηματοδότηση ως έναν από τους στόχους (Moder I.,Bonifai N., 2017).

Πιο αναλυτικά, σε αυτή τη θεματική ενότητα εξετάζονται για τον κάθε πυλώνα τα παρακάτω:

3.1.4.3.1 Επιχειρηματική ελευθερία

Το στοιχείο της ελευθερίας των επιχειρήσεων μετράει το βαθμό στον οποίο τα ρυθμιστικά περιβάλλοντα και τα περιβάλλοντα υποδομής περιορίζουν την αποτελεσματική λειτουργία των επιχειρήσεων. Η ποσοτική βαθμολογία προέρχεται από μια σειρά παραγόντων που επηρεάζουν την ευκολία έναρξης, λειτουργίας και κλεισίματος μιας επιχείρησης.

Η βαθμολογία της ελευθερίας των επιχειρήσεων για κάθε χώρα είναι ένας αριθμός μεταξύ 0 και 100, με το 100 να δείχνει το πιο ελεύθερο επιχειρηματικό περιβάλλον. Η βαθμολογία βασίζεται σε 13 υπο-παράγοντες, οι οποίοι σταθμίζονται εξίσου, χρησιμοποιώντας δεδομένα από την έκθεση Doing Business της Παγκόσμιας Τράπεζας. Τα αποτελέσματα σε αυτό τον πυλώνα περιγράφονται αναλυτικότερα στην παράγραφο 2.3, ενώ γενικά μπορεί να αναγραφεί ότι η πΓΔΜ εμφανίζει πολύ καλές επιδόσεις σε αυτόν τον τομέα.

3.1.4.3.2 Ελευθερία Εργασίας

Η συνιστώσα της ελευθερίας εργασίας είναι ένα ποσοτικό μέτρο που εξετάζει διάφορες πτυχές του νομικού και κανονιστικού πλαισίου της αγοράς εργασίας μιας χώρας, συμπεριλαμβανομένων των κανονισμών που αφορούν τους κατώτατους μισθούς, τους νόμους που αναστέλλουν τις απολύσεις, τις απαιτήσεις αποχώρησης και τους μετρήσιμους ρυθμιστικούς περιορισμούς στις μισθώσεις, τις ώρες εργασίας και άλλα ενδεικτικά μέτρα των ευκαιριών απασχόλησης στην αγορά εργασίας.

Συνολικά επτά ποσοτικοί υπο-συντελεστές σταθμίζονται εξίσου, με τον καθένα να μετράται ως το ένα έβδομο της συνιστώσας ελευθερίας εργασίας:

- Ο λόγος του κατώτατου μισθού ανά μέση προστιθέμενη αξία ανά εργαζόμενο,
- Εμπόδια στην πρόσληψη πρόσθετων εργαζομένων,
- Σκληρότητα ωραρίου,
- Δυσκολία απόλυσης εργαζομένων,
- Νομική περίοδος προειδοποίησης απόλυσης,
- Υποχρεωτική αποζημίωση απόλυσης και
- Ποσοστό συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό.

Τα σημαντικά νομοθετικά κείμενα που διέπουν τις εργασιακές και εργασιακές σχέσεις στην πΓΔΜ είναι ο νόμος περί εργασιακών σχέσεων, οι συλλογικές συμβάσεις εργασίας, ο νόμος περί απασχόλησης και εργασίας των αλλοδαπών και άλλες νομικές πράξεις. Οι συμβάσεις εργασίας πρέπει να συνάπτονται γραπτώς. Η σύμβαση εργασίας διατηρείται στις επαγγελματικές εγκαταστάσεις του εργοδότη. Ένα αντίγραφο της σύμβασης εργασίας πρέπει να δοθεί στον εργαζόμενο την ημέρα της υπογραφής του. Ο συνηθέστερος και γενικά αποδεκτός τύπος σύμβασης εργασίας στη πΓΔΜ είναι η σύμβαση αορίστου χρόνου (KPMG 2107).

3.1.4.3.3 Νομισματική Ελευθερία

Η νομισματική ελευθερία είναι ένα μέτρο που συνδυάζει τη σταθερότητα των τιμών με τον έλεγχο των τιμών. Τόσο ο πληθωρισμός όσο και οι έλεγχοι τιμών συνήθως στρεβλώνουν τη δραστηριότητα της αγοράς. Η σταθερότητα των τιμών χωρίς μικροοικονομική παρέμβαση είναι η ιδανική κατάσταση για την ελεύθερη αγορά.

Η βαθμολογία για τη συνιστώσα νομισματικής ελευθερίας βασίζεται σε δύο υπο-παράγοντες:

- Ο σταθμισμένος μέσος όρος του πληθωρισμού για τα τρία τελευταία έτη και

- Έλεγχοι τιμών.

Το 2016, οι τιμές καταναλωτή μειώθηκαν για τρίτη συνεχόμενη χρονιά. Ο πληθωρισμός αυξήθηκε το 2017 (+1,4% κατά μέσο όρο σε σύγκριση με το 2016), λόγω ιδίως των δευτερογενών επιπτώσεων των πρόσφατων αυξήσεων των τιμών των καυσίμων και της αύξησης των μισθών στους τομείς των υπηρεσιών. Οι καταθέσεις των εμπορικών τραπεζών αυξήθηκαν και πάλι μετά από μια προσωρινή ανάκαμψη που προκλήθηκε από κερδοσκοπία την άνοιξη του 2016 και οι αγορές συναλλάγματος σταθεροποιήθηκαν. Αυτό οδήγησε την κεντρική τράπεζα να μειώσει το βασικό επιτόκιο κατά 75 μονάδες βάσης σε τρία διαδοχικά βήματα μεταξύ Δεκεμβρίου 2016 και Φεβρουαρίου 2017 πίσω στο επίπεδο που επικρατούσε πριν από τη σύσφιξη του Μαΐου 2016 (3,25%) (EU Report 2017).

3.2 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Η μεθοδολογία που θα ακολουθηθεί παρουσίασης των παραπάνω στοιχείων κάθε θεματικής ενότητας της εργασίας (ανταγωνιστικότητα, επιχειρηματικό περιβάλλον και οικονομική ελευθερία) θα ακολουθήσει ως κατά το πλείστο στατιστική ανάλυση και σύγκριση κάθε ενότητας σε σχέση με τους δείκτες ανάπτυξης της οικονομίας αλλά και του HDI της πΓΔΜ. Στην ουσία θα εξεταστεί αν η βελτίωση ή επιδείνωση της παγκόσμιας θέσης της πΓΔΜ έχει αντίστοιχο αντίκτυπο στην ανάπτυξη της οικονομίας και τους δείκτες αυτής αλλά και τους δείκτες της ανθρώπινης ανάπτυξης. Παράλληλα, σε όσα σημεία είναι δυνατή η περαιτέρω ανάλυση θα χρησιμοποιηθούν μελέτες και στοιχεία εκτός των δεικτών, εφόσον είναι σε θέση να επεξηγήσουν καλύτερα ή να ενισχύσουν τα εμφανιζόμενα στοιχεία. Για παράδειγμα η ετήσια έκθεση της ΕΕ σχετικά με τα κριτήρια εισόδου της πΓΔΜ σε αυτή, δίνει σημαντικές πληροφορίες σχετικά με τις μεταρρυθμίσεις αλλά και την υστέρηση σε τομείς που προήλθαν από τις εφαρμοζόμενες πολιτικές στο διάστημα ενός χρόνου.

Επεξηγώντας το παραπάνω, θα γίνει μια ανάλυση των δεδομένων των δεικτών της ανταγωνιστικότητας, επιχειρηματικότητας και οικονομικής ελευθερίας για τη πΓΔΜ, κυρίως κατά την τελευταία δεκαετία ενώ θα διερευνηθεί αν η μεταβολή, θετική ή αρνητική, κάθε τομέα επηρεάζει την ανάπτυξη. Ο μακροοικονομικός δείκτης που θα χρησιμοποιηθεί για την εξέταση της ανάπτυξης είναι ο πραγματικός ρυθμός επί τοις εκατό μεταβολής του ΑΕΠ.

Η ανταγωνιστικότητα, εξετάζει παράγοντες που επηρεάζουν την παραγωγικότητα, η οποία με τη σειρά της καθορίζει το επίπεδο ευημερίας που βιώνουν οι πολίτες μίας χώρας. Το επιχειρηματικό περιβάλλον και οι μεταβολές προς την απρόσκοπτη λειτουργία του, καταγράφει όλες τις μεταβλητές που επιδρούν στην εξεύρεση εργασίας και στην υλοποίηση των επιχειρηματικών σχεδίων σε μία οικονομία. Όταν οι συνθήκες είναι ευνοϊκές, προάγεται η οικονομική σταθερότητα και καταπολεμάται η φτώχεια. Μέσω της οικονομικής ελευθερίας, προωθείται η καινοτομία, κεφαλαιοποιείται αποδοτικότερα η γνώση και οι ικανότητες των πολιτών, ενώ συνδέεται με την κοινωνική και πολιτική ελευθερία.

Μέσα από την ανάλυση αυτή θα καταστεί δυνατό να εξαχθούν συμπεράσματα σχετικά με τις εφαρμοζόμενες πολιτικές των κυβερνήσεων της πΓΔΜ, σε ποιες περιπτώσεις έφεραν θετικά ή αρνητικά αποτελέσματα αλλά και τι μπορεί να βελτιωθεί, ώστε να βελτιωθεί η υφιστάμενη κατάσταση. Σαφώς και η παραπάνω ανάλυση θα καταδείξει πιθανές τάσεις επί των δεικτών της ανάπτυξης, καθώς αυτοί επηρεάζονται και από λοιπούς παράγοντες. Παρόλα αυτά, η εξέταση της ανταγωνιστικότητας μιας οικονομίας, του γενικότερου επιχειρηματικού περιβάλλοντος αλλά και της οικονομικής ελευθερίας που επικρατεί, μπορεί να δώσει μια πολύ καλή εικόνα αυτής, ιδιαίτερα σε μια μικρή οικονομία που εξαρτάται από την ελκυστικότητα και αποδοτικότητα αυτής για την προσέλκυση εξωτερικών κεφαλαίων και επενδύσεων.

4. ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΣΤΗΝ ΠΓΔΜ

4.1 ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΓΕΝΙΚΑ

Με τον όρο οικονομική ανάπτυξη (economic development) εννοούμε όχι μόνο την αύξηση των δυνατοτήτων παραγωγής, αλλά και τις μεταβολές στη διάρθρωση του προϊόντος, στην τεχνολογία καθώς και στο θεσμικό πλαίσιο που διέπει την οικονομική δραστηριότητα. Επομένως, η οικονομική ανάπτυξη είναι έννοια ευρύτερη από την οικονομική μεγέθυνση, αφού συνίσταται στην αύξηση των δυνατοτήτων παραγωγής με πολλές και σημαντικές διαρθρωτικές και θεσμικές μεταβολές στην οικονομία και κοινωνία (Blanchard, O. 2006).

Υπάρχουν διάφοροι τρόποι μέτρησης και προσέγγισης της οικονομικής ανάπτυξης. Κατά μια έννοια η οικονομική ανάπτυξη συντελείται όταν αυξάνονται οι παραγωγικές δυνατότητες της οικονομίας, χωρίς παράλληλα να αυξάνεται και το γενικό επίπεδο των τιμών. Με άλλα λόγια, εκείνο που πρέπει να ενδιαφέρει είναι μόνο η δυνατότητα αύξησης του ΑΕΠ. δηλαδή η μεγέθυνση της οικονομίας, χωρίς να δίνεται προσοχή στη διανομή του εισοδήματος, στην απασχόληση, στη φτώχεια, στο περιβάλλον κ.λπ.

Τα στοιχεία που θα χρησιμοποιηθούν για την μέτρηση της ανάπτυξης και την σύγκρισή τους σε σχέση με τις μεταβολές των στοιχείων της ανταγωνιστικότητας, του επιχειρηματικού περιβάλλοντος και της οικονομικής ελευθερίας της πΓΔΜ είναι το ετήσιο Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν (ΑΕΠ) και ο ετήσιος ρυθμός αύξησης του [GDP growth (annual %)], το ποσοστό ετήσιου ποσοστού αύξησης του κατά κεφαλήν ΑΕΠ με βάση το σταθερό τοπικό νόμισμα [GDP per capita growth (annual %, real)], οι Άμεσες Ξένες Επενδύσεις (ΑΞΕ) [Foreign Direct Investment, net inflows (% of GDP)]. Επιπλέον το μέγεθος του δημοσιονομικού ελλείματος, το δημόσιο χρέος και ιδιαίτερα το εξωτερικό χρέος, το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών κ.α.

Ιδιαίτερα θα εξεταστούν και οι άμεσες ξένες επενδύσεις (Foreign Direct Investment-FDI), καθώς για μια μικρή οικονομία αποτελούν ιδιαίτερο σημάδι εμπιστοσύνης των εξωτερικών επενδυτών και αποτελούν πυλώνα της ανάπτυξης.

Τα στοιχεία έχουν ληφθεί κατά βάση από την Παγκόσμια Τράπεζα αλλά και από άλλες πηγές όπως η ΕΕ, το ΔΝΤ, κτλ.

Ο ρυθμός ανάπτυξης μίας οικονομίας επηρεάζεται από τους φυσικούς, ανθρώπινους και κεφαλαιουχικούς πόρους, την τεχνολογική εξέλιξη, τους όρους με

τους οποίου διεξάγεται το εμπόριο, από την παγκόσμια οικονομική δραστηριότητα, καθώς επίσης και από διάφορους θεσμικούς παράγοντες και από την σταθερότητα.

Παράλληλα με τη μελέτη των παραπάνω μακροοικονομικών συντελεστών θα εξεταστεί και η έννοια της ανθρώπινης ανάπτυξης, σε πιο προσωπικό επίπεδο. για το λόγο αυτό θα χρησιμοποιηθούν στοιχεία από το Πρόγραμμα Ανάπτυξης του ΟΗΕ και πιο συγκεκριμένα του δείκτης HDI. Ο λόγος που γίνεται αυτή η περεταίρω ανάλυση είναι πως πολλά στοιχεία των δεικτών της ανταγωνιστικότητας, του επιχειρηματικού περιβάλλοντος αλλά και της οικονομικής ελευθερίας έχουν να κάνουν περισσότερο με το ατομικό επίπεδο παρά το μακροοικονομικό, το οποίο εκτείνεται στη μελέτη κρατικών στοιχείων.

Όπως αναφέρεται: *«Η οικονομική ανάπτυξη αποτελεί μέσο για τη διαδικασία αυτή, αλλά δεν αποτελεί αυτοσκοπό. Το HDI μπορεί επίσης να χρησιμοποιηθεί για να αμφισβητηθεί η επιλογή εθνικών πολιτικών, ζητώντας τον τρόπο με τον οποίο δύο χώρες με το ίδιο κατά κεφαλήν ακαθάριστο εθνικό εισόδημα (Gross National Income - GNI) μπορούν να καταλήξουν σε διαφορετικά αποτελέσματα για την ανθρώπινη ανάπτυξη»*. Ο δείκτης HDI αναφέρει λεπτομερώς τις αξίες των τριών συνιστωσών HDI: τη μακροζωία, την εκπαίδευση (με δύο δείκτες) και το κατά κεφαλήν εισόδημα. Οι συνιστώσες αυτές αναλύονται σε υπομέρους υποτομείς, η διακύμανση των οποίων θα εξετασθούν με μεγαλύτερη λεπτομέρεια στο 5^ο Κεφάλαιο.

4.2 ΜΑΚΡΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Μετά το τέλος της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 2009, όλη η περιοχή των Βαλκανίων, αντιμετώπισε σοβαρά προβλήματα που επηρέασαν την ανάπτυξη εξαιτίας της μείωσης των επενδυτικών ροών, της μείωσης των καθαρών χρηματοοικονομικών ροών αλλά και της ραγδαίας αύξησης της τιμής του US \$ στα τέλη του 2014 αλλά και της υποτίμησης ενός μεγάλου αριθμού περιφερειακών νομισμάτων. Παράλληλα η συνεχιζόμενη ελληνική κρίση επιδείνωσε την κατάσταση καθώς η Ελλάδα αποτελεί μια χώρα βάρομετρο για την περιοχή, με σημαντικές επενδύσεις σε πολλές χώρες. Τέλος οι τιμές του πετρελαίου και του φυσικού αερίου τα τελευταία χρόνια έχουν προκαλέσει από μόνες τους σοβαρά προβλήματα στις οικονομίες της περιοχής, με πολλές προεκτάσεις σε τομείς της ανάπτυξης.

Μετά την τεράστια αύξηση του 2008 (ρυθμός ανάπτυξης πάνω του 5 %), καταγράφηκαν δύο έτη μείωσης του **ΑΕΠ**, αλλά τα τελευταία πέντε έτη υπάρχει

σταθερά αύξηση με εξαίρεση το 2017. Η οικονομία της χώρας βρίσκεται σε πορεία ανάκαμψης και το 2018, σε ποσοστό 2,5%. Αρνητικός ρυθμός ανάπτυξης του ΑΕΠ (ρυθμός επί τοις εκατό του πραγματικού ΑΕΠ - πηγή ΔΝΤ) παρατηρήθηκε το 2009 (-0,4%), το 2012 (-0,5%) ενώ το 2017 ήταν μηδενικός. Σημαντικά θετικός ρυθμός υπήρξε το 2008 (5,5%), το 2010 (3,4%), το 2013 (2,9%), το 2014 (3,6%), το 2015 (3,9%) και το 2016 (2,9%). Το ΑΕΠ σε τρέχοντες τιμές US\$ (GDP current US \$) το 2008 ήταν 9,91 δις \$, το 2011 10,5 δις το 2014 11,34 δις με πτώση το 2015, αλλά το 2017 επανήλθε στα επίπεδα του 2014.

Παράλληλα το **δημοσιονομικό έλλειμμα** αυξάνεται από το 2008, που ήταν στο 20,5% του ΑΕΠ στο 50,6 % που ήταν το 2018. Γενικά, τα τελευταία χρόνια φαίνεται ότι έχουν γίνει προσπάθειες ελέγχου του ελλείματος, το οποίο το 2014 αυξήθηκε 4,2% επί του ΑΕΠ, το 2015: 2,9%, το 2016: 2,6%, το 2017: 2,1% και το 2018:1,8 %. Παρόλα αυτά η εκτίμηση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής είναι πως το γενικό κυβερνητικό χρέος θα αυξηθεί εξαιτίας των προγραμματισμένων δαπανών στις υποδομές (European Commission, Institutional Paper 085, 2018, σελ. 44).

Το 2017 το ΔΝΤ έστειλε προειδοποίηση σχετικά με το **δημόσιο χρέος** που έχει σχεδόν διπλασιαστεί από το 2008, φθάνοντας το 45% το 2016 και θα μπορούσε να φτάσει το 53% μέχρι το 2022 και πρότεινε αποτελεσματική είσπραξη ΦΠΑ, υψηλότερους φόρους σε ιδιοκτησία και ενέργεια και μείωση επιδοτήσεων. Στα ίδια πλαίσια της προσπάθειας «μαζέματος» βρίσκεται και η εικόνα του **εξωτερικού χρέους** της πΓΔΜ, το οποίο κινείται σε χαμηλά πλαίσια: 15,9% του ΑΕΠ το 2008, 20% το 2010, 23,8% το 2013, 30,9% το 2015 και 32,3% το 2016. Αν συγκριθεί με το γενικό χρέος/έλλειμα διαφαίνεται ότι το μεγαλύτερο κομμάτι αυτού οφείλεται στο εξωτερικό έλλειμμα. Παράλληλα αξίζει να σημειωθεί ότι ενώ αυξάνει το ΑΕΠ, παράλληλα αυξάνει και το έλλειμα ως ποσοστό επί αυτού (IMF Country Focus, 22-11-2017).

Το δημοσιονομικό έλλειμμα της κυβέρνησης το 2017 ήταν 2,7% του ΑΕΠ, ελαφρώς χαμηλότερο από το 2,9% που σχεδιάστηκε όταν αναθεωρήθηκε ο προϋπολογισμός τον Αύγουστο του 2017 από τη νέα κυβέρνηση. Το επίπεδο του δημόσιου χρέους εξακολουθεί να είναι σχετικά μέτριο στο 47% του ΑΕΠ και στο πλαίσιο των κριτηρίων του Μάαστριχτ 60% του ΑΕΠ, αλλά αυξάνεται σταθερά τα τελευταία χρόνια, κατά 20 ποσοστιαίες μονάδες από το 2009. στα μέτρα που εγκρίθηκαν από την κυβέρνηση, συμπεριλαμβανομένων επιχειρηματικών

κινήτρων για την ανάπτυξη πρόσθετης απασχόλησης και την αύξηση του κατώτατου μισθού (EBRD Transition Report 2018-2019).

Το Φεβρουάριο του 2018, η Fitch αναθεώρησε τις προοπτικές της βαθμολογίας BB για την ΠΓΔΜ από αρνητική σε θετική, ώστε να αντικατοπτρίζει το γεγονός ότι η εσωτερική πολιτική κατάσταση της χώρας σταθεροποιείται. Η ΠΓΔΜ έχει βαθμολογία BB- / Σταθερή από την Standard & Poor's και BB / Θετική από την Fitch (και δεν έχει βαθμολογηθεί από την Moody's). Εν τω μεταξύ, οι διεθνείς επενδυτές φαίνεται να δείχνουν αυξημένη εμπιστοσύνη στις προοπτικές της χώρας, αντανakλώντας σε κάποιο βαθμό το ιστορικά χαμηλό επιτόκιο 2,75% επί επταετούς ευρωομολόγου ύψους 500 εκατ. Ευρώ που εκδόθηκε τον Ιανουάριο του 2018 (EBRD Transition Report 2018-2019).

Το **εμπόριο** είναι σημαντικό μέρος της οικονομίας σε σύγκριση με άλλες χώρες της περιοχής, και το μερίδιο του εμπορίου σε σχέση με το ΑΕΠ αυξήθηκε κατά 112 τοις εκατό την τελευταία δεκαετία 1992-2002. Από το 2002, η συναλλαγματική ισοτιμία του εθνικού νομίσματος είναι συνδεδεμένη με το ευρώ, διαδικασία που εξασφαλίζει με επιτυχία τη σταθερότητα των τιμών. Ο **πληθωρισμός**, κατά μέσο όρο, ήταν στο ποσοστό του 2,5% τα τελευταία 10 χρόνια. Το 2017, ο δείκτης τιμών καταναλωτή κινήθηκε μετά από καιρό (τριετία) εκ νέου σε θετικό ποσοστό, ανερχόμενος σε 1,4% από -0,2%, το 2016. Ο δείκτης τιμών καταναλωτή είχε αρνητικό πρόσημο από το 2014, οπότε από 2,8% μειώθηκε στο -0,3%.

Το **ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών** τα τελευταία χρόνια είναι αρνητικό αλλά σε μικρά επίπεδα της τάξης του 1-3% του ΑΕΠ (-2,1% το 2010, -1,9% το 2015, 11,2 το 2018). Όσο αφορά την ισοτιμία η κεντρική τράπεζα της FYROM έχει φροντίσει το νόμισμα (δηνάριο) να έχει σταθερή συναλλαγματική ισοτιμία με το ευρώ, και όπως παρατηρούμε τα τελευταία πέντε έτη υπάρχει σχετική σταθερότητα.

Το κατά κεφαλήν εισόδημα συχνά θεωρείται ως δείκτης του βιοτικού επιπέδου μιας χώρας, με το σκεπτικό ότι όλοι οι πολίτες επωφελούνται από την αύξηση της παραγωγής της οικονομίας της χώρας τους. Το **κατά κεφαλήν ΑΕΠ σε Μονάδες Ισοδύναμης Αγοραστικής Δύναμης (ΜΙΑΔ)** της ΠΓΔΜ παραμένει χαμηλό αλλά σταθερά αυξανόμενο την τελευταία 20ετία. Από κάτι παραπάνω από 7,1 χιλ \$ το 2000, πέρασε τις 8 χιλ \$ το 2004, τις 10 χιλ \$ το 2007, ενώ μέχρι το 2015 είχε φθάσει στις 14 χιλ. \$ και το 2017 15,2 χιλ. \$ (IMF, WB). Σε αντιδιαστολή η Βουλγαρία και η Ρουμανία,

χώρες που είχαν περίπου τα ίδια ποσά με την ΠΓΔΜ το 2000, εμφάνισαν το 2017 τιμές 20,3 χιλ. \$ και 25,8 χιλ. \$ αντίστοιχα.

Στο τμήμα των **άμεσων ξένων επενδύσεων** -FDI που αναφέρεται σε κεφάλαια που επενδύθηκαν και εισήλθαν στην οικονομία της ΠΓΔΜ γενικά βρίσκεται σε χαμηλά επίπεδα μεταξύ 3-4% του ΑΕΠ. Από 6,2% το 2008 έπεσαν στο 3,2% το 2010, μετά από διακυμάνσεις στο 3,7% το 2013 ενώ ιστορικά χαμηλές παρατηρήθηκαν την επόμενη χρονιά σε μόλις 0,5 του ΑΕΠ, ενώ από το 2015 και μετά ακολουθούν ανοδική πορεία με 3,8% του ΑΕΠ το 2017.

Στην πρώτη θέση μεταξύ των χωρών προέλευσης FDI κατατάσσεται η Αυστρία, με 636,7 εκατ. ευρώ, ενώ έπονται το Ηνωμένο Βασίλειο με 531,6 εκατ. ευρώ, η Ελλάδα με 473,9 εκατ. ευρώ, η Ολλανδία με 375,3 εκατ. ευρώ και η Σλοβενία με 323,9 εκατ. ευρώ. Συγκρατούνται η ανοδική πορεία των ελληνικών FDI κατά 2,3% (μετά τη μείωση κατά 2,9% το 2016), η συνεχής μείωση των ολλανδικών FDI με υψηλούς ρυθμούς (-11,3% το 2017 και -55,9% το 2016), η σημαντική αύξηση και το 2017 των αυστριακών FDI (12,2%) και η διατήρηση της ανοδικής τάσης των γερμανικών FDI στη χώρα (10,0% το 2017 και 30,2% το 2016). Οι τουρκικές FDI συνέχισαν την ανοδική τους πορεία, αν και με χαμηλότερο ρυθμό σε σχέση με το 2016 (από 15,5% περιορίστηκαν σε αύξηση 1,8% το 2017).

Σημειώνεται, επίσης, η μεγάλη αύξηση των κινεζικών επενδύσεων κατά 200,0% (110,1 εκατ. ευρώ από 36,7 εκατ. ευρώ το 2016. Ως προς την τομεακή κατανομή των FDI στην οικονομία της ΠΓΔΜ, η μεγαλύτερη συγκέντρωση σημειώνεται στις υπηρεσίες (45,2% επί του συνόλου) με 2.124,6 εκατ. ευρώ από 2.100,3 εκατ. ευρώ, το 2016, ενώ έπεται ο μεταποιητικός κλάδος (36,6% επί του συνόλου) με 1.718 εκατ. ευρώ, από 1.685,6 εκατ. ευρώ, το 2016. Πτωτικά κινήθηκαν οι FDI στον τομέα της γεωργίας/ αλιείας (από 46,4 σε 23,8 εκατ. ευρώ) (Ελληνική Δημοκρατία Γραφείο συνδέσμου: Σκόπια: Γραφείο ΟΕΥ Νοε 2018).

Παράλληλα πολύ σημαντική για τη χώρα είναι η **βοήθεια** που λαμβάνει η χώρα από Διεθνείς Οργανισμούς, σε σκοπό για την ανοικοδόμηση βασικών παραγόντων της οικονομίας αλλά και τομέων της ανθρώπινης ανάπτυξης. Σημαντική είναι και η πηγή από τα εμβάσματα του εξωτερικού, καθώς αναλογούν σε σημαντικό ποσοστό του ΑΕΠ και έχουν πολλαπλά οφέλη σε διάφορους τομείς (IMF Country Report No. 14/232 2014) (OECD International Migration Outlook, 2006). Εκτός από τις άμεσες επιπτώσεις των εμβασμάτων στις οικονομίες, δηλαδή τη μείωση της φτώχειας, την αντιστάθμιση

των ελλειμμάτων του ισοζυγίου πληρωμών, τη μείωση των ελλειμμάτων στο εξωτερικό, τις παραγωγικές επενδύσεις κλπ., τα εμβάσματα έχουν επίσης θετικές έμμεσες επιπτώσεις (ελάφρυνση των κεφαλαίων και των περιορισμών στον κίνδυνο, την αποδέσμευση άλλων πόρων για επενδύσεις και τη δημιουργία πολλαπλασιαστικών επιπτώσεων των καταναλωτικών δαπανών.

Γενικά η πολιτική κρίση έπληξε τις επενδύσεις και την ανάπτυξη. Η οικονομία δεν αυξήθηκε το 2017, σύμφωνα με την πρώτη εκτίμηση της εθνικής στατιστικής υπηρεσίας. Οι εξαγωγές, οι οποίες παρείχαν ερέθισμα στην οικονομία, αυξήθηκαν κατά 9,2%, αλλά το αποτέλεσμά τους αντισταθμίστηκε περισσότερο από τη μείωση των επενδύσεων και της δημόσιας κατανάλωσης. Οι επενδυτικές δαπάνες μειώθηκαν κατά 4,5% σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος (2016), επηρεασμένες από τη μείωση της εμπιστοσύνης που προκάλεσε η παρατεταμένη πολιτική κρίση. Ειδικότερα, ο κατασκευαστικός τομέας, ο οποίος ήταν ο ταχύτερα αναπτυσσόμενος κλάδος κατά τα προηγούμενα 6 χρόνια, υποχώρησε το 2017 (EU Report 2017).

4.3 ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Τα Ηνωμένα Έθνη, με βάση το Πρόγραμμα Ανάπτυξης που εφαρμόζουν παγκοσμίως (UN Development Programme) εκδίδουν ετησίως μελέτη στην οποία κατανέμουν τα κράτη με βάση την επίδοσή τους στην κλίματα ανθρώπινης ανάπτυξης, με μέγιστη βαθμολογία το 1. Ο Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης (Human Development Index - HDI) (<http://hdr.undp.org>) κατατάσσει την ΠΓΔΜ στην 80^η/189 θέση για το 2018 με βαθμολογία 0,757, κατηγοριοποιώντας τη στις χώρες με υψηλή ανθρώπινη ανάπτυξη, αρκετά χαμηλά για την περιοχή. Χαρακτηριστικά πιο πάνω βρίσκεται η Αλβανία (68^η θέση) η Σερβία (67^η θέση), το Μαυροβούνιο (50^η θέση), κτλ.

Ο HDI λαμβάνει υπόψη μια σειρά στοιχείων από διάφορους οργανισμούς, στατιστικές υπηρεσίες (εθνικές και μη) και διάφορες μελέτες επί συγκεκριμένων ζητημάτων που αφορούν στην ανθρώπινη ανάπτυξη. Στοιχεία έχουν ληφθεί και από τη Στατιστική Υπηρεσία της ΠΓΔΜ (<http://www.stat.gov.mk>).

Ο δείκτης HDI είναι ένα συνοπτικό μέτρο για την αξιολόγηση της μακροπρόθεσμης προόδου σε τρεις βασικές διαστάσεις της ανθρώπινης ανάπτυξης: μια μακρά και υγιής ζωή, η πρόσβαση στη γνώση και ένα αξιοπρεπές βιοτικό επίπεδο. Μια μακρά και υγιής ζωή μετράται από το προσδόκιμο ζωής. Το επίπεδο της γνώσης μετράται με τη μέση ηλικία εκπαίδευσης του ενήλικου πληθυσμού, (μ.ο. 25 ετών και

άνω) και η πρόσβαση στη μάθηση και τη γνώση κατά τα αναμενόμενα έτη σχολικής φοίτησης για παιδιά ηλικίας εισόδου στο σχολείο. Το βιοτικό επίπεδο υπολογίζεται με βάση το Ακαθάριστο Εθνικό Εισόδημα (ΑΕΠ) ανά κάτοικο, το οποίο εκφράζεται σε σταθερά \$ για το 2011, τα οποία μετατράπηκαν χρησιμοποιώντας ποσοστά μετατροπής της αγοραστικής δύναμης (PPP).

Από την μελέτη του δείκτη ανά τα έτη φαίνεται ότι τα τελευταία 15-20 χρόνια η πΓΔΜ βελτίωσε τους παράγοντες που απαρτίζουν το δείκτη αλλά όχι τόσο όσο κάποιες άλλες χώρες της περιοχής (0,669 το 2000 σε 0,757 το 2017 - αύξηση 13,1 %). Γενικά παρατηρείται αύξηση σε όλους τους βασικούς τομείς του δείκτη.

Όπως αναφέρθηκε στο 2017 η πΓΔΜ κατέκτησε την 80^η θέση μεταξύ 189 χωρών του δείκτη HDI. Στην έκθεση αυτή αναφέρεται ότι την ίδια θέση - βαθμολογία η πΓΔΜ την μοιράστηκε με το Αζερμπαϊτζάν και το Λίβανο. Γενικά είναι προφανές ότι η ανθρώπινη ανάπτυξη από το 2000 και μετά δεν ακολούθησε τους ρυθμούς των γειτονικών χωρών. Αν και από το 2000 με βαθμολογία 0,669 μετέβηκε το 2017 στο 0,757 (αύξηση 13,1%), ο δείκτης της Κροατίας το 2017 βρίσκεται στο 0,831 (46^η θέση), του Μαυροβουνίου στο 0,814 (50^η θέση), της Βουλγαρίας στο 0,813 (51^η θέση), της Σερβίας στο 0,787 (67^η θέση) και της Αλβανίας στο 0,785 (68^η θέση).

Πιο αναλυτικά στους επιμέρους δείκτες, χρησιμοποιώντας το 2000 ως αρχή το **προσδόκιμο όριο ζωής** αυξήθηκε από 73,3 στα 75,9 έτη, **τα χρόνια εκπαίδευσης** από 11,8 σε 13,3, τα μέσα χρόνια εκπαίδευσης από 6,5 σε 9,6 και το GNI (2011 PPP\$) από 8.458 \$ σε 12.505 \$.

Βέβαια ο δείκτης HDI που παρουσιάζεται (0,757) αν υπολογιστεί σε συνάρτηση με την υφιστάμενη **ανισότητα/ανισοκατανομή** (δείκτης IHDI) τότε ο δείκτης «πέφτει» στην τιμή 0,661. Αυτό, κατά την άποψη του γραφόντα, αποτελεί σημαντική ένδειξη δομικών προβλημάτων κατανομής στο εσωτερικό της πΓΔΜ. Η χώρα έχει από τα πιο μικρά κατά κεφαλήν εισοδήματα στη περιοχή και εμφανίζει σημαντική ανισοκατανομή αυτών, γεγονός που επιβραδύνει την γενικότερη ανάπτυξη.

Η πτώση λόγω ανισότητας/ανισοκατανομής στους επιμέρους δείκτες του HDI έχει ως εξής: Η ανισοκατανομή στο προσδόκιμο όριο ζωής βρίσκεται στο -6,5 %, στην εκπαίδευση στο -10,5% και στο εισόδημα στο 20,3%, κάνοντας τη συνολική απώλεια στο -12,6% και την τιμή του δείκτη, όπως αναγράφηκε προηγουμένως στο 0,661.

Η **ανισοκατανομή στους υποτομείς μεταξύ των 2 φύλων (GDI)** το 2017 εμφανίζει προσδόκιμο όριο ζωής 77,9 για τις γυναίκες και 73,9 για τους άνδρες, αναμενόμενα χρόνια εκπαίδευσης 13,5 για τις γυναίκες και 13,2 για τους άνδρες, μέσα έτη εκπαίδευσης 8,9 για τις γυναίκες και 9,9 για τους άνδρες και GNI (ΜΙΑΔ \$ 2011) 9.114 για τις γυναίκες και 15.897 για τους άνδρες.

Παρόλα αυτά, η πΓΔΜ σε άλλους τομείς επί ζητημάτων **ισότητας** (δείκτης GII) λαμβάνει βαθμολογία αρκετά υψηλή (0,149), κατατάσσοντάς τη 35^η από τις 160 χώρες στον δείκτη του 2017. Το 37,5% των **κοινοβουλευτικών εδρών** κατέχονται από γυναίκες (19,2% το 2005, 32,5% το 2010, 33,3% το 2015) και το 40,5% των ενήλικων γυναικών έχουν φτάσει τουλάχιστον δευτεροβάθμια εκπαίδευση σε σύγκριση με το 56 % των ανδρών ομολόγων τους. Για κάθε 100.000 γεννήσεις, 8 γυναίκες πεθαίνουν από αιτίες που σχετίζονται με την εγκυμοσύνη. Η συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας είναι 42,5% σε σύγκριση με 67,6 για τους άνδρες.

Σε δημογραφικά ζητήματα, το 2017 ο **πληθυσμός** της πΓΔΜ ανήλθε στα 2,1 εκατομμύρια, σχεδόν στάσιμος τα τελευταία χρόνια με αύξηση 0,1% από 2005-2010 (αλλά και με την ίδια εκτίμηση για 2015-2020) μέσο όρο ηλικίας τα 37,4 έτη. Ο **μέσος όρος γεννιών** ανά γυναίκα είναι τα 1,5 παιδιά. Η πΓΔΜ ξοδεύει 6,1% του ΑΕΠ για την **υγεία**, σαν ποσοστό κινούμενο πτωτικά τα τελευταία χρόνια από 3,9% το 2000, σε 8,4% το 2005, 7% το 2010, 6,6% το 2011 και από εκεί σταθερά πτωτικά μέχρι σήμερα.

Το 47,8% του πληθυσμού (άνω 25 ετών) έχει λάβει **2βάθμια εκπαίδευση** χωρίς να υπάρχουν στοιχεία για το ποσοστό του ΑΕΠ που πηγαίνει την παιδεία, αν και από την έκθεση της Στατιστικής Υπηρεσίας της πΓΔΜ αναφέρεται ότι από το 2015 το ποσοστό του ΑΕΠ που δαπανάται για την παιδεία είναι κάτι παραπάνω από 3%.

Το ποσοστό επί του πληθυσμού άνω των 15 ετών που **εργάζεται** αυξάνεται τα τελευταία χρόνια, αποτελώντας το 36% το 2000, το 37,8% το 2010, 38% το 2012, το 40,2 το 2014 και το 42,4% αυτού το 2017. Αυτό δείχνει ότι τα τελευταία χρόνια δημιουργούνται θέσεις εργασίας στην πΓΔΜ. Υπάρχει μικρή μεταβολή του εργατικού δυναμικού από την αγροτική παραγωγή στην παροχή υπηρεσιών (από τη συνολική εργασία) από 19,5% και 48,1% το 2010 σε 16,4% και 53,8% το 2017 αντίστοιχα.

Στον τομέα της **ανεργίας** αυτή μειώνεται συνεχώς τα τελευταία χρόνια, παραμένει όμως σε υψηλά επίπεδα. Το 2000 βρισκόταν στο 32,2% (55,2% νέοι 15-24 ετών) , ανέβηκε στο 37,3 (64,7% νέοι) το 2005 αλλά συνέχισε να κινείται πτωτικά τα

επόμενα χρόνια στο 32% (53,7% νέοι) το 2010, στο 26,1% (47,3% νέοι) το 2015 ενώ το 2017 βρισκόταν στο 23% (46,9% νέοι). Το γεγονός αυτό δείχνει ότι τα τελευταία έτη έχει βελτιωθεί η κατάσταση στον τομέα της εργασίας αλλά υφίστανται σοβαρές δυσκολίες στην εργασία των νέων.

Στον τομέα της διακίνησης κεφαλαίων αξίζει να δοθεί μια καλύτερη επισκόπηση. Οι **άμεσες διεθνείς επενδύσεις** (Foreign Direct Investment - FDI) επί ποσοστού του ΑΕΠ είναι σταθερά σημαντικές με μέσο όρο τα έτη 2011-2017 το 3,8% του ΑΕΠ. Όσο αφορά στη **διεθνή βοήθεια** που έχει δεχθεί η πΓΔΜ τα τελευταία χρόνια, εκφραζόμενη σε ποσοστό επί του GNI της αυτή αποτελεί τα έτη 2010-16 το 1,6%, ποσοστό αρκετά σημαντικό. Το 2000 αποτελούσε το 6,8% το 2005 το 3,7%, ενώ το 2010 το 2,1% και το 2016 το 1,6% του. Συνεπώς, η διεθνή βοήθεια συμβάλει σημαντικά στην ανάπτυξη. Παράλληλα, το ίδιο σημαντικά είναι τα **εμβάσματα** (remittances) προς το εσωτερικό. Εκφραζόμενα σε ποσοστό επί του ΑΕΠ το 2010 αποτελούσαν το 4,12% του ΑΕΠ, ενώ στη συνέχεια ακολουθείται μικρή πτωτική πορεία με το 2017 να φτάνει στο 2,77% , ενώ μεσοσταθμικά τα έτη 2014-2017 τα εμβάσματα βρίσκονται στο 2,77% του ΑΕΠ.

Η **πρόσβαση στο διαδίκτυο** σε ποσοστό του πληθυσμού αυξάνεται τα τελευταία χρόνια από 51,9% το 2010 σε 65,2% το 2013 και 72,2% το 2016, ενώ οι **συνδέσεις κινητής τηλεφωνίας** ανά 100 κατοίκους παρουσίασε αυξομειώσεις και πτωτικές τάσεις τα τελευταία χρόνια από 54,9 συνδέσεις το 2005 σε 104 το 2010 και 107,8 το 2013, 100,2 το 2016 και 98,5 το 2016.

Στην ενότητα της **περιβαλλοντολογικής βιωσιμότητας** διαφαίνονται πτωτικές τάσεις στη χρήση ορυκτών καυσίμων για παραγωγή ενέργειας από 84,6% το 2010 σε 79,3% το 2015, γεγονός που συμβαδίζει με τις μειώσεις στις εκπομπές ρύπων διοξειδίου του άνθρακα (σε κιλά επί 2011 ΜΙΑΔ \$ του ΑΕΠ) από 0,58 το 2005 σε 0,37 το 2010 και 0,29 το 2014 ή σε μέτρηση ανά άτομο (σε τόνους) από 5,5 το 2005, σε 4,2 το 2010 και 3,6 τόνους CO₂ το 2014.

Στον τομέα της **κοινωνικοοικονομικής βιωσιμότητας** (socio-economic sustainability) εξετάζονται διάφοροι υποτομείς, στους οποίους διαφαίνεται και εκεί μια σταθερή ανάπτυξη. Παρατηρούμε ότι οι **καταθέσεις** αυξάνονται: το 2005 ήταν η μόνη χρονιά που είχαμε μείωση (-2,9% επί του GNI), ενώ μετά παρατηρείται σταθερή αύξησή τους στο διάστημα 2006-2016 της τάξης του 13% επί του GNI. Η **εξυπηρέτηση του χρέους** αποτελεί σημαντικό κομμάτι του συνολικού εξαγωγικού κεφαλαίου (εκφραζόμενο σε ποσοστό επί των εξαγωγών αγαθών, υπηρεσιών και πρωτογενών

εισοδημάτων) μεσοσταθμικά της τάξης του 15,9% τα 10 τελευταία χρόνια, τιμή σχετικά χαμηλή σε σχέση με άλλες χώρες της περιοχής (Σερβία 30%, Βουλγαρίας 23,6%, Μαυροβούνιο 24%, Αλβανία 15,2%). Σε αναπτυξιακές επενδύσεις/έργα στο εσωτερικό (**εσωτερική επένδυση**) το διάστημα 2011-2017 έχει διατεθεί το 31,6% του ΑΕΠ, αρκετά σημαντικό ποσοστό. Παράλληλα, το ποσοστό του πληθυσμού με πρόσβαση σε υψηλής ποιότητας συνθήκες υγιεινής παραμένει στο 90% περίπου, σταθερά για μια 10ετία από το 2005 και μετά.

Στην τελευταία έκθεση για τον HDI του 2018 (πίνακας 14, σελ. 75), αναφέρονται και οι **αντιλήψεις ευημερίας** των πολιτών της πΓΔΜ μεσοσταθμικά τα 5 τελευταία χρόνια, σύμφωνα με αντίστοιχες ερωτήσεις του Gallup World Poll, οι οποίες αναδεικνύουν τα παρακάτω: Το ποσοστό του πληθυσμού που είναι ικανοποιημένο με την ποιότητα της εκπαίδευσης είναι 59%, με αυτή της περίθαλψης 53% και με το επίπεδο διαβίωσης το 49%. Παράλληλα, στην αίσθηση ασφάλειας οι γυναίκες απάντησαν θετικά το 65% και οι άνδρες το 78% των ερωτηθέντων, ενώ για την ελευθερία επιλογής απάντησαν θετικά το 75% των γυναικών και το 72% των ανδρών. Γενικά, σε στην συνολική ικανοποίηση του βιοτικού επιπέδου ο δείκτης τα τελευταία 5 χρόνια βρέθηκε στο 5,2 (0 ελάχιστο - 10 μέγιστο).

Στην ίδια έρευνα σε ότι αφορά στην **κοινωνική αντίληψη** θετικά απάντησαν το 28% για την τοπική προσφορά εργασίας, μόλις 5% για τη διάθεση εθελοντικού χρόνου και 72% για την κοινότητα (ικανοποίηση πόλης διαμονής), ενώ στην **αντίληψη περί της διακυβέρνησης** της χώρας θετικά απάντησε μόνο το 31% στο δικαστικό σύστημα, 33% στις δράσεις για προστασία του περιβάλλοντος και το 44% στην εμπιστοσύνη στην κυβέρνηση.

5. ΑΝΑΛΥΣΗ

Στο κεφάλαιο αυτό θα πραγματοποιηθεί μια ανάλυση των επιμέρους δεικτών της ανταγωνιστικότητας, του επιχειρηματικού περιβάλλοντος και της οικονομικής ελευθερίας της οικονομίας της πΓΔΜ τα τελευταία 10 έτη. Στο κεφάλαιο αυτό δεν θα παρουσιαστούν διαγράμματα ή πίνακες, τα οποία βρίσκονται στα Παραρτήματα για λόγους ευκολίας ανάγνωσης, αλλά θα παρουσιαστούν συνοπτικά και περιγραφικά, σε όση έκταση απαιτείται.

5.1 ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ

Η γενική εικόνα του δείκτη GCI για την πΓΔΜ δεν είναι καλή. Για το 2018 βρίσκεται στην 84^η θέση με τιμή του δείκτη 56,62 ύστερα από πτώση 24 θέσεων από το 2016, θέση την οποία κατείχε το 2010. Τα μοναδικά έτη που παρουσίασε βελτίωση της θέσης του δείκτη ήταν τη διετία 2015-16. Ο δείκτης το 2008 είχε τιμή 53,35 (94^η θέση), το 2012 έφτασε στο 57,86 (79^η θέση), ενώ το 2015 και 2016 ξεπέρασε το 60 με 60,81 (63^η θέση) και 61,16 (60^η θέση) αντίστοιχα. το 2016 υπήρξε και η χρονιά που η πΓΔΜ έλαβε την καλύτερη βαθμολογία. Για το 2017 δεν υπάρχει συγκεντρωτική βαθμολογία καθώς τα δεδομένα από τους επιμέρους υποδείκτες δεν υπήρξαν διαθέσιμα, κυρίως ως αποτέλεσμα της πολιτικής κρίσης. Συγκριτικά η Βουλγαρία το 2018 βρίσκεται στην 51^η θέση, η Κροατία στην 68^η θέση ενώ η Σλοβενία αρκετά ψηλά στην 35^η θέση.

5.1.1 ΘΕΣΜΟΙ

Η πΓΔΜ στον δείκτη των θεσμών βελτιώνει συνεχώς τη θέση της παγκοσμίως. Από την 90^η το 2008-2009 (βαθμολογία 3,6 - 7 μέγιστη) ανέβηκε στην 60^η το 2013-2014 (4,0), στην 45^η -τη μέγιστη ως τώρα- το 2014-2015 (4,3) αλλά στα επόμενα χρόνια έπεσε, με αποτέλεσμα το 2016-2017 να είναι στην 67^η θέση (4,0), ενώ διαφαίνεται τον τρέχοντα χρόνο να επιδεινωθεί περισσότερο.

Σε όσο αφορά στους 21 υποτομείς του πυλώνα των θεσμών, τα τελευταία 10 χρόνια παρατηρούμε τα παρακάτω:

Στον υποδείκτη των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας από την 106^η θέση παγκοσμίως (βαθμολογία 3,3 με 7 το μέγιστο) το 2007-2008 βελτιώθηκε στην 80^η θέση το 2012-2013 (3,9) στην 48^η το 2014-15 (4,4) αλλά ανέβηκε ξανά στη συνέχεια το 2016-17 στην 88^η θέση (4,1). Στην προστασία πνευματικής ιδιοκτησίας από την 116^η θέση (2,6) το 2007-08 βελτιώθηκε αρκετά το 2014-15 στην 48^η θέση (4,0), ενώ ανέβηκε στην 80^η το 2016-17. Στην διασπορά των δημοσίων κεφαλαίων διατηρεί μια θέση περίπου στο 50,

με καλύτερη αυτή του 2014-15 (42^η - 4,0) και παρατηρείται ξανά πτώση το 2014-15 στην 61^η θέση (3,7).

Στην εμπιστοσύνη στους πολιτικούς βρίσκεται μεταξύ των θέσεων 60-80 με καλύτερη το 2014-15 (52^η -3,3), ενώ το 2016-17 έπεσε στην 70^η (3,0). Παράλληλα στο δείκτη δωροδοκιών και μη κανονικών πληρωμών ακολουθεί γενικά πτωτική τάση και από 56^η θέση (4,4) το 2010-11 κέρδισε 23 θέσεις μέχρι το 2015-16.

Η δικαστική ανεξαρτησία παραμένει σοβαρό πρόβλημα. Από την 110^η θέση το 2007-8 (2,5) η πΓΔΜ δεν κατάφερε να βελτιώσει πολύ τη θέση της· το 2012-13 βρέθηκε στην 105 θέση (2,8), ενώ το 2016-17 ήταν στην 106^η θέση (3,1).

Όσο αφορά στην αποτελεσματικότητα της κυβέρνησης τα καλύτερα αποτελέσματα τη χρονιά 2014-15, με 30^η θέση στην κυβερνητική σπατάλη, 27^η στο βάρος που προκαλούν οι κυβερνητικοί κανονισμοί και 29^η στη διαφάνεια εκπόνησης πολιτικών. Τα επόμενα 2 χρόνια οι βαθμολογίες έχουν στερήσει περίπου 10 θέσεις στους υποδείκτες.

Στον τομέα της ασφάλειας η πΓΔΜ έχει κατάταξη στους υποτομείς μεταξύ του είναι στις τάξεις το 70-100 με καλύτερη το 2016-17 την 47^η στην αξιοπιστία των αστυνομικών υπηρεσιών, ενώ σημαντική είναι η θέση που καταλαμβάνει ως κόστος των επιχειρήσεων από την τρομοκρατία (93^η) και το έγκλημα και τη βία (77^η), ενώ το οργανωμένο έγκλημα την φέρνει στην 96^η θέση.

Η ηθική συμπεριφορά των εταιριών βελτιώνεται με την πάροδο του χρόνου φέρνοντας την πΓΔΜ από την 108^η θέση το 2007-08 στην 54^η το 2016-17, ενώ σημαντική είναι και η βελτίωση στη υπευθυνότητα και προστασία των μετόχων της μειοψηφίας. Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει στην πολύ καλή θέση που έχει η χώρα στη προστασία των επενδυτών, καθώς από το 2010-11 βρίσκεται στην πρώτη 20άδα παγκοσμίως με καλύτερη τη περίοδο 2016-17 (14^η).

5.1.2 ΥΠΟΔΟΜΕΣ

Στον πυλώνα αυτό η πΓΔΜ έχει μεσοσταθμικά την τελευταία 10ετία την 85^η θέση. Γενικά οι υποδείκτες παρουσιάζουν βελτίωση με τη πάροδο του χρόνου και έχουν φέρει την πΓΔΜ παγκοσμίως τη χρονιά 2016-17 στην 71^η στις υποδομές γενικά, 82^η στο οδικό δίκτυο, 67^η στο σιδηροδρομικό δίκτυο, ενώ βελτιώθηκε πάρα πολύ τα 2 τελευταία χρόνια η ποιότητα των αεροπορικών υποδομών, φέρνοντάς τη στη 51^η θέση.

Σε όσα αφορούν τις υποδομές στον ηλεκτρισμό και την τηλεφωνία το 2016-17 έχει την 67^η θέση στην ποιότητα της παροχής ηλεκτρισμού, την 92^η θέση στις συνδέσεις κινητής τηλεφωνίας και την 62^η στις συνδέσεις σταθερής.

Γενικά ο τομέας αυτός, αν και βελτιώνεται σταδιακά αποτελεί κομμάτι που συμβάλλει καθοριστικά στην ανάπτυξη, καθώς δημιουργεί κατάλληλο περιβάλλον ανάπτυξης επιχειρήσεων, έλκυσης κεφαλαίων και διευκόλυνσης της διεξαγωγής του εμπορίου.

5.1.3 ΜΑΚΡΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Αν και οι μακροοικονομικοί παράγοντες αναλύθηκαν παραπάνω, σημασία έχει και η παγκόσμια κατάταξη της πΓΔΜ σε κάποιους από αυτούς. Στον κυβερνητικό προϋπολογισμό σε σχέση με το ΑΕΠ βρίσκεται το 2016-17 στην 81^η θέση στην αποταμίευση επί ποσοστού του ΑΕΠ βρίσκεται στην 23^η θέση, στην ετήσια μεταβολή του πληθωρισμού στην 67^η θέση (το 2011-12 και 2013-14 είχε την 1^η θέση) και τέλος στο δανεισμό καταλαμβάνει την 78^η θέση. Γενικά ο πυλώνας τη φέρνει στο μακροοικονομικό περιβάλλον παγκοσμίως στην 44^η θέση. Καλύτερη επίδοση συνολικά είχε το 2008-09 στην 31^η θέση.

Ο πυλώνας αυτός έχει άμεση σχέση με την ανάπτυξη και γενικά διακρίνουμε ότι σταδιακά το μακροοικονομικό περιβάλλον βελτιώνεται. Σε αυτό έχει να συμβάλλει ο περιορισμός των κρατικών δαπανών και η προσπάθεια ελέγχου του ελλείματος και του χρέους.

5.1.4 ΥΓΕΙΑ ΚΑΙ ΒΑΣΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Στον τομέα της υγείας γενικά η πΓΔΜ έχει το 2015-16 την 47^η θέση (50^η την προηγούμενη χρονιά). Η κατάταξη στο προσδόκιμο όριο ηλικίας το 2016-17 (61^η) είναι 5 θέσεις χειρότερη από την περσινή (γενικά την τελευταία 10ετία βρίσκεται στις θέσεις μεταξύ 50-60), στην παιδική θνησιμότητα βρέθηκε στην 36^η θέση, καλύτερη από όλες τις άλλες χρονιές, ενώ έχει την 1^η θέση στη εμφάνιση HIV στον ενήλικο πληθυσμό.

Στον τομέα της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης το 2016-17 έχει την 72^η θέση στην ποιότητα της εκπαίδευσης, χειρότερη κατά 14 θέσεις από της προηγούμενης χρονιάς, ενώ στο ρυθμό εγγραφών έχει την 127^η θέση, χειρότερη από όλες τις χρονιές. Το τελευταίο έχει μεγάλη σημασία διότι διαφαίνεται ότι στην πΓΔΜ υπάρχει μειούμενος ο παιδικός πληθυσμός, δηλαδή οι γεννήσεις. Αυτό αναδείχθηκε και προηγουμένως.

Στα στοιχεία του διεθνούς προγράμματος του ΟΟΣΑ για την αξιολόγηση των μαθητών (PISA) για το 2015 η πΓΔΜ καταλαμβάνει πολύ χαμηλή θέση και οι ενδείκτες είναι σε χαμηλό επίπεδο ακόμα και από τον παγκόσμιο μέσο όρο, εκτός από το κοινωνικό υπόβαθρο, που έχει να κάνει με τη μεταχείριση των μεταναστών (παιδιά στο σχολείο). Η πλειονότητα των μαθητών βρίσκεται κάτω του μέσου όρου στα μαθηματικά, τις επιστήμες και στην κατανόηση κειμένου αλλά εμφανίζει γενικά καλή βαθμολογία στην ευημερία των μαθητών.

Γενικά παρατηρούμε επιδείνωση του πυλώνα αυτού. Σαφώς και ένα καλό περιβάλλον υγείας και εκπαίδευσης έχει επίπτωση στους συντελεστές ανθρώπινης ανάπτυξης, συνεπώς εδώ υπάρχουν ενδείξεις για διαφαινόμενη κατάσταση υπό εξέταση.

5.1.5 ΑΝΩΤΕΡΗ ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Στον πυλώνα αυτό γενικά η πΓΔΜ καταλαμβάνει το 2016-17 την 76^η θέση παγκοσμίως, πτώση 30 θέσεων από την προηγούμενη χρονιά, γενικά όμως τα τελευταία 10 χρόνια βρίσκεται μεταξύ της 70-81 θέσης.

Τόσο στην ποσότητα όσο και στη ποιότητα της εκπαίδευση καταλαμβάνει μέσες θέσεις στους δείκτες, στην ποιότητα του εκπαιδευτικού συστήματος την 70^η θέση το 2016-17 (πτώση 9 θέσεων), στην ποιότητα εκπαίδευσης στα μαθηματικά και τις επιστήμες 70^η θέση (πτώση 10 θέσεων), ενώ υπήρξε βελτίωση σταδιακή της παροχής ίντερνετ στα σχολεία από την 101^η θέση το 2007-8 στην 33^η το 2013-14 και την 45^η το 2016-17.

Τα αποτελέσματα γενικά στην ανώτερη εκπαίδευση δεν είναι ικανοποιητικά και αυτό φαίνεται και από τα αποτελέσματα-κατάταξη του προγράμματος PISA που αναφέρθηκε παραπάνω. Καλή ποιότητα και πρόσβαση στην εκπαίδευση είναι καθοριστικός παράγοντας στην ανάπτυξη δεξιοτήτων του εργατικού δυναμικού. Παράλληλα δίνεται πρόσβαση σε νέες αγορές, ενώ μέσω της εκπαίδευσης βελτιώνεται μακροσκοπικά και όλη η παραγωγική διαδικασία. Είσαι σαφής η επίδραση αυτού του πυλώνα στην ανάπτυξη και φαίνεται ότι πρέπει να γίνει προσπάθεια βελτίωσής του.

5.1.6 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ ΑΓΑΘΩΝ

Οι υποδείκτες του πυλώνα αυτού χωρίζονται σε 2 κατηγορίες: αυτές που αφορούν στον ανταγωνισμό (εσωτερικό και εξωτερικό) και την ποιότητα των συνθηκών ζήτησης.

Όσο αφορά τον ανταγωνισμό, η πΓΔΜ έχει πολύ καλή θέση παγκοσμίως τόσο στον εσωτερικό όσο και στον εξωτερικό ανταγωνισμό 17^η και 30^η αντίστοιχα για το 2015-16. Γενικά μεσοσταθμικά έχει εμφανίσει συνεχώς βελτιούμενα στοιχεία τα τελευταία 10 χρόνια. Ενδεικτικά, το 2014-15 ήταν πρώτη παγκοσμίως στη συνολική φορολόγηση επί των κερδών, 2^η στο χρόνο που απαιτείται για το ξεκίνημα μιας επιχείρησης και 3^η στον αριθμό των διαδικασιών που απαιτούνται για την έναρξη μιας επιχείρησης.

Ισχυρά σημεία στον εξωτερικό ανταγωνισμό είναι ο αντίκτυπος στις επιχειρήσεις των κανόνων που διέπουν τις άμεσες ξένες επενδύσεις (FDI)(15^η θέση το 2015-16), η επιβάρυνση των τελωνειακών διαδικασιών (36^η) και το ποσοστό των εισαγωγών επί του ΑΕΠ (28^η). Στον αντίποδα βασικά προβλήματα εντοπίζονται στην επικράτηση της αλλοδαπής ιδιοκτησίας (100^η θέση), στην ποιότητα των συνθηκών ζήτησης (84^η θέση) και στους δασμούς εμπορίου (71^η θέση)

Η ποιότητα των συνθηκών ζήτησης βελτιώνεται σταθερά. Ισχυρό σημείο είναι ο βαθμός της καταναλωτικής κατεύθυνσης (44^η θέση) ενώ προβλήματα βελτίωσης εμφανίζει ο υποδείκτης της αγοραστικής επιτήδευσης (125^η θέση).

Ο πυλώνας αυτός έχει άμεση σχέση με την ανάπτυξη καθώς όσο πιο ανταγωνιστικές γίνουν οι αγορές στην πΓΔΜ (εσωτερικά και εξωτερικά), τόσο πιο ελκυστικές θα γίνουν για προσέλκυση επενδυτών και κεφαλαίων. Πάνω στο τελευταίο, η ευκολία ανοίγματος μιας επιχείρησης έχει οδηγήσει κάποιες ελληνικές επιχειρήσεις να αλλάξουν έδρα από την Ελλάδα στην πΓΔΜ.

5.1.7 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η πΓΔΜ παρόλες τις προσπάθειες μεταρρυθμίσεων δυσκολεύεται να βελτιώσει σε ικανοποιητικά επίπεδα την αποτελεσματικότητα της αγοράς εργασίας. Η θέση της χώρας το 2007-08 ήταν 112^η και βελτιώθηκε στην 71^η το 2010-11, ίδια θέση με το 2014-15. Το 2016-17 έπεσε στην 95^η θέση. Μεγάλη πτώση παρατηρήθηκε στην ευελιξία του καθορισμού μισθοδοσίας (από 6^η το 2010-11, 18^η το 2014-15 σε 118^η το 2016-17), ενώ στην επίδραση της φορολογίας στα κίνητρα για εργασία από την 19^η το 2014-15 ο υποδείκτης έπεσε στην 51^η θέση το 2016-17.

Οι υποδείκτες που αναφέρονται στην αποτελεσματικότητα της χρησιμοποίησης των δεξιοτήτων (ταλέντου) παρουσίασαν μικρή επιδείνωση, αν και βρισκόταν σε χαμηλά επίπεδα. Η χώρα γενικά φαίνεται να μην μπορεί να προσελκύσει (128^η θέση)

ούτε διατηρήσει (115^η θέση) το ταλέντο, δηλαδή άτομα με υψηλές ικανότητες και δεξιότητες, μόνο σχετικά καλά τα πάει στο υποτομέα της πληρωμής και αποδοτικότητας (18^η θέση το 2014-15, 48^η θέση το 2016-17). Ακόμα και στην αναλογία των γυναικών στο εργατικό δυναμικό έχει χαμηλή θέση (99^η).

Συνεπώς διαφαίνεται ένα σοβαρό πρόβλημα για την πΓΔΜ στον πυλώνα της αγοράς εργασίας και της αποτελεσματικότητας αυτής. Αυτό μπορεί να διαπιστωθεί και στα αποτελέσματα του δείκτη ανθρώπινης ανάπτυξης, όπου αρχικά αναφέρθηκε ότι παρατηρείται ανισότητα μεταξύ των φύλων στην αγορά εργασίας αλλά και δυσκολίες στην εργασία των νέων. Κατά συνέπεια, ο πυλώνας αυτός επηρεάζει άμεσα και έμμεσα τον δείκτη ανθρώπινης ανάπτυξης στην πΓΔΜ.

5.1.8 ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΓΟΡΑΣ

Την καλύτερη θέση στον πυλώνα αυτό η πΓΔΜ την κατείχε το 2014-15 (41^η), ενώ το 2016-17 βρίσκεται στην 57^η. Ο πυλώνας έχει να κάνει με την αποδοτικότητα του συστήματος αλλά και με την αξιοπιστία και εμπιστοσύνη σε αυτό. Γενικά τα τελευταία χρόνια υπάρχει βελτίωση της θέσης της χώρας. Καλύτερες επιδόσεις το 2015-16 είχε στην προσιτότητα των τιμών των οικονομικών υπηρεσιών (52^η), στην διαθεσιμότητα του επιχειρηματικού κεφαλαίου (49^η), ενώ στην ασφάλεια των τραπεζών (soundness of banks) το 2015-16 βρέθηκε στην 45^η θέση (την καλύτερη ως τώρα) και επιδεινώθηκε η θέση στον δείκτη των νομικών δικαιωμάτων (44^η το ενώ την προηγούμενη χρονιά βρισκόταν στην 11^η).

Γενικά διαφαίνεται ότι σε αυτόν τον πυλώνα υπάρχει μικρή και σταθερή βελτίωση, που δείχνει βελτίωση του περιβάλλοντος μέσα στο οποίο λειτουργεί το οικονομικό σύστημα. Στους μακροοικονομικούς παράγοντες που εξετάστηκαν εμφανίστηκε μια μικρή αλλά σταθερή ανάπτυξη των οικονομικών παραγόντων και μια προσπάθεια ελέγχου αυτών που είχαν αρχίσει να προκαλούν ανησυχία. σαφώς και σε αυτό συμβάλει η βελτίωση στην χρηματοοικονομική αγορά, που φαίνεται από την ανάλυση του πυλώνα αυτού.

5.1.9 ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΟΙΜΟΤΗΤΑ

Ο πυλώνας αυτός έχει να κάνει με την υιοθέτηση τεχνολογιών και τη χρήση τεχνολογιών διαδικτύου και τηλεπικοινωνιών. Με μικρές διακυμάνσεις η πΓΔΜ έχει βελτιώσει την κατάταξή της κατά 30 θέσεις μέσα σε μία 10ετία με 90^η το 2007-08 και 61^η το 2016-17.

Υπάρχει βελτίωση στην διαθεσιμότητα νέων τεχνολογιών (61^η θέση), στην απορροφητικότητα αυτών από τις εταιρίες (67^η θέση) ενώ υπάρχει μεγαλύτερη κίνηση κεφαλαίων άμεσων ξένων επενδύσεων (FDI) τα τελευταία χρόνια βελτιώνοντας τη κατάταξη του υποδείκτη κατά 30 θέσεις τα τελευταία χρόνια. Παράλληλη βελτίωση εμφανίζεται και στην διείσδυση το διαδικτύου με αύξηση των χρηστών (47^η θέση το 2016-17), των συνδέσεων (51^η θέση), ενώ το εύρος ζώνης του ίντερνετ (internet bandwidth) και οι συνδέσεις κινητής τηλεφωνίας ανά 100 κατοίκους παραμένουν στα ίδια επίπεδα (63^η και 61^η θέση αντίστοιχα).

Η υιοθέτηση νέων τεχνολογιών επηρεάζει την ανάπτυξη καθώς μέσω αυτών δίνεται η δυνατότητα για καινοτομία, βελτίωση της παραγωγής αλλά και του εργατικού δυναμικού, ενώ η πρόσβαση σε καλύτερες δυνατότητες τηλεπικοινωνιών και διαδικτύου βελτιώνει τον δείκτη ανθρώπινης ανάπτυξης.

5.1.10 ΜΕΓΕΘΟΣ ΑΓΟΡΑΣ

Το μέγεθος της αγοράς στην πΓΔΜ παραμένει στα ίδια επίπεδα, καθώς όπως έχει αναγραφεί η αγορά είναι μικρή σχετικά με τις άλλες τις περιοχές, με περιορισμένες δυνατότητες. Η πΓΔΜ κατέχει την 108^η θέση το 2015-16 παγκοσμίως στο μέγεθος της αγοράς (110^η στην εσωτερική και 100 στην εξωτερική), καλύτερη επίδοση δε έχει στις εξαγωγές (% ΑΕΠ) και συγκεκριμένα το 2015-16 βρισκόταν στην 30^η θέση και το 2016-17 βρίσκεται στην 23η θέση παγκοσμίως, δείχνοντας πόσο σημαντικές είναι η εξαγωγές για την οικονομία της χώρας.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της Στατιστικής Υπηρεσίας της πΓΔΜ, ο συνολικός όγκος του εξωτερικού εμπορίου αγαθών της χώρας, το 2017, ανήλθε σε 11.832,1 εκατ. ευρώ, σημειώνοντας αύξηση της τάξης του 12% έναντι της προηγούμενης χρονιάς. Οι εξαγωγές αγαθών ανήλθαν στα 5.007,2 εκατ. ευρώ καταγράφοντας αύξηση 14,1% έναντι του 2016, ενώ οι εισαγωγές άγγιξαν τα 6.824,9 εκατ. ευρώ, με αύξηση 10,5%. Το έλλειμμα στο εμπορικό ισοζύγιο της χώρας διαμορφώθηκε στα 1.817,7 εκατ. ευρώ, διογκούμενο κατά 1,8%.

Όσον αφορά στο εμπόριο υπηρεσιών, οι εξαγωγές υπηρεσιών της πΓΔΜ κατέγραψαν, το 2017, αύξηση της τάξης του 4,8%, ανερχόμενες στα 1.462,0 εκατ. ευρώ. Αυξητικά κινηθήκαν και οι εισαγωγές, κατά 1,4%, αγγίζοντας τα 1.062,3 εκατ. ευρώ. Η χώρα διατήρησε το πλεόνασμά της στο ισοζύγιο υπηρεσιών και μάλιστα κατέγραψε αύξηση της τάξης του 15,1%.

5.1.11 ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΗ ΠΟΛΥΠΛΟΚΟΤΗΤΑ

Γενικά στον τομέα αυτό η πΓΔΜ δεν εμφανίζει ισχυρά σημεία. το 2016-17 βρέθηκε στην 75^η θέση. Αυτή και εκείνη της προηγούμενης χρονιάς (72^η) βρίσκονται στις καλύτερες της 10ετίας και αυτές που βρίσκεται σε θέση κάτω της 90^{ης} (89 το 2014-15).

Οι καλύτεροι υποτομείς αυτού του πυλώνα είναι η ποιότητα των τοπικών προμηθευτών (47^η), στην κατάσταση της ομαδικής ανάπτυξης (cluster development) (55^η) και στον έλεγχο της διεθνούς βοήθειας (58^η), παρόλα αυτά η χώρα δεν είναι σε πολύ καλή θέση. Χειρότεροι υποτομείς είναι η φύση του ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος (110^η) και η προθυμία διαμοιρασμού εξουσίας (112^η), θέσεις στις οποίες δεν παρουσιάζεται κάποια σημαντική βελτίωση.

Γενικά διαφαίνεται ότι η πΓΔΜ υστερεί σημαντικά σε αυτόν τον πυλώνα. Αυτό δείχνει ότι η οικονομία της δεν μπορεί να συναγωνιστεί σύγχρονες ισχυρές οικονομίες που λειτουργούν σε ένα ευρύ πεδίο αγοράς. Άλλωστε, έχει αναφερθεί ότι η οικονομία της κατανέμεται στις χώρες που χαρακτηρίζονται με βάση τις επιδόσεις στην αποτελεσματικότητα (πυλώνες 5-10). Το ότι δεν έχουν γίνει σημαντικές βελτιώσεις έχει ως αποτέλεσμα τον περιορισμό του φάσματος των ευκαιριών για ανάπτυξη σε διάφορους τομείς.

5.1.12 ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ

Ο δείκτης της καινοτομίας γενικά κατατάσσει την πΓΔΜ για το 2016-17¹³ στην 51^η θέση. Γενικά η χώρα τα τελευταία 10 χρόνια κερδίζει θέσεις από την 99^η το 2008-09 έπεσε στην 110^η θέση το 2012-13 αλλά από τότε και μετά βελτιώνει συνεχώς τη θέση της.

Όπως είναι φυσικό και οι υποτομείς του πυλώνα της καινοτομίας ακολουθούν την παραπάνω τάση. Στην ικανότητα για καινοτομία έχει την 82^η θέση (η καλύτερη), στην ποιότητα των επιστημονικών ινστιτούτων έρευνας βρίσκεται στην 53^η θέση, που είναι και η καλύτερη που είχε ποτέ, στις εταιρικές δαπάνες για έρευνα και ανάπτυξη έχει την 58^η θέση (καλύτερη), ενώ στη συνεργασία πανεπιστημίων με τη βιομηχανία σε τομείς έρευνας και ανάπτυξης έχει την 70^η θέση (καλύτερη η 60 την προηγούμενη χρονιά).

---

¹³ Τα στοιχεία του 2017-2018 δεν είναι ολοκληρωμένα.

Στην κρατική απόκτηση προϊόντων υψηλής τεχνολογίας για το 2016-17 βρισκόταν στην 15^η θέση, πολύ καλύτερη από την 56^η το 2014-15 και την 81^η το 2013-14. Στην διαθεσιμότητα επιστημόνων και μηχανικών βρίσκεται το 2016-17 στην 82^η θέση (καλύτερη η 70^η το 2008-09), ενώ στον αριθμό διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας (πατεντών) βρίσκεται στην 68^η θέση με καλύτερη το 2012-13 (59^η).

Στον Global Innovation Index (GII) (www.globalinnovationindex.org), όπως αναγράφει στο 2^ο Κεφάλαιο η πΓΔΜ έχει την 84^η θέση. Στον υπολογισμό του δείκτη της τελευταία χρονιάς η πΓΔΜ αναφέρεται ότι από όλους τους παράγοντες που συνιστούν το δείκτη παγκόσμιας καινοτομίας ότι τα ισχυρά σημεία της πΓΔΜ (που ευνοούν την καινοτομία) είναι το επιχειρηματικό περιβάλλον, η ευκολία απόκτησης πίστωσης, η προστασία επενδυτών και κάποια τμήματα δημιουργικότητας (στο διαδίκτυο και στην παραγωγή στα ΜΜΕ).

5.1.13 ΣΥΝΟΨΗ - ΣΥΝΔΕΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Η ανταγωνιστικότητα της οικονομίας της πΓΔΜ σε γενικές γραμμές δεν αποτελεί από τα ισχυρά κομμάτια αυτής. Ειδικά τα 2 τελευταία χρόνια έχουμε επιδείνωση της θέσης της χώρας παγκοσμίως, ειδικά εξαιτίας της πολιτικής στασιμότητας. Αν συγκριθεί με τον πραγματικό ρυθμό ανάπτυξης του ΑΕΠ παρατηρούμε ότι το 2017, σύμφωνα με τα στοιχεία του ΔΝΤ ο ρυθμός βρέθηκε στο 0 τη στιγμή που στην Βουλγαρία «έτρεχε» στο 3,6%, στην Κροατία στο 2,8% και στην ΕΕ συνολικά στο 2,7%. Παρατηρούμε ότι συγκρίνοντας τις βαθμολογίες και την κατάταξη του δείκτη ανταγωνιστικότητας της πΓΔΜ σε αντιπαραβολή με τον πραγματικό ρυθμό ανάπτυξης του ΑΕΠ δεν διαφαίνεται μεγάλη σχέση, παρά μόνο ότι βελτίωση της θέσης σημαντική παρατηρείται μόνο όταν ο ρυθμός ανάπτυξης βρίσκεται σε τιμές άνω του 3% (και όχι πάντοτε).

Παρατηρώντας την Κροατία τα τελευταία 5 χρόνια πριν την ένταξη στην ΕΕ το 2013 η θέση της μεσοσταθμικά το διάστημα 2009-2013 βρισκόταν στον δείκτη ανταγωνιστικότητας στην 73^η θέση. Το 2013 βρέθηκε στην 81^η θέση και μέχρι το 2018 έχει κερδίσει 13 θέσεις (68^η). Μετά την κρίση του 2008 γενικά παρατηρούνται πτωτικές τάσεις στις περισσότερες χώρες και ανάκαμψη στα επόμενα χρόνια. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η Βουλγαρία, η οποία το 2008 βρισκόταν στην 79^η θέση ενώ το 2018 βρίσκεται στην 51^η θέση, κερδίζοντας 28 θέσεις. Πτωτικές (η στην καλύτερη περίπτωση στατικές) είναι οι τάσεις τις χρονιές 2012-13 στις προαναφερθείσες χώρες και στην πΓΔΜ ενώ ο ρυθμός ανάπτυξης του ΑΕΠ για εκείνη τη χρονιά (-0,5%). Σε

αυτό πιθανώς να συνέβαλε στη χώρα η πολιτική αστάθεια καθώς οι εκλογές του 2011 δεν κατάφεραν να δώσουν αυτοδυναμία στο κόμμα VMRO-DPMNE, ενώ η πολιτική αστάθεια συνεχίστηκε και το 2012-13.

Από τη μελέτη των πυλώνων - υπο-δείκτων της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας της πΓΔΜ διαφαίνεται ότι σημαντικές υστερήσεις έχει η χώρα σε θεσμικούς δομικούς παράγοντες, καθώς υπάρχει εμπιστοσύνη στους κυβερνώντες, στο σύστημα δικαίου και στην καταπολέμηση της διαφθοράς, στις υποδομές της χώρας που ευνοούν την επιχειρηματική δραστηριότητα, ενώ υπάρχει σοβαρή υστέρηση στα θέματα εκπαίδευσης και καινοτομίας.

5.2 ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Γενικά ο τομέας αυτός αποτελεί τμήμα στο οποίο η πΓΔΜ εμφανίζει πολύ καλές επιδόσεις. Στον δείκτη Ease of Doing Business (EDB) της Παγκόσμιας τράπεζας για το 2018 βρίσκεται στην 10 θέση παγκοσμίως (11^η το 2017 και 2018). Η ευκολία που παρέχεται στο άνοιγμα και λειτουργία μιας επιχείρησης στην πΓΔΜ είναι μια σχετικά απλή διαδικασία, γεγονός που αποτελεί ελκυστικό παράγοντα, με απώτερο σκοπό, την προσέλκυση επενδύσεων. Γενικά σε αυτό τον δείκτη οι κυβερνήσεις της πΓΔΜ έχουν δώσει έμφαση από το 2008 και μετά που ο δείκτης από την 69^η θέση την έφερε στην 32^η την επόμενη χρονιά (2009), ενώ από τότε ποτέ δεν έχει πέσει σε θέση άνω της 34^{ης} (το 2010) και την τελευταία 5ετία βρίσκεται κατά μέσο όρο στην 14^η θέση παγκοσμίως.

5.2.1 ΕΝΑΡΞΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ

Σύμφωνα με τον δείκτη, η πΓΔΜ κατατάσσεται για το 2018 στην 22^η θέση από την (για το 2019 θα βρίσκεται στην 47^η θέση με τα τελευταία στοιχεία). Για περισσότερο από 5 χρόνια, η χώρα είχε μια πολύ υψηλή κατάταξη σε αυτόν τον δείκτη και ήταν μεταξύ των κορυφαίων παγκοσμίως. Ωστόσο, το 2017 ο βαθμός έπεσε. Η πτώση είναι άμεσο αποτέλεσμα των νεότερων μεταρρυθμίσεων που θεσμοθέτησαν ένα μεσάζοντα στον τομέα της εγγραφής μιας επιχείρησης. Με την αλλαγή, δεν είναι δυνατή η εγγραφή εταιρείας στο κεντρικό μητρώο χωρίς πιστοποιημένο ψηφιακό πιστοποιητικό. Οι αλλαγές αύξησαν τον αριθμό των διαδικασιών για την έναρξη μιας επιχείρησης από 2 σε 4 και αύξησαν τις ημέρες από 2 σε 7. Οι αλλαγές αύξησαν επίσης το κόστος για την έναρξη μιας επιχείρησης.

Η αξιολόγηση της πΓΔΜ κατά τα έτη 2008-2018 είναι αρκετά υψηλή. Το 2008 ο δείκτης βρισκόταν σε ποσοστό 76.18% σημειώνοντας σημαντική αύξηση το 2009 και

2010 φθάνοντας το 88,52% το 2012 και συνεχίζοντας να αυξάνει λίγο κάθε χρόνο μέχρι το 2016 όπου σημείωσε άνοδο 2 μονάδων από το 2015 φθάνοντας το 92,18% και παραμένοντας σε αυτά τα επίπεδα μέχρι το 2018. Οι δείκτες της Βουλγαρίας για το ίδιο διάστημα σημείωσαν άνοδο το 2009 και 2010 (73,87% και 83,40%) και παρέμειναν σταθεροί σε αυτό το επίπεδο μέχρι το 2018. Στην ίδια περίοδο μεγάλη βελτίωση παρουσίασε η Αλβανία με 68,21% το 2008 και 91,49% το 2018.

5.2.2 ΑΔΕΙΑ ΟΙΚΟΔΟΜΗΣΗΣ

Στο δείκτη, η πΓΔΜ κατατάσσεται 26^η, και έχει πτώση από την 11^η θέση το 2017 (για το 2019 θα βρίσκεται στην 13^η θέση με τα τελευταία στοιχεία). Αυτό οφείλεται στην αύξηση του αριθμού των διαδικασιών από 9 έως 11, η οποία έχει αυξήσει τον απαιτούμενο χρόνο και το σύνολο των δαπανών έως 6,1%.

Από το 2008 μέχρι το 2018 υπήρξε μεγάλη βελτίωση στην αξιολόγηση απόκτησης άδειας οικοδομής ξεκινώντας από τις 50.59% το 2008 όπου χρειαζόνταν 20 διαδικασίες, 183 μέρες και κόστος 8,6% ως (%warehouse value). Μεγάλη βελτίωση σημειώθηκε το 2012 όπου ο δείκτης έφτασε το 74.06% έχοντας απλοποίηση των απαιτούμενων διαδικασιών σε 9 (όπου παραμένουν μέχρι το 2018) και μείωση των απαιτούμενων ημερών σε 105 (91 ημέρες από το 2014 ως το 2018). Το ποσοστό του κόστους (%warehouse value) σημειώνει αυξομειώσεις (7,7% το 2009, 6,6% το 2010, 8,9% το 2013) σταθεροποιούμενο στο 6% περίπου από το 2016 (6,1% το 2018).

5.2.3 ΠΑΡΟΧΗ ΗΛΕΚΤΡΙΚΟΥ ΡΕΥΜΑΤΟΣ

Η μεγαλύτερη πτώση στην κατάταξη της χώρας, είναι στο δείκτη της παροχής ηλεκτρισμού, όπου η χώρα έπεσε από την 29^η θέση στη 53^η θέση (για το 2019 θα βρίσκεται στην 57^η θέση με τα τελευταία στοιχεία). Στην ουσία, η χώρα έχει μειώσει το κόστος κατά 200% από το 2012%. Ωστόσο, η κατάταξη είναι σχετική με άλλες χώρες και η πτώση δείχνει ότι άλλες χώρες είχαν πιο ουσιαστικές μεταρρυθμίσεις σε αυτόν τον τομέα, οι οποίες ώθησαν τη χώρα κάτω στην κατάταξη της τελευταίας χρονιάς.

Η παροχή ηλεκτρικού ρεύματος σημειώνει σταθερή ανάπτυξη από το 2008 (72,90%) με 4 απαιτούμενες διαδικασίες και 141 ημέρες χρόνο απόκτησης, παρουσιάζοντας σημαντική βελτίωση το 2014 (81,36%) με μείωση σε 101 ημέρες του χρόνου απόκτησης ρεύματος βρισκόμενη στο 81,42% το 2018 με μείωση των διαδικασιών σε 3 (από το 2015) και 97 ημέρες αναμονή (από το 2016). Το κόστος του ηλεκτρισμού ως (% income pre capita) βρισκόταν στο 904,2 το 2008 σημειώνοντας

ραγδαία πτώση το 2013 φθάνοντας το 286,7 και συνεχίζοντας πτωτική πορεία μέχρι το 2018 όπου σημειώνει 200,1.

5.2.4 ΕΓΓΡΑΦΗ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ

Καμία αλλαγή δεν έχει γίνει στο δείκτη της εγγραφής ιδιοκτησίας, όπου η χώρα κατατάσσεται στην 48^η θέση, παρόμοια με το 2017 (για το 2019 θα βρίσκεται στην 46^η θέση με τα τελευταία στοιχεία). Είναι σχετικά δύσκολο να καταχωρηθεί ένα ακίνητο στη χώρα, ενώ η διαδικασία δεν επιβαρύνεται τόσο από τον αριθμό των διαδικασιών, όσο επιβαρύνεται με τον αριθμό των ημερών (σε 30 ημέρες).

Η εγγραφή ιδιοκτησίας ξεκινάει το 2008 με χαμηλό ποσοστό 56,99% με 8 απαιτούμενες διαδικασίες και 100 ημέρες απαιτούμενο χρόνο. Ο χρόνος αυτός βελτιώθηκε το 2009 σε 67 μέρες συνεχίζοντας να μειώνεται μέχρι το 2018 όπου χρειάζονται 30 ημέρες και 7 διαδικασίες. Οι υπόλοιποι σχετιζόμενοι δείκτες παραμένουν σταθεροί για αυτό το διάστημα.

5.2.5 ΛΗΨΗ ΠΙΣΤΩΣΗΣ

Η χώρα κατατάσσεται το 2018 στην 12^η θέση στον δείκτη λήψης πίστωσης σε σύγκριση με την 16^η θέση το 2017 (για το 2019 θα βρίσκεται στην 12^η θέση με τα τελευταία στοιχεία). Αυτό δείχνει μια αυξανόμενη πρόθεση για διαρθρωτικές βελτιώσεις στον τομέα των οικονομικών πόρων για τις επιχειρήσεις και τους επιχειρηματίες. Παράλληλα, γενικά η χώρα βρίσκεται γενικά σε πολύ καλή θέση γεγονός που αποτελεί θετικό σημείο για την προσέλκυση εταιριών αλλά και ιδιαίτερα για το άνοιγμα νέων αλλά και για την επέκταση των ήδη υπαρχόντων.

Η πιστοληπτική ικανότητα βρίσκεται πολύ χαμηλά το 2008 με 37,50% παρουσιάζοντας μια πρώτη μεγάλη βελτίωση 20 περίπου μονάδων το 2009 (56,25%), το 2012 (68,75%) και το 2014 (87,5%). Τα νομικά δικαιώματα βρίσκονται στο 6 το 2008 και σημειώνουν άνοδο το 2014 στο 8.

5.2.6 ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΕΠΕΝΔΥΤΩΝ ΜΕΙΟΨΗΦΙΑΣ

Γενικά υπάρχει σημαντική βελτίωση στη θέση της χώρας η οποία συγκεντρώνει πολύ μεγάλο βαθμό στην προστασία επενδυτών μειοψηφίας (80%) κατατάσσοντας την στην 4^η θέση της παγκόσμιας κατάταξης με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο στο 64,31% (για το 2019 θα βρίσκεται στην 7^η θέση με τα τελευταία στοιχεία).

Η προστασία των επενδυτών μειοψηφίας βρίσκεται στο 43,33% το 2008 παρουσιάζοντας βελτίωση το 2010 (56,67%) και μια δεύτερη βελτίωση το 2014

(63,33%) απ' όπου συνέχισε να παρουσιάζει βελτίωση περίπου 4% κάθε χρόνο φθάνοντας το 80% το 2018.

5.2.7 ΠΛΗΡΩΜΗ ΦΟΡΩΝ

Το έτος 2018 σηματοδοτεί μια υψηλή πτώση του δείκτη, όπου η χώρα έπεσε από την 9^η θέση το 2017 στην 31^η (για το 2019 θα βρίσκεται στην 29^η θέση με τα τελευταία στοιχεία). Αυτό είναι ένα δείγμα που μπορεί να οφείλεται στην πολιτική αστάθεια των τελευταίων 2 χρόνων αλλά δύναται να παρουσιάζει και σημάδια που πρέπει να παρθούν μέτρα. Παρόλα αυτά η φορολόγηση είναι σχετικά χαμηλή (από τις χαμηλότερες στην περιοχή), ιδιαίτερα για τις εταιρίες που βρίσκεται μόνο στο 10%.

Η βαθμολογία πληρωμής φόρων της πΓΔΜ το 2008 ήταν 72,08% στα ίδια ποσοστά με την Κροατία (η Αλβανία σημειώνει 51,29% για το ίδιο έτος). Το ποσοστό αυτό αυξάνεται σταδιακά για να φτάσει το 81% το 2013 και το 94,17% το 2016. Βελτίωση σε αυτούς τους δείκτες, αλλά όχι τόσο μεγάλη παρουσιάζουν επίσης η Κροατία (80% το 2016) και η Βουλγαρία (72,64% το 2016).

Η πληρωμή των φόρων αποτελεί ένα σημαντικό κομμάτι των δημόσιων εσόδων και δίνει τη δυνατότητα τήρησης του προϋπολογισμού, εκτέλεση δημόσιων δαπανών κτλ. Γενικά τα στοιχεία θα πρέπει να εξεταστούν σε αντιδιαστολή και με τις μελέτες που σημειώνουν πως μεγάλο κομμάτι της παρα-οικονομίας της πΓΔΜ αποτελεί η αδήλωτη εργασία.

5.2.8 ΔΙΑΣΥΝΟΡΙΑΚΟ ΕΜΠΟΡΙΟ

Συνολικά, και σε σχετικούς όρους, παρά το γεγονός ότι η χώρα θεσμοθέτησε κάποιες μεταρρυθμίσεις που αύξησαν τις διαδικασίες και ακολούθως τις ημέρες και το κόστος για τις εταιρίες που επιθυμούν να ασκήσουν επιχειρηματική δραστηριότητα, η πΓΔΜ εξακολουθεί να είναι από τους κορυφαίους μεταρρυθμιστές του επιχειρηματικού περιβάλλοντος στην ευρύτερη Βαλκανική και Μεσογειακή Περιοχή.

Στη γενική αξιολόγηση του 2018 η πΓΔΜ σημειώνει 93,87% και βρίσκεται στην 27^η θέση (η Βουλγαρία βρίσκεται στην 21^η με 97,41%) (για το 2019 θα βρίσκεται στην 29^η θέση με τα τελευταία στοιχεία). Το 2008 η πΓΔΜ σημείωσε 68,37% όσον αφορά το διασυνοριακό εμπόριο, ποσοστό που αυξήθηκε σταθερά μέχρι το 2012 σε 74,12% παραμένοντας σε αυτά τα ποσοστά μέχρι το 2015 - 2018 74,43%. (Η μεθοδολογία υπολογισμού άλλαξε το 2015, το ποσοστό παρέμεινε σταθερό. Με τη νέα μεθοδολογία το 74,43% αλλάζει σε 93,87%).

5.2.9 ΕΠΙΒΟΛΗ ΣΥΜΒΑΣΕΩΝ

Συνολικά η πΓΔΜ στον τομέα αυτό συγκεντρώνει 67,79% που την κατατάσσει τον 2018 στην 35^η θέση παγκοσμίως (για το 2019 θα βρίσκεται στην 37^η θέση με τα τελευταία στοιχεία). Οι δείκτες στην επιβολή συμβολαίων παρουσιάζουν σταθερότητα στο χρονικό διάστημα 2008 – 2018 παραμένοντας σε ποσοστά του 55-58% με μικρές αυξομειώσεις (ενδεικτικά 55,32% το 2008, 58,31% το 2015, 56% το 2018) Με αναπροσαρμογή του τρόπου υπολογισμού το ποσοστό 58,31% εκτιμάται σε 70,46% το 2015 και 67,79% το 2018. Ο αριθμός των απαιτούμενων διαδικασιών παραμένει στο ίδιο σημείο (39 το 2008 και 38 από το 2009 και έπειτα). Οι απαιτούμενες μέρες για την επιβολή συμβολαίων παρουσιάζουν κάποιες διακυμάνσεις αλλά γενικά παραμένουν σταθερές (675 το 2008, 667 το 2010, 604 το 2014, 634 το 2017) αύξηση σημείωσε και το 2017 ο χρόνος αρχειοθέτησης από 40 σε 70 μέρες. Το χρονικό διάστημα δίκης και επιδίκασης μιας υπόθεσης βρίσκεται σε 437 μέρες το 2018 και η επιβολή της απόφασης σε 127 μέρες. Σταθερό έχει υπάρξει το κόστος επιβολής συμβολαίων σε 28,8% του συνολικά επιδικαζόμενου ποσού καθώς και το κόστος δικηγόρων στο 16,3% και το κόστος δικαστηρίων στο 6,9%. Η ποιότητα της δικαστικής διαδικασίας και διοικητικής διαχείρισης αξιολογούνται στο 14/18 για το 2018. Προβλήματα επισημαίνονται στη διαχείριση υποθέσεων η οποία σημειώνει 3,5/6 μονάδες και στην μηχανοργάνωση δικαστηρίων που σημειώνει 3/6 μονάδες για το 2018.

5.2.10 ΕΠΙΛΥΣΗ ΑΦΕΡΕΓΓΥΟΤΗΤΑΣ

Η αξιολόγηση της πΓΔΜ στην επίλυση αφερεγγυότητας είναι χαμηλή το 2008 με ποσοστό 43,14% σημειώνοντας σταθερή βελτίωση κάθε χρόνο της τάξης 1-2 μονάδων. Με τη νέα μεθοδολογία υπολογισμού από το 2014 σημειώνει ποσοστό 72,54% το 2018 (ενδεικτικά το 2014 βαθμολογείται με 47,12 μονάδες με την παλιά μεθοδολογία και 67,31% για το ίδιο έτος με την καινούρια). Ο χρόνος επίλυσης είναι 2 έτη το 2008 και 1,5 έτος το 2018. Το κόστος της επίλυσης αφερεγγυότητας ως ποσοστό του ακινήτου παραμένει σταθερό για όλη τη δεκαετία στο 10%, ενώ βελτίωση παρουσιάζει το ποσοστό ανάκτησης του παρεχόμενου κεφαλαίου από 40,1% το 2008 σε 47,7% το 2018. Η δύναμη του πλαισίου επίλυσης αφερεγγυότητας είναι ισχυρό 15/16 το 2018 όπως επίσης η έναρξη διαδικασιών και η διαχείριση των κεφαλαίων του οφειλέτη. Γενικά η τιμή του δείκτη την φέρνουν στην 30^η θέση για το 2018 με βαθμολογία 72,69% (για το 2019 θα βρίσκεται στην 30^η θέση με τα τελευταία στοιχεία).

Σε αντιστοιχία την ίδια χρονιά το Μαυροβούνιο βρίσκεται στην 43^η θέση (65,99%), η Βουλγαρία 56^η θέση (57,52%), ενώ ο γενικός δείκτης της περιοχής (Ευρώπη και Κεντρική Ασία) σημειώνει βαθμολογία 55,58%.

5.2.11 ΚΑΝΟΝΕΣ ΑΓΟΡΑΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Όσον αφορά την πρόσληψη εργαζομένων το μέγιστο χρονικό διάστημα μιας σύμβασης εργασίας ορισμένου χρόνου είναι 60 μήνες (συμπεριλαμβανομένων ανανεώσεων) με ελάχιστο μέγεθος αποδοχών 262,5\$ το μήνα και μέγιστο χρόνο δοκιμαστικής περιόδου 6 μήνες. Ο ημερήσιος χρόνος εργασίας είναι 8 ώρες για εργασία 6 μέρες/εβδομάδα. Υπάρχει αύξηση αποδοχών 35% (ωριαίου μισθού) για νυχτερινή εργασία και υπερωρίες, και 50% στις εβδομαδιαίες αργίες. Η ετήσιες πληρωμένες διακοπές για (1-10 έτη στην εργασία) είναι 20 μέρες το χρόνο. Οι απολύσεις επιτρέπονται από το νόμο με χρόνο ειδοποίησης τις 4,3 μέρες. Η αποζημίωση αποχώρησης για απόλυση λόγω απόλυσης για έναν εργαζόμενο με 1 έτος θητείας είναι 4,3% του μισθού, 8,7% για πέντε χρόνια εργασίας, και 13% για δέκα. Πλήρης αποδοχές δικαιούται ο εργαζόμενος για άδεια μητρότητας και αναρρωτική άδεια.

5.2.13 ΣΥΝΟΨΗ - ΣΥΝΔΕΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Σε γενικές γραμμές το επιχειρηματικό περιβάλλον στην πΓΔΜ, όπως αυτό αναλύθηκε από την εξέταση των επιμέρους πυλώνων του δείκτη EDB είναι ευνοϊκό για την επιχειρηματικότητα.

Συγκρίνοντας τη διακύμανση της θέσης της πΓΔΜ σε συνάρτηση με τον πραγματικό ρυθμό ανάπτυξης του ΑΕΠ παρατηρούμε ότι δεν φαίνεται να υπάρχει ξεκάθαρη σχέση. Το 2009 που ο σημειώθηκε αρνητικός ρυθμός ανάπτυξης (-0,4%) η πΓΔΜ βελτίωσε τη θέση της κατά 37 θέσεις (από την 69^η το 2008 στην 32^η το 2009). Βελτίωση του ρυθμού πάνω από το 3% του ΑΕΠ εμφανίζει μείωση της θέσης κατά 2 μονάδες 34^η θέση το 2010 (ρυθμός 3,4%), βελτίωση 11 θέσεων το 2015 (από 25^η σε 14^η με ρυθμό ανάπτυξης 3,9%), ενώ ο μηδενικός ρυθμός του 2017 απλά σημειώθηκε με μείωση 1 θέσης στην παγκόσμια κατάταξη (από 10^η σε 11^η).

Αντιπαραβάλλοντας τη θέση της πΓΔΜ με την Κροατία και τη Βουλγαρία παρατηρούμε ότι η Κροατία τα τελευταία 5 έτη πριν την ένταξή της στην ΕΕ κυμαινόταν μεσοσταθμικά στην 88^η θέση, ενώ τη χρονιά της εισόδου βρισκόταν στην 89^η θέση. Η Βουλγαρία στην αντίστοιχη περίοδο με την Κροατία (ήδη μέλος της ΕΕ από το 2007)

βρισκόταν μεσοσταθμικά στην 55^η θέση. Ενδεικτικά για το 2018 η Βουλγαρία βρίσκεται στην 59^η θέση και η Κροατία στην 58^η.

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο και η παραβολή στοιχείων του αριθμού των ενεργών εταιριών στην πΓΔΜ τα τελευταία χρόνια, ως ένδειξη της βελτίωσης του επιχειρηματικού περιβάλλοντος και, ίσως, της «ελκυστικότητας» της έναρξης επιχειρηματικής δραστηριότητας στην πΓΔΜ (στοιχεία από την στατιστική υπηρεσία της πΓΔΜ - www.stat.gov.mk - Business entities). Το 2010 οι ενεργές επιχειρηματικές οντότητες ήταν 75.497 (34^η θέση EDB), το 2014 70.659 (14^η θέση EDB), το 2015 70.139 (16^η θέση EDB), το 2016 71.159, αύξηση 1,6% (10^η θέση EDB) και το 2017 71.419, μείωση 0,1% (11^η θέση EDB). Τα στοιχεία αυτά φανερώνουν, σε πολύ γενικές γραμμές ότι μεσοσταθμικά η πολύ καλή παγκόσμια θέση της χώρας τα τελευταία χρόνια στον δείκτη EDB δεν μετουσιώνεται σε αναλογική αύξηση του αριθμού των εταιριών στη χώρα, η οποία εμφανίζεται σχετικά στάσιμη.

Τα κυριότερα προβλήματα - υστερήσεις που εμφανίζονται από τη μελέτη των πυλώνων του δείκτη EDB εστιάζονται κυρίως στον τομέα των υποδομών και συγκεκριμένα στην παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, σε κάποιες ρυθμίσεις στην αγορά εργασίας, η οποίες επιδείνωσαν την ευκολία έναρξης επιχείρησης και απόκτησης ιδιοκτησίας (γενικά όμως οι επιδόσεις είναι καλές στους υπο-τομείς αυτούς απλά μπορούν να βελτιωθούν περισσότερο).

5.3 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

Ο δείκτης οικονομικής ελευθερίας της πΓΔΜ (Economic Freedom Index - EFI / Heritage Foundation) έχει τιμή 71,3%, καθιστώντας την οικονομία της την 33^η πιο ελεύθερη στον Επιθεώρηση Οικονομικής Ελευθερίας της παγκόσμιας τράπεζας του 2018. Η συνολική βαθμολογία αυξήθηκε κατά 0,6%, με βελτιώσεις στις βαθμολογίες για τους δείκτες δημοσιονομικής υγείας και ελευθερίας επενδύσεων, αντισταθμίζοντας την πτώση της ακεραιότητας του κράτους και της δικαστικής αποτελεσματικότητας.

Η πΓΔΜ κατατάσσεται στην 18^η θέση μεταξύ 44 χωρών στην Ευρώπη και η συνολική της βαθμολογία είναι πάνω από τους ευρωπαϊκούς (68,8%) και παγκόσμιους μέσους (61%) όρους. Η πΓΔΜ διατηρεί μακροοικονομική σταθερότητα μετά την παγκόσμια οικονομική κρίση, αλλά η εσωτερική πολιτική κρίση της εμπόδισε την επιπλέον άνοδο στις οικονομικές επιδόσεις. Η δημοσιονομική πολιτική ήταν χαλαρή, με μη παραγωγικές δημόσιες δαπάνες, συμπεριλαμβανομένων επιδοτήσεων και

αυξήσεων των συντάξεων, καθώς και με αυξανόμενες εγγυήσεις για το χρέος των κρατικών επιχειρήσεων.

Στην συνολική βαθμολογία του δείκτη EFI γενικά η πΓΔΜ συγκεντρώνει καλή βαθμολογία τα τελευταία χρόνια. Από το 2009 η βαθμολογία της βρίσκεται πάνω του ευρωπαϊκού μέσου όρου και από το 2010 και μετά σημειώνει καλύτερη βαθμολογία από χώρες όπως η Βουλγαρία και η Κροατία.

Ένα σημαντικό κομμάτι που πρέπει να ερευνηθεί παραπάνω είναι η γκρίζα οικονομία, η οποία υπολογίζεται ότι κυμαίνεται μεταξύ 10% και 45% του ΑΕΠ (Garvanlieva et al, 2012). Απαιτούνται διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις για την αντιμετώπιση της διαφθοράς της κυβέρνησης και της διογκωμένης γραφειοκρατίας. Το νομικό πλαίσιο είναι υγιές, αλλά η επιβολή είναι αργή και αμφίβολη.

5.3.1 ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ

Η αξιολόγηση της κατάστασης των περιουσιακών δικαιωμάτων το 2008 υπήρξε πολύ χαμηλή βαθμολογία 30% (άριστα 100) και κινούνταν σταθερά σε χαμηλά επίπεδα μέχρι το 2017 όπου σημείωσε ραγδαία βελτίωση, φθάνοντας το 2018 στο 64,8.

Η προστασία των περιουσιακών δικαιωμάτων, σύμφωνα με τις εκθέσεις του World Heritage Foundation, παρουσιάζεται ως πολύ αδύναμη το 2008 επισημαίνοντας ότι το δικαστικό σώμα επηρεάζεται από τη εκτελεστική εξουσία. Υπάρχει μεγάλη αβεβαιότητα για την εγγραφή και απόκτηση τίτλων ιδιοκτησίας γης και έλλειψη αποτελεσματικής νομικής εξουσίας τα οποία δυσχεραίνουν τις επενδύσεις και την ανάπτυξη. Η σχέση αυτή διαφθοράς εκτελεστικής και δικαστικής εξουσίας παραμένει χρόνιο και δυσεπίλυτο πρόβλημα μέχρι την παρούσα στιγμή.

Επιπλέον, όπως αναφέρεται στην έκθεση για επενδύσεις από το Υπουργείο Οικονομικών των ΗΠΑ η νομική προστασία της περιουσίας υφίσταται αλλά η εφαρμογή των νόμων είναι ασυνεπής. Ο εξαιρετικά κεντρικός έλεγχος των κρατικών «κατασκευαστικών εκτάσεων» η έλλειψη συντονισμένων τοπικών και περιφερειακών σχεδίων ζωνών, και η έλλειψη ενός αποτελεσματικού συστήματος άδειας οικοδομών συνεχίζει να εμποδίζει τις επιχειρήσεις και τις επενδύσεις.

Πρέπει να σημειωθεί ότι τα τελευταία χρόνια έχει βελτιωθεί το σύστημα κτηματολογίου με πάνω από 97% των αρχείων ακίνητης περιουσίας να βρίσκονται σε ψηφιακή μορφή. Η απόκτηση ιδιοκτησίας γης από ξένους ρυθμίζεται βάση νόμου. Οι κάτοικοι της ευρωπαϊκής ένωσης και των χωρών του οργανισμού συνεργασίας και

ανάπτυξης (OECD) έχουν ισόνομα δικαιώματα ενώ τα δικαιώματα κατοίκων άλλων χωρών ορίζονται από όρους αμοιβαιότητας (terms of reciprocity), αλλά ξένοι κάτοικοι δεν μπορούν να αγοράσουν αγροτική γη.

5.3.2 ΔΙΚΑΣΤΙΚΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Η αξιολόγηση που υπάρχει αφορά τα έτη 2017 και 2018 σε όπου η πΓΔΜ πέτυχε βαθμολογία 61,4% και 57% αντίστοιχα.

Αποφασιστικά μέτρα έχουν παρθεί για την ανάκτηση της ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης με αξιόπιστο σχέδιο τροποποιήσεων βασικών νόμων. Η λειτουργία των δικαστηρίων έχει βελτιωθεί καθώς και η λειτουργία του γραφείου του ειδικού εισαγγελέα. Η εφαρμογή μεταρρυθμίσεων όμως είναι χρονοβόρα και απαιτεί αλλαγή συμπεριφοράς υπάρχει όμως στρατηγική και πλάνο για τα εναπομείναντα βήματα.

Στην πιο πρόσφατη αναφορά προόδου της ευρωπαϊκής επιτροπής για την πΓΔΜ τονίστηκε η ανάπτυξη και η υιοθέτηση της στρατηγικής δικαστικής μεταρρύθμισης και του σχεδίου δράσης (SWD 154 final 2018).

Ένα επίσης κείμενο της ευρωπαϊκής επιτροπής – οι Επείγουσες προτεραιότητες μεταρρυθμίσεων απευθύνεται επίσης σε δικαστικές μεταρρυθμίσεις οι οποίες όμως παραμένουν ανεφάρμοστες ή ελλιπείς για την βελτίωση της υφιστάμενης κατάστασης (Naumovska, Danilovska 2017).

5.3.3 ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΗ ΑΚΕΡΑΙΟΤΗΤΑ

Η αξιοπιστία της κυβέρνησης παραμένει σε χαμηλά επίπεδα, ξεκινώντας από ποσοστό 27% το 2008, κλιμακούμενη το 2017 με 52%, και βρισκόμενη σε ποσοστό 47,4% το 2018 σημειώνοντας μεν σταθερή άνοδο αλλά αντιμετωπίζοντας χρόνια προβλήματα τα οποία αντικατοπτρίζονται στη χαμηλή συνολικά βαθμολογία.

5.3.4 ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΒΑΡΥΝΣΗ

Η βαθμολογία της πΓΔΜ όσον αφορά τα φορολογικά βάρη βρίσκεται σε σταθερά υψηλά ποσοστά καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας βρισκόμενη στο 88.1% το 2008 και στο 91.6% το 2018.

Η κυβέρνηση της πΓΔΜ εισήγαγε μια σειρά από μέτρα στο τέλος του 2016 με σκοπό να μειωθούν τα φορολογικά βάρη και να βελτιωθεί το επιχειρηματικό περιβάλλον. Οι βασικοί άξονες της αναθεώρησης του φορολογικού συστήματος ήταν η κατάργηση του προοδευτικά αυξανόμενου συστήματος του φόρου εισοδήματος, η μείωση και η ενοποίηση των φορολογικών συντελεστών του ατομικού εισοδήματος και

των εταιρικών φόρων, και η εισαγωγή μηδενικού φόρου στα επαν-επενδυμένα κεφάλαια. Ο φόρος ανήλθε στο 12% το 2007 και 10% από το 2008 και έπειτα για το ατομικό εισόδημα και τα εταιρικά κέρδη (Hristovka - Sarasova 2017).

Έρευνα της Εθνικής Τράπεζας της πΓΔΜ (2015) αναφέρει ότι η μη-καταγεγραμμένη οικονομική δραστηριότητα έχει μειωθεί από το 1998 – 2013 από 34% του ΑΕΠ στο 10% του ΑΕΠ το 2013 (Jovanovic 2015). Το μεγαλύτερο μέρος της πτώσης αυτής έγινε ανάμεσα στο 2004 – 2009 εξαιτίας καλύτερης αντιμετώπισης της διαφθοράς και χαμηλότερο φόρο κερδών. Ως δεύτερη συνέπεια η μη καταγεγραμμένη εργασία σημείωσε επίσης πτώση από 160.000 – 200.000 το 1998 σε 70-90.000 το 2013.

Το φορολογικό σύστημα στην πΓΔΜ συσχετίζεται σε μια έρευνα με την οικονομική ανισότητα η οποία παρουσιάζει υψηλά ποσοστά σε σχέση με τις χώρες της νοτιοανατολικής Ευρώπης και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η λογική ενός ενοποιημένου φορολογικού συστήματος είναι το επιπλέον εισόδημα του υψηλά αμειβόμενου πληθυσμού να επαν-επενδυθεί σε πραγματικό κεφάλαιο, κάτι το οποίο θα αύξανε τα χαμηλά εισοδήματα. Όμως η συνήθης πρακτική επενδύσεων αφορά επενδύσεις χαμηλού ρίσκου όπως οι οικονομικές αγορές και τα κτηματομεσιτικά (Kozuharov et al 2015).

5.3.5 ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΔΑΠΑΝΕΣ

Η βαθμολογία στα κυβερνητικά έξοδα είναι σχετικά καλή ξεκινώντας από το 61,6% το 2008 και βρισκόμενη στο 70,3% το 2018 σημειώνοντας βελτίωση αλλά παραμένοντας σε ποσοστό γύρω στο 70% από το 2013 με μικρές αποκλίσεις.

Γενικά υπάρχει προσπάθεια περιορισμού των δημοσίων δαπανών, με σκοπό να περιοριστεί το έλλειμα.

5.3.6 ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΗ ΕΞΥΓΙΑΝΣΗ

Βαθμολόγηση υπάρχει για τα έτη 2017 με 72,6% και 2018 με 78,1%, γενικά ακολουθώντας κοντά το μέσο όρο της Ευρώπης (3% πιο κάτω περίπου). Η δημοσιονομική εξυγίανση είναι ένα καλό δείγμα για οργανωμένη οικονομία η οποία μπορεί να λειτουργεί με σωστό τρόπο.

Περιορισμός του χρέους και του δημοσιονομικού ελλείματος είναι σωστές ενέργειες οι οποίες δίνουν αξιοπιστία σε μια οικονομία και ευνοούν μακροπρόθεσμα την ανάπτυξη.

5.3.7 ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

Η επιχειρηματική ελευθερία βρίσκεται σε υψηλά επίπεδα κατά τη διάρκεια αυτής της δεκαετίας βρισκόμενη στο 65,2 % το 2008 και έπειτα από μια μικρή πτώση το 2009 παρουσίασε σταθερή άνοδο αγγίζοντας το 80,9% το 2012 και παραμένοντας σε αυτά τα επίπεδα μέχρι το 2018.

Στον τομέα αυτό οι επιδόσεις της πΓΔΜ είναι από τα «ισχυρά χαρτιά» της οικονομίας της καθώς βρίσκεται στις πρώτες θέσεις παγκοσμίως στην ευκολία ανοίγματος μιας επιχείρησης.

5.3.8 ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η βαθμολογία στην ελευθερία εργασίας παρουσιάζει διακυμάνσεις τη δεκαετία που εξετάζουμε ξεκινώντας από το 60,2% το 2008 και σημειώνοντας ραγδαία αύξηση βρισκόμενη στο 83,1% το 2010. Παραμένει σε αυτά τα επίπεδα μέχρι το 2014 όπου αρχίζει και σημειώνει πτώση για να βρεθεί στο ποσοστό του 69% το 2018.

Γενικά υπάρχουν νόμοι για την προστασία των μειονοτήτων στην εργασία. Τα τελευταία γεγονότα και η πολιτική αστάθεια έχουν επηρεάσει και αυτό τον τομέα, ειδικά στην εργασία των μειονοτήτων και των γυναικών.

5.3.9 ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

Η χρηματική ελευθερία παρουσιάζει διακυμάνσεις ξεκινώντας από το υψηλό ποσοστό του 85,5% το 2008, σημειώνοντας πτώση στο 79% το 2010, ανακτώντας πάλι υψηλή βαθμολόγηση το 2012 με 86,1%, σημειώνοντας πτώση στο 79% το 2015 και παρουσιάζοντας βελτίωση μέχρι το 2018 όπου αξιολογείται με 81,8%.

5.3.10 ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΕΜΠΟΡΙΟΥ

Ο δείκτης του πυλώνα αυτού βρίσκεται σε τιμές πάνω του 80% από το 2008 και μετά. Πιο συγκεκριμένα το 2008 ήταν στο 83,4% και το 2018 βρίσκεται στο 87,8%, επίπεδο πολύ κοντά με αυτό των χωρών της ΕΕ (πιο πάνω από Γαλλία, Γερμανία το 2018).

Γενικά ο δείκτης βρίσκεται σε καλό επίπεδο και δεικνύει την ευκολία πραγμάτωσης εμπορικών συναλλαγών στην πΓΔΜ, γεγονός το οποίο αποτελεί θετική εικόνα για τη χώρα, κάνοντάς τη ευνοϊκό χώρο για επενδύσεις και εμπόριο.

5.3.11 ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ

Ο δείκτης βρίσκεται σταθερά χαμηλά στις τάξεις του 60% (παρόμοια με την Ελλάδα), πιο κάτω από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο (75% περίπου). Το τελευταίο έτος

εμφανίζεται να βελτιώνεται (65%), τοποθετώντας τη χώρα στην κατηγορία του σχετικά ελεύθερη (moderately free) σε σχέση με την ελευθερία των επενδύσεων.

5.3.12 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

Οι τιμές του δείκτη τα τελευταία χρόνια βρίσκεται σταθερά στο 60%, κατατάσσοντας την πΓΔΜ στην κατηγορία των καταπιεσμένων οικονομιών, σε όσα αφορούν την οικονομική ελευθερία, στα στοιχεία που εξετάζει ο δείκτης. Ο δείκτης παραμένει σταθερός αποδεικνύοντας ότι όσες μεταρρυθμίσεις γίναν προς αυτή την κατεύθυνση δεν έχουν φέρει μέχρι τώρα τα αναμενόμενα αποτελέσματα.

5.3.13 ΣΥΝΟΨΗ - ΣΥΝΔΕΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως η πΓΔΜ έχει βαθμολογία καλύτερη στο δείκτη οικονομικής ελευθερίας από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, αλλά και από χώρες της περιοχής μέλη της ΕΕ όπως η Βουλγαρία και η Κροατία. Το 2018 η πΓΔΜ έχει στη βαθμολογία (71,3%) της 10 μονάδες περισσότερες από όσες είχε η Κροατία το 2013 (61,3%), έτος εισόδου της στην ΕΕ, ενώ αντίστοιχα η Βουλγαρία το 2007 είχε 62,7%.

Συγκρίνοντας τη διακύμανση της τιμής του δείκτη τα τελευταία 10 έτη σε αντιδιαστολή με τον πραγματικό ρυθμό ανάπτυξης του ΑΕΠ παρατηρούμε ότι δεν υπάρχει συνάφεια, ακόμα και όταν ο ρυθμός ανάπτυξης βρίσκεται άνω του 3%. Χαρακτηριστικά το 2010 (3,4% μεταβολή ΑΕΠ) η μεταβολή στο δείκτη οικονομικής ελευθερίας ήταν 4,5% (μεταβολή 2,6%), το 2013 με ρυθμό ΑΕΠ 2,9% η μεταβολή στο δείκτη βρέθηκε στο -0,3% (μεταβολή -0,21%), ενώ το 2015 με ρυθμό ΑΕΠ 3,9% ο δείκτης έπεσε 1,5% (μεταβολή -1,03%).

Στην αντιπαράθεση με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, η πΓΔΜ εμφανίζει για το 2018 καλύτερη συνολική τιμή στον δείκτη EFI, ενώ στην ανάλυση των επιμέρους πυλώνων του δείκτη η πΓΔΜ έχει μικρότερες τιμές στα δικαιώματα ιδιοκτησίας (πλησίασε πολύ από το 2016 και μετά), στην δικαστική αποτελεσματικότητα (σημαντική πτώση από το 2017), στην κυβερνητική ακεραιότητα (γενικά αρκετά χαμηλή βαθμολογία), στην δημοσιονομική εξυγίανση, στην επενδυτική ελευθερία και στην οικονομική ελευθερία (γενικά χαμηλές τιμές).

Οι προβληματικοί πυλώνες του δείκτη είναι η κυβερνητική ακεραιότητα, και η δικαστική αποτελεσματικότητα, ενώ όπως έχει αναφερθεί η φορολογική επιβάρυνση είναι ο ισχυρότερος πυλώνας, ειδικά λόγω των φορολογικών ελαφρύνσεων που απολαμβάνουν οι εταιρίες στην πΓΔΜ. Ο πυλώνας της οικονομικής ελευθερίας είναι

στάσιμος τα τελευταία 10 χρόνια στο 60%, ο οποίος έχει να κάνει με την αποτελεσματικότητα των τραπεζών και την ελευθερία τους από κρατικές πιέσεις.

6. ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ

Η πολιτική αστάθεια του 2016-17 στην πΓΔΜ έχει αφήσει τα σημάδια της σε πολλούς παράγοντες του οικονομικού περιβάλλοντος της χώρας. Πολλοί από τους εξεταζόμενους δείκτες περιλαμβάνουν κομμάτια - πυλώνες οι οποίοι επηρεάστηκαν από τη «φλεγόμενη» πολιτική κατάσταση στη γείτονα χώρα. Αυτό θα πρέπει να ληφθεί υπόψη στην εξέταση των επιδόσεων της χώρας στους δείκτες GCI, EDB, EFI. Η υποβολή προτεινόμενων πολιτικών, δηλαδή τα σημεία εκείνα στα οποία βάση της ανάλυσης απαιτείται να γίνουν μεταρρυθμίσεις ώστε να βελτιωθεί η επίδοση της χώρας, αναπόφευκτα θα πρέπει να λάβει υπόψη την πολιτική αστάθεια ως παράγοντα επιδείνωσης των προβλημάτων της ανταγωνιστικότητας, του επιχειρηματικού περιβάλλοντος και της οικονομικής ελευθερίας της πΓΔΜ. Στο κεφάλαιο αυτό θα αναφερθούν οι κύριοι τομείς υστέρησης, όπως αναδεικνύονται από τη μελέτη των δεικτών, ενώ παράλληλα θα συνδυαστούν και με διάφορες προτάσεις επ' αυτών από διάφορους φορείς/οργανισμούς, όπως είναι η ΕΕ και το ΔΝΤ.

6.1 ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Ένας από τους τομείς που επηρεάζουν την ανταγωνιστικότητα είναι αυτός των δεξιοτήτων και ικανοτήτων του εργατικού δυναμικού. Τα «κενά» σε δεξιότητες επηρεάζουν την παραγωγικότητα, τους ίδιους τους εργαζομένους και τις εταιρίες. Στην πΓΔΜ εμφανίζεται ένα «παράδοξο» γεγονός να υπάρχει υψηλό ποσοστό ανεργίας αλλά παράλληλα μεγάλη ζήτηση από ιδιωτικές εταιρίες για καταρτισμένο προσωπικό. Εταιρίες που θέλουν να επεκτείνουν τις δραστηριότητές τους συναντούν δυσκολίες στην εύρεση ικανού ανθρωπίνου δυναμικού και η πλειοψηφία τους δηλώνει ότι οι εργαζόμενοι της έχουν έλλειψη ικανοτήτων που θα τους έκανε πιο αποτελεσματικούς και παραγωγικούς στην εργασία τους, κάτι που συνεπάγεται ελαττωμένη παραγωγικότητα. Η ανάγκη για καταρτισμένους εργαζομένους δεν αφορά μόνο συγκεκριμένες τεχνικές ικανότητες αλλά αφορά και πιο γενικές νοητικές ικανότητες όπως κοινωνικό-συναισθηματικές, επικοινωνιακές, διαχείρισης χρόνου και διαπροσωπικές οι οποίες δεν αντανακλούν εσφαλμένες επιλογές σπουδών αλλά μια γενικότερη ανεπάρκεια του εκπαιδευτικού συστήματος. Σε αυτό το εκπαιδευτικό κενό συμβάλει και το γεγονός ότι οι περισσότερες εταιρίες δεν εκπαιδεύουν το ανθρώπινο δυναμικό τους. Συνεπώς, το σύστημα ανάπτυξης ικανοτήτων/δεξιοτήτων χρειάζεται ενδυνάμωση.

Στο ίδιο μήκος κύματος βρίσκονται και οι προτάσεις της ΕΕ επί του ζητήματος, οι οποίες επικεντρώνονται στην εφαρμογή νέου στρατηγικού πλαισίου για την εκπαίδευση, αύξηση της υποστήριξης για την κατάρτιση των εκπαιδευτικών, την επαγγελματική ανάπτυξη των εκπαιδευτικών και μια αποτελεσματική διαδικασία αξιολόγησης και στη βελτίωση της πρόσβασης σε ποιοτική εκπαίδευση για όλους, ιδίως για την προσχολική ένταξη, τα παιδιά με αναπηρίες και τα παιδιά από τις κοινότητες των Ρομά.

6.2 ΥΠΟΔΟΜΕΣ

Επίσης βασικός τομέας ο οποίος επηρεάζει την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας της πΓΔΜ και απαιτείται βελτίωση είναι αυτός των υποδομών της χώρας. Αν και τα τελευταία χρόνια έχουν γίνει βελτιώσεις στον τομέα και «τρέχουν» αρκετά προγράμματα βοήθειας από διεθνείς οργανισμούς για την ανοικοδόμηση και βελτίωση των υποδομών απαιτείται να γίνει προσπάθεια στο να πιαστούν οι στόχοι. Η ικανότητα παραγωγής ανανεώσιμης ενέργειας πρέπει να αναπτυχθεί περαιτέρω. Οι αρχές αντιμετωπίζουν μια ευκαιρία ευκαιρίας όσον αφορά την προσέλκυση νέων επενδύσεων μετά την εισαγωγή του νέου νόμου για την ενέργεια (EBRD Transition Report FYROM).

Η έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στον τομέα αυτό συνιστά την λήψη και υλοποίηση του Τρίτου Πακέτου για την Ενέργεια της ΕΕ που συνίσταται στην ολοκλήρωση της αποδεδιοποίησης των διαχειριστών συστημάτων μεταφοράς και στη βελτίωση της ικανότητας του Τμήματος Ενέργειας του Υπουργείου Οικονομίας, καθώς και του Οργανισμού Ενέργειας. Επίσης προτείνεται η υλοποίηση των σχεδίων συνδετικότητας (δρόμοι, σιδηρόδρομοι) που περιγράφονται στο πλαίσιο της διαδικασίας του Βερολίνου είναι ουσιαστική. Η ανάγκη διαφοροποίησης από τις οδικές μεταφορές μέσω της εφαρμογής μέτρων σιδηροδρομικής μεταρρύθμισης, μεταξύ άλλων με την αναβάθμιση ή την κατασκευή σιδηροδρομικών συνδέσεων από τα Σκόπια προς τις πρωτεύουσες των γειτονικών χωρών και την μεγαλύτερη πρόοδο όσον αφορά την ολοκλήρωση των σιδηροδρομικών και οδικών συνδέσεων στους διαδρόμους VIII και X.

6.3 ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ

Σημαντικά προβλήματα υπάρχουν στην καταπολέμηση της ανεργίας, ιδιαίτερα μεταξύ των νέων. Τα προβλήματα δεν εστιάζονται μόνο στην καταπολέμηση της

ανεργίας αλλά αυτή θα πρέπει να συνδυαστεί με την παράλληλη καταπολέμηση της αδήλωτης εργασίας, ένα από τα μεγάλα προβλήματα της πΓΔΜ. Ειδικά σοβαρά εστιάζονται τα προβλήματα στην εργασία των νέων, ενώ η μείωση της ανεργίας στους νέους τα τελευταία χρόνια θα πρέπει να συνδυαστεί με την χαμηλή υπογεννητικότητα. Με άλλα λόγια οι νέοι λιγοστεύουν (αν δεν φύγουν στο εξωτερικό για μια καλύτερη τύχη), δεν λαμβάνουν επαρκή εκπαίδευση και οι πολλοί από αυτούς που εργάζονται είναι αδήλωτοι, με σημαντικό αποτέλεσμα στην είσπραξη φόρων, κτλ.

Οι στόχοι που έχουν θεσπιστεί από την κυβέρνηση στο Πρόγραμμα Οικονομικών Μεταρρυθμίσεων 2018-2020 πάνω στο ζήτημα αναφέρουν ως επιμέρους στόχους τα παρακάτω (www.finance.gov.mk, ECONOMIC REFORM PROGRAMME 2018-2020):

- Βελτίωση της οικονομικής ανάπτυξης και δημιουργία θέσεων εργασίας.
- Βελτίωση της κατάστασης της ανεργίας, ιδίως για τις πιο ευάλωτες κατηγορίες (νέοι, μακροχρόνια άνεργοι και άλλοι).
- Αντιμετώπιση της άτυπης απασχόλησης.
- Βελτίωση της ποιότητας της εργασίας και των υπηρεσιών της δημόσιας υπηρεσίας απασχόλησης.
- Ενίσχυση του κοινωνικού διαλόγου σε τριμερή και διμερή επίπεδο, σε εθνικό και τοπικό επίπεδο, την προώθηση της συλλογικής διαπραγμάτευσης.

Τα παραπάνω κινούνται σε σωστά πλαίσια, απομένει όμως η εφαρμογή τους.

Η εφαρμογή της κυβερνητικής στρατηγικής για την ψηφιοποίηση μπορεί να συμβάλει στην προσέλκυση επενδύσεων και θέσεων εργασίας. Η πρόοδος σε τομείς όπως η ηλεκτρονική διακυβέρνηση μπορεί να συμβάλει στην περαιτέρω ανάδειξη της φήμης της πΓΔΜ ως φιλικού προς τις επιχειρήσεις περιβάλλοντος (EBRD Transition Report FYROM).

Στην τελευταία έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την πΓΔΜ αναφέρονται επί του ζητήματος τα παρακάτω:

- Η χώρα θα πρέπει να βελτιώσει τις συνθήκες της αγοράς εργασίας για τους νέους, τους μακροχρόνιους και ανειδίκευτους άνεργους και τις κοινωνικά μειονεκτούσες ομάδες· μεταξύ άλλων με την εφαρμογή του προγράμματος απασχόλησης και κοινωνικής μεταρρύθμισης.

- Θα πρέπει να ενισχυθεί η ικανότητα της Επιθεώρησης Εργασίας και να προωθηθούν οι συλλογικές διαπραγματεύσεις μεταξύ εργοδοτών και εργαζομένων.
- Απαιτείται να διασφαλιστεί ότι παρέχονται οι κατάλληλοι θεσμικοί και οικονομικοί πόροι για την αντιμετώπιση της φτώχειας και την εφαρμογή των πολιτικών κοινωνικής ένταξης, συμπεριλαμβανομένων των σχεδίων δράσης για τους Ρομά.

Πλέον των παραπάνω, το ΔΝΤ επικεντρώνεται και σε ένα μεγάλο πρόβλημα της πΓΔΜ, αυτό της γήρανσης του πληθυσμού. Οι προτάσεις εστιάζονται στην μεγαλύτερη συμμετοχή των γυναικών στην εργασία και στη μεταρρύθμιση των συντάξεων. Η πΓΔΜ έχει ένα από τα χαμηλότερα ποσοστά γυναικείας συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό στην Ευρώπη. Ταυτόχρονα, η υποχρεωτική ηλικία συνταξιοδότησης είναι χαμηλότερη από τον μέσο όρο της ηπείρου. Η χώρα πρέπει να αξιοποιήσει το μεγαλύτερο μέρος του εργατικού της δυναμικού για να αντιμετωπίσει την αρνητική δημογραφική τάση. Πιο οικονομική και προσιτή μέριμνα για τα παιδιά, πολιτικές που βοηθούν τις εργαζόμενες μητέρες, μεγαλύτερη ηλικία συνταξιοδότησης και η απομάκρυνση των κενών του νόμου για πρόωρη συνταξιοδότηση (παραθυράκια) αποτελούν προτάσεις για βελτίωση της κατάστασης.

6.4 ΜΑΚΡΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Ο τομέας αυτός αποτελεί σοβαρό πρόβλημα για τη μικρή οικονομία της πΓΔΜ καθώς βρίσκεται στην καρδιά της ανταγωνιστικότητας αλλά και όλης της οικονομίας. Όπως έχει αναφερθεί στα προηγούμενα κεφάλαια έχουν γίνει προσπάθειες πάνω στον τομέα αλλά τόσο η ΕΕ όσο και το ΔΝΤ έχουν εκφράσει τις ανησυχίες τους για τα δημοσιονομικά. Για το λόγο αυτό και η ΕΕ στο προτεινόμενο οικονομικό πρόγραμμα μεταρρυθμισμένων για τη πΓΔΜ προτείνει την σταθεροποίηση και περιορισμό του δημόσιου χρέους το οποίο έχει υπερδιπλασιαστεί από το 2008, κυρίως ως αποτέλεσμα των διατηρούμενων πρωτογενών ελλειμμάτων. Αυτό απαιτεί δημοσιονομική εξυγίανση, με βάση συγκεκριμένα μέτρα. Η ποιότητα και η αποτελεσματικότητα των δημοσίων δαπανών θα μπορούσε να βελτιωθούν με την αντιμετώπιση της χαμηλής αποτελεσματικότητας της δημόσιας διοίκησης (Economic Reform Programme of FYROM, 2018-2020).

Το ΔΝΤ προτείνει περαιτέρω μείωση του ελάχιστου μισθού: οι περαιτέρω αυξήσεις θα πρέπει να αντανakλούν τη βελτίωση της παραγωγικότητας. Ο ελάχιστος μισθός, που σήμερα ανέρχεται σε 60% του ΑΕΠ ανά άτομο, είναι υψηλός σε σύγκριση

με τους συμμαθητές του στην αναδυόμενη Ευρώπη. Οι προγραμματισμένες περαιτέρω μεγάλες αυξήσεις θα μπορούσαν να θέσουν σε κίνδυνο την ανταγωνιστικότητα της χώρας. Θα μπορούσαν να προκληθούν πρόσθετες ζημίες εάν οι υποχρεωτικοί υψηλότεροι μισθοί αναγκάσουν τους ανθρώπους να εργαστούν ανεπίσημα και οι νέοι θα υποφέρουν περισσότερο. Η επίπτωση της ευημερίας στους φτωχούς του υψηλότερου κατώτατου μισθού είναι επίσης κάπως αμφισβητήσιμη, δεδομένου ότι το 70% των φτωχών στη πΓΔΜ είναι είτε άνεργοι είτε εκτός του εργατικού δυναμικού (IMF Country Focus 2017). Παράλληλα για τη μείωση του χρέους το Ταμείο προτείνει μια σειρά μέτρων, όπως η αποτελεσματικότερη είσπραξη φόρων προστιθέμενης αξίας, οι υψηλότεροι φόροι επί της περιουσίας και της ενέργειας και οι μειωμένες μη στοχοθετημένες επιδοτήσεις. Επιπλέον, η κυβέρνηση θα πρέπει να προστατεύσει εκείνους που είναι πιο ευάλωτοι μέσω αποτελεσματικότερων κοινωνικών δαπανών: αποκλείοντας τις συντάξεις, μόνο το ένα τέταρτο των κοινωνικών δαπανών φτάνει σήμερα στο πέμπτο πέμπτο μέρος του πληθυσμού.

6.5 ΤΡΑΠΕΖΙΚΟΣ ΤΟΕΜΑΣ

Ο τραπεζικός τομέας αποτελεί βασικό κομμάτι για την οικονομική ελευθερία των επιχειρήσεων. Ένα από τα πιο σημαντικά προβλήματα που αναφέρονται στην πΓΔΜ είναι η πρόσβαση σε αναπτυξιακά κεφάλαια. Γενικά αν και η σταθερότητα του τραπεζικού τομέα ήταν ισχυρή, αλλά ο αριθμός των τραπεζών παραμένει μεγάλος σε σχέση με το μέγεθος της αγοράς.

Ωστόσο, παρά την ενοποίηση με την πάροδο των χρόνων, υπάρχουν ακόμα 16 τράπεζες στην πΓΔΜ, ένα μεγάλο αριθμό για μια μικρή αγορά. Συνεπώς, η ενοποίηση στον τραπεζικό τομέα θα πρέπει να συνεχιστεί. Ο τραπεζικός τομέας έχει μεγάλο αριθμό τραπεζών σε σχέση με το μέγεθος της οικονομίας και η ενοποίηση θα μπορούσε να συμβάλει στην ενίσχυση του συνολικού τομέα και του δανεισμού στην πραγματική οικονομία (EBRD Transition Report FYROM).

6.5 ΕΝΝΟΜΗ ΤΑΞΗ

Η λειτουργία και η επίδοση της πΓΔΜ σε αυτό τον τομέα είναι αντικείμενο το οποίο επιζητά βελτίωση. Η έννομη τάξη είναι ένας κοινωνικός συντελεστής ο οποίος επηρεάζει πλήθος οικονομικών δραστηριοτήτων και τμημάτων τόσο της ανταγωνιστικότητας όσο και του επιχειρηματικού περιβάλλοντος και της οικονομικής

ελευθερίας. Μπορεί η θέσπιση νόμων να είναι το πρώτο βήμα αλλά η εφαρμογή των νόμων είναι το πιο σημαντικό.

Το ΔΝΤ πάνω στο ζήτημα αναφέρει πως απαιτούνται συνεχείς προσπάθειες για τη μετατροπή των νομοθετικών μεταρρυθμίσεων σε αποτελεσματική εφαρμογή και τη βελτίωση της αντίληψης του κοινού για την θεσμική ποιότητα. Μια αμερόληπτη δικαστική εξουσία, μια δημόσια διοίκηση με βάση την αξία και ένα ισχυρό πλαίσιο για την καταπολέμηση της διαφθοράς αποτελούν κεντρικό στοιχείο αυτής της προσπάθειας. Τα μέτρα αυτά θα συμβάλουν στη βελτίωση των επενδύσεων και της ανάπτυξης, δημιουργώντας ένα πιο προβλέψιμο επιχειρηματικό περιβάλλον και διατηρώντας τους ειδικευμένους εργαζόμενους, καθώς και την απελευθέρωση των διαπραγματεύσεων ένταξης στην ΕΕ (IMF 2018).

Σε πρόσφατη δημοσκοπική έρευνα το δικαστικό σύστημα είναι ο φορέας εκείνος ο οποίος εμφανίζει τη χειρότερη εμπιστοσύνη μεταξύ όλων των κρατικών φορέων και οργανισμών, καθώς μόνο το 5% το εμπιστεύεται απόλυτα και μόλις 26% μερικώς, αποδεικνύοντας ότι στον τομέα υφίστανται σημαντικά προβλήματα (Center for Insights in Survey Research 2018)

Η ΕΕ στην τελευταία έκθεση για τη πΓΔΜ επισημαίνει τις προσπάθειες που έχουν γίνει σε αυτό τον τομέα στο πλαίσιο της στρατηγικής μεταρρυθμίσεων όμως τονίζει ότι η πλήρης εφαρμογή απαιτεί τη θέσπιση στέρεων μηχανισμών ελέγχου και αξιολόγησης. Επίσης τονίζεται η ανάγκη νομοθετικής ευθυγράμμισης με τις προτάσεις της επιτροπής της Βιέννης, η αποδοχή και εφαρμογή των μέτρων της στρατηγικής της δικαστικής μεταρρύθμισης και την περεταίρω προστασία του δικαστικού σώματος από κυβερνητικές και πολιτικές παρεμβάσεις. Ανησυχία προκαλεί η διαφθορά του δικαστικού σώματος και οι περιορισμένες σε αριθμό δικαστικές αποφάσεις που αφορούν υποθέσεις διαφθοράς υψηλού προφίλ. Η κυβέρνηση θα πρέπει να καταβάλλει εντατικότερες προσπάθειες για την καταπολέμηση του ξεπλύματος μαύρου χρήματος και ζητεί την επείγουσα αναθεώρηση των νόμων για την καταπολέμηση της διαφθοράς, του δημοσιονομικού ελέγχου και των δημόσιων συμβάσεων. Η ευρεία διαφθορά αναγνωρίζεται ως ένας παράγοντας που εμποδίζει την δημοκρατική, κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη της χώρας τονίζεται η ανάγκη αυστηρής επιβολής κυρώσεων για πολιτικά και νομικά αδικήματα των πολιτικών.

6.6 ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΗ ΔΙΑΦΘΟΡΑΣ - ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ

Οι αντιλήψεις της διαφθοράς φαίνεται να έχουν επιδεινωθεί, παρά το ευνοϊκό επιχειρηματικό περιβάλλον. Η πΓΔΜ κατατάσσεται σήμερα στην 107η θέση (από τις 180 χώρες), η χαμηλότερη στην περιοχή των Δυτικών Βαλκανίων, στον Δείκτη Αντίληψης της Διαφθοράς της Transparency International, από τον 90^ο θέση πέρυσι και την 66^η τον προηγούμενο χρόνο.

Η υψηλή διαφθορά επηρεάζει σημαντικά την ανταγωνιστικότητα. Πάνω στο ζήτημα η ΕΕ προτείνει σε αξιολόγησή της για την καταπολέμηση της διαφθοράς

- Ένα πλαίσιο ελέγχου προσανατολισμένο σε αποτελέσματα (αποτελέσματα, εκβάσεις, επίδραση) με δείκτες επιπέδου επίτευξης πρέπει να αναπτυχθούν για το πρόγραμμα ενάντια της διαφθοράς 2016-2019. Τροφοδοτούμενο από αυτή την άσκηση παρατήρησης και ελέγχου και μια σωστή εκτίμηση του ρίσκου της διαφθοράς, ένα δεύτερο πρόγραμμα θα πρέπει να αναπτυχθεί δια μέσου μιας ευρείας συμβουλευτικής διαδικασίας.

Αυστηροί, πρακτικοί, αποτελεσματικοί και αποτρεπτικοί καθεστώς κυρώσεων πρέπει να θεσπιστεί στην περίπτωση που οι δημόσιοι αξιωματούχοι αποτύχουν να υποβάλλουν δηλώσεις εισοδήματος και περιουσιακών στοιχείων, εξακριβωμένες διαφορές ανάμεσα στα δηλωθέντα και τα πραγματικά εισοδήματα και περιουσιακά στοιχεία, και σύγκρουση ενδιαφέροντος. Τα ιστορικά στοιχεία που γίνονται σε όλες τις αλλαγές στις δηλώσεις εισοδήματος και περιουσιακών στοιχείων θα πρέπει να δημοσιοποιούνται.

Επιπλέον, η ΕΕ στην τελευταία της έκθεση για την πΓΔΜ εστιάζεται και στην καταπολέμηση της φοροδιαφυγής και της μεγάλης ανεπίσημης οικονομίας. Αναφέρεται ότι οι αρχές θα πρέπει να αντιμετωπίσουν τη μεγάλη ανεπίσημη οικονομία και τα χρόνια προβλήματα φοροδιαφυγής και αδύναμης επιβολής της συμβάσεων, τα οποία εξακολουθούν να αποτρέπουν τις άμεσες ξένες επενδύσεις. Τονίζεται επίσης η ανάγκη εφαρμογής μέτρων σχετικά με τις δημόσιες συμβάσεις και τον εσωτερικό δημοσιονομικό έλεγχο με αύξηση της διαφάνειας των δεδομένων σχετικά με τις δημόσιες δαπάνες, τις δημόσιες συμβάσεις, τις κρατικές ενισχύσεις και τη χρήση των κονδυλίων της ΕΕ. Ζητείται επίσης, η λήψη μέτρων για τη βελτίωση των δυνατοτήτων σχεδιασμού, προγραμματισμού και διαχείρισης των εθνικών δομών του μηχανισμού προ- ενταξιακής βοήθειας.

7. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

7.1 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η πΓΔΜ έχει σημειώσει σταθερή πρόοδο στην οικονομία της κατά την τελευταία δεκαετία, παρόλα τα προβλήματα που προέκυψαν λόγω της πολιτικής αστάθειας αλλά και της οικονομικής κρίσης του 2008. Η πρόοδος αυτή βέβαια σε μακροοικονομικά μεγέθη δεν ήταν μεγάλη, είχε διακυμάνσεις αλλά μεσοσταθμικά υπήρξε θετική.

Σαφώς τα οικονομικά μεγέθη της πΓΔΜ δεν είναι μεγάλα. Το ΑΕΠ της είναι από τα μικρότερα της περιοχής, πόσο μάλλον αν συγκριθεί με αυτό της ΕΕ. Το 2017 το ΑΕΠ της ήταν 11,34 δις \$ το οποίο αποτελεί το 20,67% της Κροατίας, το 19,95% της Βουλγαρίας, το 5,66% της Ελλάδας, 0,31% της Γερμανίας και το της 0,07% της ΕΕ.

Ούτε ο δρόμος της μέχρι σήμερα υπήρξε ομαλός και απροβλημάτιστος. Πρόκειται για μια χώρα που προέκυψε από τη διάλυση της πρώην Γιουγκοσλαβίας το 1991, έφτασε στα πρόθυρα εμφυλίου πολέμου το 2001, ενώ από τέλος του 2016 έχει εμπλακεί σε μια παρατεταμένη πολιτική αστάθεια που έχει επηρεάσει όλους τους τομείς της δραστηριότητας, συνεπώς και της οικονομίας. Ένας από τους πρωταρχικούς στόχους της χώρας μετά την ανεξαρτησία της το 1991 υπήρξε η είσοδο στην ΕΕ. Για να μπορέσει να εκπληρώσει τα κριτήρια εισόδου και πιο συγκεκριμένα τα οικονομικά, που σημαίνει την ύπαρξη μιας ελεύθερης αγοράς και την ικανότητα να αντέχει στο σύγχρονο οικονομικό περιβάλλον, έπρεπε να λάβουν χώρα πολύ μεγάλες αλλαγές και μεταρρυθμίσεις, με τη πολύτιμη βέβαια βοήθεια της ΕΕ και άλλων οργανισμών.

Όλα τα παραπάνω έχουν φέρει στο επίκεντρο το ζήτημα της οικονομικής ανάπτυξης της πΓΔΜ, ως ένα από τους βασικούς πυλώνες της εθνικής στοχοθεσίας. Πέρα όμως από τη βελτίωση των μακροοικονομικών συντελεστών η έννοια της ανάπτυξης επεκτείνεται και σε άλλα επίπεδα της ανθρώπινης δραστηριότητας που έχουν να κάνουν με τη βελτίωση της ποιότητας ζωής, σε απτά δηλαδή οφέλη για τον άνθρωπο. Και σε αυτό τον τομέα η ανάπτυξη της πΓΔΜ τα τελευταία 10 χρόνια κινείται ανοδικά, έχει όμως αρκετό δρόμο ακόμη για βελτίωση σε ικανοποιητικά επίπεδα. Στη συγκεκριμένη μελέτη η ανάπτυξη της οικονομίας της πΓΔΜ εξετάστηκε μέσα από τη διακύμανση των δεικτών της ανταγωνιστικότητας (GCI - World Economic Forum), του επιχειρηματικού περιβάλλοντος (EDB - World Bank) και της οικονομικής ελευθερίας (EFI - Heritage Foundation).

Όπως αναφέρθηκε στο 2^ο Κεφάλαιο οι δείκτες αυτοί σχετίζονται με την ανάπτυξη της οικονομίας σε ένα βαθμό. Το ίδιο διαπιστώθηκε και από την παρούσα εργασία. Παρατηρούμε ότι όλοι τα τελευταία 10 χρόνια οι δείκτες έχουν μεσοσταθμικά σημειώσει βελτίωση της θέσης της πΓΔΜ σε κάθε έναν από αυτούς. Βέβαια, η πολιτική κρίση και το αδιέξοδο των 2 τελευταίων ετών έχει σημαντικό αντίκτυπο στη βαθμολογία των προαναφερθέντων δεικτών, παρόλα αυτά έχει γίνει μια προσπάθεια ερμηνείας των στοιχείων εξετάζοντας τους συντελεστές - πυλώνες των δεικτών αυτών με όσο το δυνατό αφαίρεση της πολιτικής χροιάς, όχι όμως της κυβερνητικής ανεπάρκειας (ή μη).

Σε όσα αφορούν το δείκτη ανταγωνιστικότητας GCI η πΓΔΜ έχει σημειώσει μικρή αλλά σταδιακή βελτίωση παραμένοντας όμως σε χαμηλά επίπεδα. Η σύγκριση με τον πραγματικό ρυθμό ανάπτυξης του ΑΕΠ δεν δείχνει άμεση αλληλεπίδραση, φανερώνει όμως ότι στις περιπτώσεις που ο ρυθμός ανάπτυξης του ΑΕΠ βρέθηκε σε ποσοστά άνω του 3% η ανταγωνιστικότητα της πΓΔΜ βελτιώθηκε, γεγονός το οποίο είναι αρκετά λογικό. Παρόλα αυτά, προβλήματα όπως η πολιτική κατάσταση στην πΓΔΜ τείνουν να επηρεάζουν κατά πολύ τους δείκτες ή τουλάχιστον να αποτελούν τροχοπέδη σε ορισμένους από τους πυλώνες τους.

Στο δείκτη EDB η πΓΔΜ βρίσκεται μέσα στις 10 καλύτερες χώρες παγκοσμίως στην ευκολία του επιχειρείν. Η πΓΔΜ προσφέρει σημαντικές ευκολίας και κίνητρα για να ανοίξει κάποιος μια επιχείρηση. Παρόλα αυτά, μια απτή ένδειξη της εμπιστοσύνης της αγοράς προς αυτή την κατεύθυνση θα ήταν η αύξηση των άμεσων ξένων επενδύσεων (FDI), γεγονός το οποίο δεν παρατηρείται, ούτε και κάποια σύνδεση με τον πραγματικό ρυθμό ανάπτυξης του ΑΕΠ.

Στο δείκτη EFI και εκεί έχει εμφανίσει πολύ σημαντικά αποτελέσματα φέρνοντας τη στην 33^η θέση παγκοσμίως. Η πΓΔΜ σε γενικές γραμμές βελτίωσε τα δημοσιονομικά της χαρακτηριστικά, το φορολογικό και επενδυτικό περιβάλλον, αντισταθμίζοντας τις μειώσεις της ακεραιότητας του κράτους και της δικαστικής αποτελεσματικότητας, τομείς στους οποίους υστερεί. Σε αντιστοιχία με τον δείκτη EDB, ο δείκτης EFI δεν φαίνεται να επηρεάζει τον πραγματικό ρυθμό ανάπτυξης του ΑΕΠ.

Η ανάλυση των τριών δεικτών εμφανίζει στοιχεία αλληλεπηρεασμού μεταξύ τους, καθώς πολλοί πυλώνες έχουν κοινά συνδετικά στοιχεία. Αναμενόμενο θα ήταν η μεγάλη βελτίωση τα τελευταία χρόνια των δεικτών EDB και EFI να έχει μεγαλύτερη επίδραση στον δείκτη GCI, δηλαδή το πολύ καλό επιχειρηματικό περιβάλλον και η βελτίωση της οικονομικής ελευθερίας να έχουν σημαντικό αντίκτυπο στην

ανταγωνιστικότητα της οικονομίας. Είναι εμφανές ότι οι κυβερνήσεις της πΓΔΜ τα τελευταία δέκα χρόνια έχουν καταφέρει να δημιουργήσουν ένα περιβάλλον το οποίο να φαίνεται ελκυστικό για επενδύσεις, το οποίο θα αποτελέσει εφαλτήριο για την ανάπτυξη της οικονομίας. Παρόλα αυτά η ανταγωνιστικότητα της οικονομίας παραμένει σε χαμηλά επίπεδα, γεγονός που την κάνει μη ελκυστική για επενδύσεις. Η εικόνα σκιαγραφείται ακόμα καλύτερα από την εξέταση του δείκτη ανθρώπινης ανάπτυξης, που αναφέρθηκε στο 4^ο Κεφάλαιο και φωτίζει σε γενικές γραμμές τους ίδιους προβληματικούς τομείς.

Η αναζήτηση των αιτιών για το παραπάνω συμπέρασμα στην ουσία περιλαμβάνει τα προβλήματα που εστιάστηκαν στο 6^ο Κεφάλαιο. Η διαφθορά, η παραοικονομία, το χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο, καθώς και άλλα ζητήματα κρατούν την εμπιστοσύνη στην οικονομία της πΓΔΜ σε χαμηλά επίπεδα.

Ένα άλλο συμπέρασμα το οποίο εξάγεται από την ανάλυση των δεικτών είναι ότι στην περίπτωση της πΓΔΜ η εικόνα του δείκτη GCI αντικατοπτρίζει περισσότερο από τους άλλους 2 την μακροοικονομική πορεία της χώρας, συνεπώς αποτελεί καλύτερο ενδείκτη ανάπτυξης, δηλαδή μέσω της παρακολούθησης του δείκτη GCI, ο γραφών θεωρεί ότι, δίνεται η δυνατότητα για πιο αξιόπιστη μελέτη της αναπτυξιακής πορείας της χώρας.

7.2 ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Η διαφθορά στην πΓΔΜ εμφανίζεται σε πολλούς τομείς της πολιτικής ζωής της χώρας και αποτελεί πρωταρχικό λόγο για την έλλειψη αξιοπιστίας σε συστήματα και θεσμούς, ιδιαίτερα όσον αφορά τον τομέα της δικαιοσύνης. Αποτελεί αποτρεπτικό δείκτη τόσο στις εσωτερικές σχέσεις του πολίτη με την πολιτεία όσο και την ίδια την εικόνα αξιοπιστίας της χώρας στο εξωτερικό. Μία έρευνα για την επιρροή της διαφθοράς και τον αντίκτυπό της στην οικονομία θα μπορούσε να εξετάσει τόσο το κράτος ως επιχειρηματική οντότητα όσο και τη σχέση του ως παράγοντα ανάπτυξης σχέσεων μεταξύ κράτους και επιχειρήσεων (εγχώριων και διεθνών).

Ένα δεύτερο σημείο που θα μπορούσε να αποτελέσει αντικείμενο έρευνας είναι η παραοικονομία και η αδήλωτη εργασία στην χώρα κατά ποιο τρόπο επιδρά στην οικονομική ανάπτυξη και σταθερότητα. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον θα είχε η ανάπτυξη μεθόδων και μοντέλων μέτρησης της παραοικονομίας ως οικονομικής δραστηριότητας καθώς υπάρχει έλλειψη βιβλιογραφικών μελετών πάνω σε αυτό το αντικείμενο λόγω

της ιδιαίτερης δυσκολίας που παρουσιάζει. Η παραοικονομία ως εγγενής οικονομική, και ορισμένες φορές βιοποριστική δραστηριότητα για ένα μεγάλο κομμάτι του πληθυσμού, μπορεί να έχει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τα οποία να χρήζουν ξεχωριστής μελέτης.

Τέλος, επίσης ενδιαφέρον τομέας έρευνας θα ήταν το οικονομικό κόστος που είχε η πολιτική κρίση στην πΓΔΜ. Η χώρα βρέθηκε σε μια παρατεταμένη πολιτική κρίση και αναταραχή για ένα χρονικό διάστημα ικανό να κλονίσει την αξιοπιστία της χώρας στο εσωτερικό και στο εξωτερικό. Τόσο η οικονομική επίδραση της πολιτικής κρίσης όσο και ο ρυθμός ομαλοποίησης της οικονομίας παρουσιάζουν ενδιαφέρον μέτρησης των πολιτικών επιπτώσεων στον οικονομικό τομέα. Η αντοχή και η ανταπόκριση στην κρίση μπορεί να προσφέρει πολύτιμα συμπεράσματα για τη χάραξη μελλοντικών πολιτικών και μηχανισμών αντιμετώπισης παρόμοιων μελλοντικών καταστάσεων τόσο για τη χώρα, ή χώρες που τυχόν βρεθούν σε παρόμοια θέση, όσο και για σημαντικούς επιχειρηματικούς κλάδους και τον τρόπο με τον οποίο επηρεάστηκαν και αντέδρασαν σε ένα τέτοιο περιβάλλον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Γραφείο Συνδέσμου της Ελλάδας στην πΓΔΜ Γραφείο Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων:
  - Επιχειρηματικός οδηγός για την αγορά της πΓΔΜ Β΄ Έκδοση 2017, <http://www.agora.mfa.gr/infocfiles/BG%202017%20v2%2020%20mk.pdf>
  - Διατήρηση των ελληνικών ΑΞΕ στην πΓΔΜ στην τρίτη θέση με ανοδική τάση (στοιχεία θέσης 2017), Νοε 2018
2. Adepoju K. U., Ease of Doing Business and Economic Growth Ottawa, Ontario December 2017, https://ruor.uottawa.ca/bitstream/10393/37176/1/Adepoju_Uthman_2017_researchpaper.pdf
3. Ahmad, N. Measuring the Non-Observed Economy in Western Balkan Countries. Practical Lessons for Transition Economies. Background paper presented at the international conference Experiences and Challenges in Measuring National Income and Wealth in Transition Economies. International Association for Research in Income and Wealth (IARIW) and the National Bureau of Statistics (NBS) of China. Beijing, 18-21 September 2007.
4. Anceva, M. (2012) Annual Review 2011 on Labour Relations and Social Dialogue in South East Europe: Macedonia. Belgrade: Friedrich-Ebert-Stiftung Regional Project for Labour Relations and Social Dialogue in South East Europe.
5. Ani G. T., Effect of Ease of Doing Business to Economic Growth among Selected Countries in Asia, Asia Pacific Journal of Multidisciplinary Research Vol. 3 No.5, 139-145 December 2015 Part II P-ISSN 2350-7756 E-ISSN 2350-8442, <http://www.apjmr.com/wp-content/uploads/2016/02/APJMR-2015-3.5.2.19.pdf>
6. Will Bartlett, Hristina Cipunheva, Marjan Nikolov and Miroljub Shukarov ,The Quality of Life and Regional Development in FYR Macedonia :Croatian Economic Survey : Vol. 12 : No. 1 : April 2010 : Pp. 121-162.
7. Blanchard, O. (2006). Macroeconomics. New Jersey: Pearson-Prentice Hall.
8. Bronfenbrenner, Martin (1955). "Two Concepts of Economic Freedom". *Ethics*. 65 (3): 157–70. doi:10.1086/290998. JSTOR 2378928.
9. Bertelsmann Stiftung's Transformation Index (BTI) 2018 Country Report: FYROM, https://www.bti-project.org/fileadmin/files/BTI/Downloads/Reports/2018/pdf/BTI_2018_Macedonia.pdf
10. Bujanca Gimia-Virginia, Ulman Simona-Roxana, The impact of the economic freedom on national competitiveness in the main economic power centres in the World, *Procedia Economics and Finance* 20 (2015) 94 – 103 https://ac.els-cdn.com/S2212567115000520/1-s2.0-S2212567115000520-main.pdf?_tid=51527e26-fc2e-4928-adb9-61dd4bac20f8&acdnat=1544631235_e6f3fb367f2ef7455f92fd046eb489c2
11. Bureau of Economic and Business Affairs: Investment Climate Statements for 2018, <https://www.state.gov/e/eb/rls/othr/ics/investmentclimatestatements/index.htm?year=2018&dliid=281609#wrapper>.
12. Carlsson, Fredrik & Gable, Susanna. (2002). Economic Freedom and Growth: Decomposing the Effects. *Public Choice*. 112. 335-344. 10.1023/A:1019968525415.

13. Catalin Gradinaru, Sorin-George Toma The Relationship between Doing Business and Economic Freedom around the World in the Period 2014-2016, "Ovidius" University Annals, Economic Sciences Series Volume XVII, Issue 1 /2017, <http://stec.univ-ovidius.ro/html/anale/RO/2017/Section-I/8.pdf>
14. Center for Insights in Survey Research (www.iri.org), FYROM: National Public Opinion Poll, June 18-July 15 2018, https://www.iri.org/sites/default/files/iri_macedonia_july_2018_poll_public_final.pdf
15. Cowen, Tyler; Tabarrok, Alex (2013). Modern Principles: Microeconomics (2nd ed.). New York: Worth Publishers. pp. 228–29. ISBN 978-1-4292-3999-8.
16. Dzambaska Elizabeta, Empirical analysis of FDI and tax incentives on the economic growth in FYROM, Institute of Economics Skopje, https://www.academia.edu/8679441/EMPIRICAL_ANALYSIS_OF_FDI_AND_TAX_INCENTIVES_ON_THE_ECONOMIC_GROWTH_IN_THE_REPUBLIC_OF_MACEDONIA
17. European Bank for Reconstruction and Development (EBRD), Transition Report 2018-2019, <https://2018.tr-ebd.com/countries/#!/fyr-macedonia>
18. European Commission, The former Yugoslav Republic of Macedonia 2018 Report Strasbourg, 17.4.2018 SWD (2018) 154 final, <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180417-the-former-yugoslav-republic-of-macedonia-report.pdf>
  - Commission Assessment: Economic Reform Programm of FYROM (2018-2020), SWD (2018) 134 final, Brussels, 17/4/2018, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/swd_the_former_yugoslav_republic_of_macedonia.pdf
  - 2018 Economic Reform Programmes of Albania, the former Yugoslav Republic of Macedonia, Montenegro, Serbia, Turkey, Bosnia and Herzegovina and Kosovo, The Commission's Overview & Country Assessments: INSTITUTIONAL PAPER 085 | JULY 2018, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/ip085_en.pdf
19. European Court of Human Rights (ECHR) Press Country Profile: "The former Yugoslav Republic of Macedonia" https://www.echr.coe.int/Documents/CP_The_former_Yugoslav_Republic_of_Macedonia_ENG.pdf.
20. Ermolina, A. (2015). BUSINESS ENVIRONMENT AND ECONOMIC GROWTH: IS THERE A LINK?. *DIEM*, 2(1), 329-347. Retrieved from <https://hrcak.srce.hr/161611>.
21. Garvanlieva Vesna, Andonov Vlatko, Nikolov Marjan, SHADOW ECONOMY IN FYROM, CENTER FOR ECONOMIC ANALYSES (CEA), Scopje, 2012, https://cea.org.mk/documents/studii/CEA%20SHADOW%20ECONOMY%20IN%20MACEDONIA%20FINAL_4.pdf
22. Godfrey N., WHY IS COMPETITION IMPORTANT FOR GROWTH AND POVERTY REDUCTION?: Session 1.3.: Competition policy, OECD Global Forum on International Investment 27-28 Mar 2008, <https://www.oecd.org/investment/globalforum/40315399.pdf>
23. Gurgul Henryk, Lach Lukasz, The nexus between economic freedom and growth: Evidence from CEE countries in transition Department of Applications of

Mathematics in Economics, AGH University of Science and Technology in Cracow, December 2011, https://mpra.ub.uni-muenchen.de/37434/1/Gurgul_Lach_manuscript_final.pdf

24. Haan Jacob de, Sturm Jan - Egbert, On the relationship between economic freedom and economic growth, Department of Economics, University of Groningen, March 1999, <https://pdfs.semanticscholar.org/6f8a/09a9b61b8adcb53ec90d1444a95b39ff984a.pdf>
25. Heyne, Paul; Boettke, Peter J.; Prychitko, David L. (2014). *The Economic Way of Thinking* (13th ed.). Pearson. pp. 102–06. ISBN 978-0-13-299129-2.
26. Herciu, Mihaela & Ogorean, Claudia. (2011). INTERRELATIONS BETWEEN ECONOMIC FREEDOM, KNOWLEDGE ECONOMY AND GLOBAL COMPETITIVENESS – COMPARATIVE ANALYSIS ROMANIA AND EU AVERAGE. *Studies in Business and Economics*. 6. 46-59., https://www.researchgate.net/publication/227346676_INTERRELATIONS_BETWEEN_ECONOMIC_FREEDOM_KNOWLEDGE_ECONOMY_AND_GLOBAL_COMPETITIVENESS_-_COMPARATIVE_ANALYSIS_ROMANIA_AND_EU_AVERAGE
27. Holcombe G. Randall, Economic Freedom and Economic Growth: Political Freedom, without Economic Freedom, Does Not Bring Growth, *FEE*, February 01, 1998, <https://fee.org/articles/economic-freedom-and-economic-growth/>
28. Hristovska B. - Spasova T., *Analytika*, ANALYSIS OF TAX JUSTICE REPUBLIC OF MACEDONIA 2017, https://analyticamk.org/images/2017/11/02/Pravednodanocuvanje_ENG_02_df883.pdf.
29. Hussain, M.E.; Haque, M. Impact of Economic Freedom on the Growth Rate: A Panel Data Analysis. *Economies* 2016, 4, 5., doi:10.3390/economies4020005
30. Jovanovic B, NBRM, Research Paper 2015, Kalman Filter Estimation of the Unrecorded Economy in Macedonia http://www.nbrm.mk/WBStorage/Files/WebBuilder_Kalman_Filter_Estimation_of_the_Unrecorded_Economy_in_Macedonia.pdf
31. International Labour Organization (ILO): The former Yugoslav Republic of Macedonia-2016, https://www.ilo.org/dyn/irlex/en/f?p=14100:1100:0::NO::P1100_ISO_CODE3,P1100_SUBCODE_CODE,P1100_YEAR:MKD,2016
32. IMF Country Report No. 14/232 Prepared By Marc Gerard, Patrick Gitton, Gjorgji Nacevski and Marzie Taheri Sanjani FYROM: Selected Issues, 17 June 2014.
  - Country Focus: Spotlight on the Former Yugoslav Republic of Macedonia: Five Ways to Reform, November 22, 2017, <https://www.imf.org/en/News/Articles/2017/11/21/na112217-spotlight-on-fyr-macedonia-five-ways-to-reform>
  - The Former Yugoslav Republic of Macedonia: Staff Concluding Statement of the 2018 Article IV Mission, November 19, 2018, <https://www.imf.org/en/News/Articles/2018/11/19/The-Former-Yugoslav-Republic-of-Macedonia-Staff-Concluding-Statement-2018-Article-IV-Mission>
33. Ivanović Vladan & Stanišić Nenad (2017) Monetary freedom and economic growth in New European Union Member States, *Economic Research-*

34. Kikerkova, I. (2017). SUCCESS OR FAILURE OF THE IMPLEMENTED STRATEGY ON ATTRACTING FOREIGN CAPITAL IN THE FORM OF FDI IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA. *Ekonomika misao i praksa*, (2), 939-954. Retrieved from <https://hrcak.srce.hr/191316>
35. Korez-Vide R. and Tominc P., *Competitiveness, Entrepreneurship and Economic Growth* Springer International Publishing Switzerland 2016, <https://www.springer.com/gp/book/9783319396538>
36. Kozuharov, Sasho, Vladimir Pektovski, and Natasha Ristovska. 2015. The Impact of Taxes Measured by Gini Index in Macedonia. *UTMS Journal of Economics* 6 (1): 41–52, http://www.utmsjoe.mk/files/Vol.%206%20No.%201/6-1-3-UTMS_Journal_of_Economics.pdf.
37. KPMG: Investment in Macedonia 2018, <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/mk/pdf/KPMG-Investment-in-Macedonia-2018.pdf>
38. Ministry of Finance FYROM: Public Financial Management Reform Programme 2018-2021, Sep 2017, <https://www.finance.gov.mk/files/u3/PFM%20Reform%20%20Programme%202018-2021%20%281%29.pdf>
39. Ministry of Finance FYROM, STRATEGY FOR ENERGY DEVELOPMENT IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA UNTIL 2030, Skopje 2010, http://www.ea.gov.mk/projects/unece/docs/legislation/Macedonian_Energy_Strategy_until_2030_adopted.pdf
  - ECONOMIC REFORM PROGRAMME 2018-2020, Jan 2018, https://www.finance.gov.mk/files/Macedonia_ERP_2018.pdf
40. Moder I., Bonifai N, Occasional Paper Series: Access to finance in the Western Balkans, No 197, European Central Bank, Sep 2017, <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpops/ecb.op197.en.pdf>
41. Naumovska N. - Danilovska D., OPENNESS OF JUDICIAL BODIES IN THE REGION AND MACEDONIA, Action SEE, Skopje, June 2017 <https://opennessindex.actionsee.org/storage/files/Macedonia/Judiciary/Openness%20of%20judicial%20bodies%20in%20the%20region%20and%20Macedonia.pdf>.
42. OECD: INTERNATIONAL MIGRATION OUTLOOK: International Migrant Remittances and their Role in Development, SOPEMI 2006 EDITION (ISBN 92-64-03627-X) (<https://www.oecd.org/els/mig/38840502.pdf>)
  - FYROM: Regulations in force on 1 January 2015, <https://www.oecd.org/employment/emp/FYR%20Macedonia.pdf>
43. Petrevski G, (2005) Macedonia: a decade of stabilisation policy, SEER SouthEast Europe Review for Labour and Social Affairs, issue: 01
44. Presova Denis, Judicial reforms in the Republic of Macedonia: changes without reforms?, Konrad Adenauer Foundation in the Republic of Macedonia Institute for Democracy "Societas Civilis" – Skopje, 15/2/2018, ISBN 978-608-4775-32-4, https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=eff71b02-c8df-c8ce-4753-de9c89964630&groupId=252038

45. Santater Bank, TradePortal, FYROM: Foreign Investment , Nov 2018, <https://en.portal.santandertrade.com/establish-overseas/macedonia/investing>
46. Schwab, Klaus; Sala -i-Martin, Xavier, The Global Competitiveness Report 2016-2017, World Economic Forum 2016.
47. Tevdovski, Dragan & Filipovski, Vladimir & Ivanovski, Igor. (2014). A Diagnostics Approach to Economic Growth in Small Open Economies: The Case of the Republic of Macedonia. *Review of Economics and Business Studies*. 7. 47-68.
48. Tevdovski, Dragan & Ivanovski, Igor. (2014). Law System in Growth Diagnostics for Macedonia: Stimulus or Binding Factor? https://www.researchgate.net/publication/262943325_Law_System_in_Growth_Diagnostics_for_Macedonia_Stimulus_or_Binding_Factor
49. Transparency International (www.transparency.org)
50. UNCTAD, Investment Policy Review: South-East Europe 2017 https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/diaepcb2017d6_en.pdf
51. Vu, Hanh T., "The Relationship between Economic Freedom and Economic Growth: The Transition Process in Vietnam and China" (2010). Honors College Capstone Experience/Thesis Projects. Paper 257. http://digitalcommons.wku.edu/stu_hon_theses/257
52. World Bank Group. (2018). Doing Business 2019 Indicators, Economy Profile of Macedonia, FYR
  - FYR Macedonia Public Expenditure Review: Fiscal Policy for Growth, Report No. 93913- MK, July 2015, <http://respublica.edu.mk /attach/izvestaj.pdf>
  - FYR Macedonia: Country snapshot, TCdata360, <https://tcdata360.worldbank.org/render?country=MKD>
  - Press Release 2018/ECA/30, Doing Business 2018: FYR Macedonia Continues to Be Among the Top Ranked Economies, 31 Oct 2017, <http://www.worldbank.org/en/news/press-release/2017/10/31/doing-business-2018-fyr-macedonia-continues-to-be-among-top-ranked-economies>
  - Looking for Skills in the former Yugoslav Republic Macedonia Report Number: 112196-MK January 23, 2017, <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/27745/112196-WP-P133003-PUBLIC-27-6-2017-13-40-18-MKDReportLookingforSkillsFinal.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
  - Enterprise Surveys: Country Profile: FYROM 2013 <http://www.enterprisesurveys.org/~media/GIAWB/EnterpriseSurveys/Documents/Profiles/English/Macedonia-FYR-2013.pdf>
53. Zeneli Valbona, Economic Development in the Western Balkans: On the Road to Competitive Market Economies? *Connections* , Vol. 13, No. 4 (Fall 2014), pp. 53-64, Partnership for Peace Consortium of Defense Academies and Security Studies Institutes, <https://www.jstor.org/stable/10.2307/26326377>

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

1. www.countryeconomy.com,
<https://countryeconomy.com/demography/migration/remittance/macedonia>
2. <http://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB19-Chapters/DB19-About-Doing-Business.pdf>
3. www.weforum.org
4. <http://hdr.undp.org> (UN Development Programme: Human Development Reports), http://hdr.undp.org/sites/all/themes/hdr_theme/country-notes/MKD.pdf,
http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update.pdf
5. http://www.stat.gov.mk/PrikaziPublikacija_1_en.aspx?rbr=737
6. <https://www.fraserinstitute.org/studies/economic-freedom>
7. <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2018/macedonia>
8. <https://www.globalinnovationindex.org/analysis-economy>
9. <http://www.compareyourcountry.org/pisa/country/MKD?lg=en>
10. <http://taxsummaries.pwc.com/ID/Macedonia-Individual-Taxes-on-personal-income>
11. <https://tradingeconomics.com/macedonia/government-spending>
12. <http://www.ujp.gov.mk/en/vodic/category/1020>
13. <https://iclg.com/practice-areas/employment-and-labour-laws-and-regulations/macedonia#chaptercontent3>
14. <https://www.nordeatrade.com/fi/explore-new-market/macedonia/trade-profile>
15. https://www.finance.gov.mk/files/u11/_Law_NBRM_OG158_10_OG123_12_OG43_43.pdf
16. <http://web01.katastar.gov.mk/en/Faq.aspx#faq1>
17. http://www.elem.com.mk/?page_id=3278&lang=en
18. <http://www.investinmacedonia.com/index.php>
19. <http://www.investinmacedonia.com/investing-in-macedonia/technological-industrial-development-zones-tidzs>
20. <https://www.export.gov/article?id=Macedonia-Labor>
21. www.evn.mk
22. <http://www.erc.org.mk>
23. <https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/mkd/>
24. <https://balkangreenenergynews.com/macedonian-day-ahead-market-launch-scheduled-for-the-end-of-november-2019/>
25. https://www.energy-community.org/dam/jcr:a185c3b0-061a-426f-b94c-534f272f1ea5/EnC_WB6_EL_112018.pdf
26. <https://www.focus-economics.com/countries/macedonia>

27. <https://ebrd-beeps.com/reports/beeps-v/fyr-macedonia/>
28. <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2018/04/11/more-jobs-in-western-balkans-but-growth-slows-macedonia>

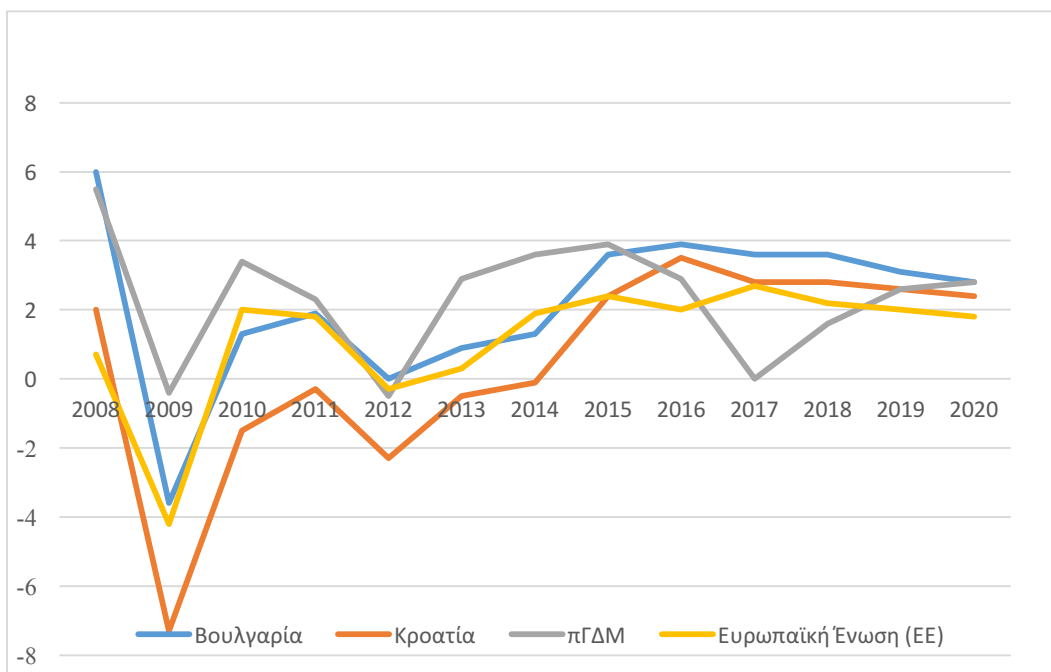
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Α. ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ - ΠΙΝΑΚΕΣ

Α.1 ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ - ΠΙΝΑΚΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

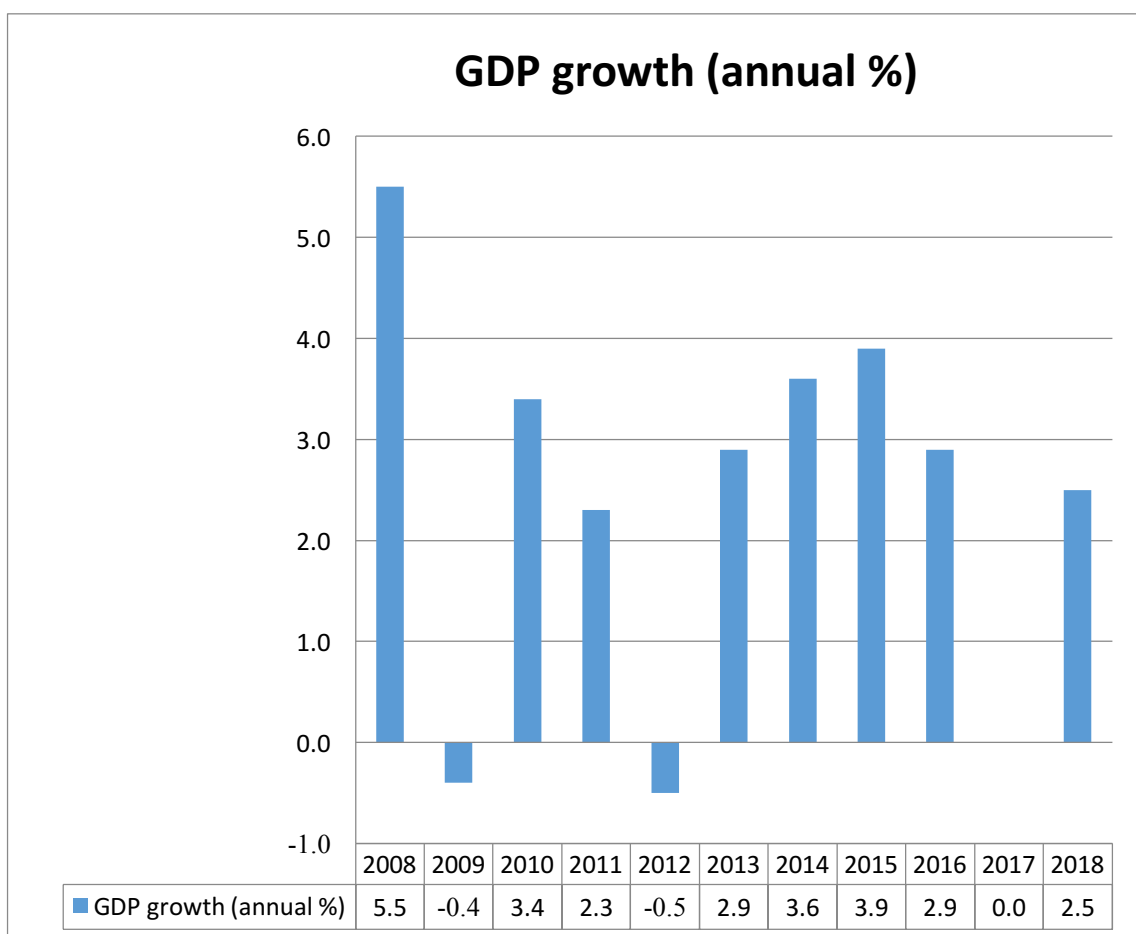
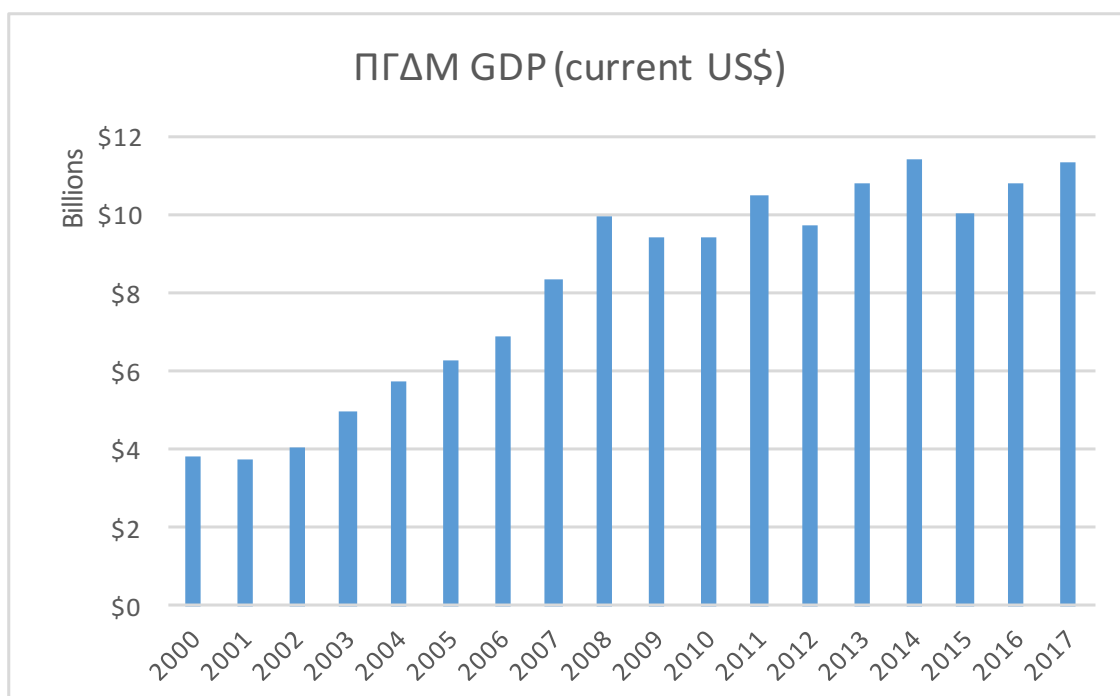
Α.1.1 ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ - ΠΙΝΑΚΕΣ ΜΑΚΡΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Πίνακας: Πραγματικός Ετήσιος Ρυθμός Ανάπτυξης ΑΕΠ Πηγή: ΔΝΤ (IMF)

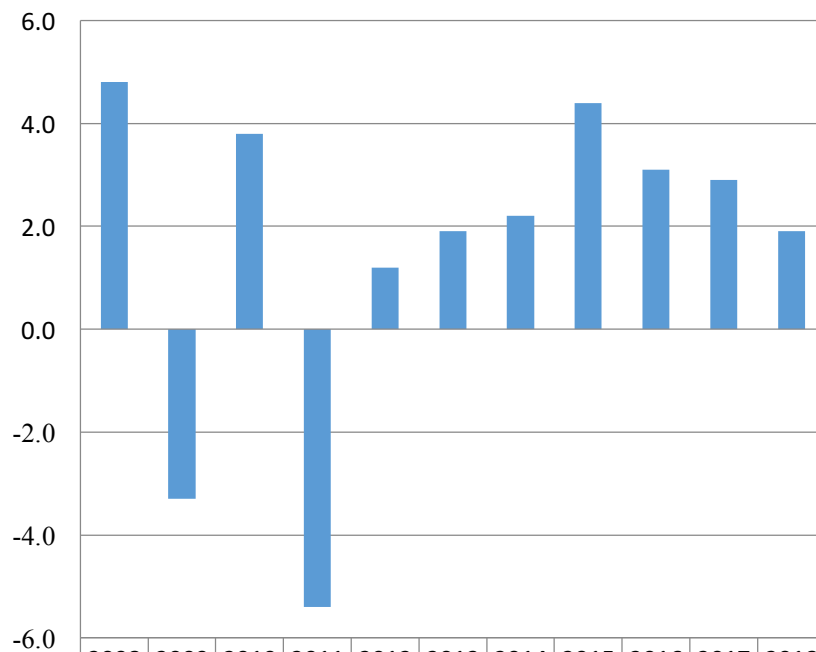

Real GDP growth (Annual percent change)	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Βουλγαρία	6	-3,6	1,3	1,9	0	0,9	1,3	3,6	3,9	3,6	3,6	3,1	2,8
Κροατία	2	-7,3	-1,5	-0,3	-2,3	-0,5	-0,1	2,4	3,5	2,8	2,8	2,6	2,4
πΓΔΜ	5,5	-0,4	3,4	2,3	-0,5	2,9	3,6	3,9	2,9	0	1,6	2,6	2,8
Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ)	0,7	-4,2	2	1,8	-0,3	0,3	1,9	2,4	2	2,7	2,2	2	1,8

Πηγή: Παγκόσμια Τράπεζα

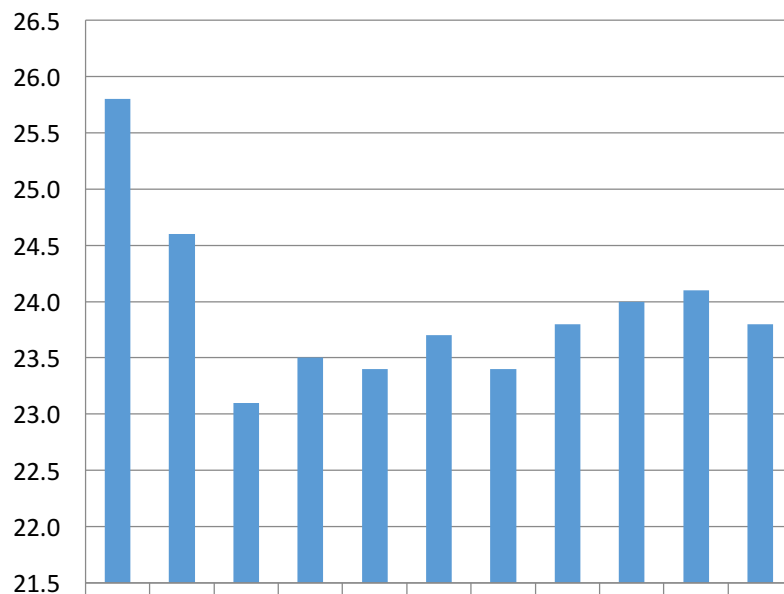
Private Consumption growth (annual %)

■ Private Consumption growth (annual %)

2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
4.8	-3.3	3.8	-5.4	1.2	1.9	2.2	4.4	3.1	2.9	1.9

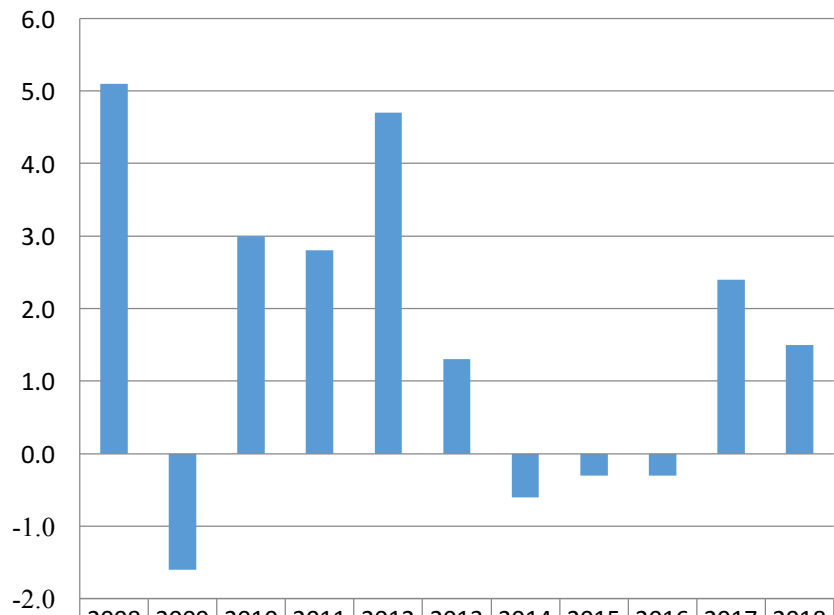
Gross Investment (% of nominal GDP)

■ Gross Investment (% of nominal GDP)

2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
25.8	24.6	23.1	23.5	23.4	23.7	23.4	23.8	24.0	24.1	23.8

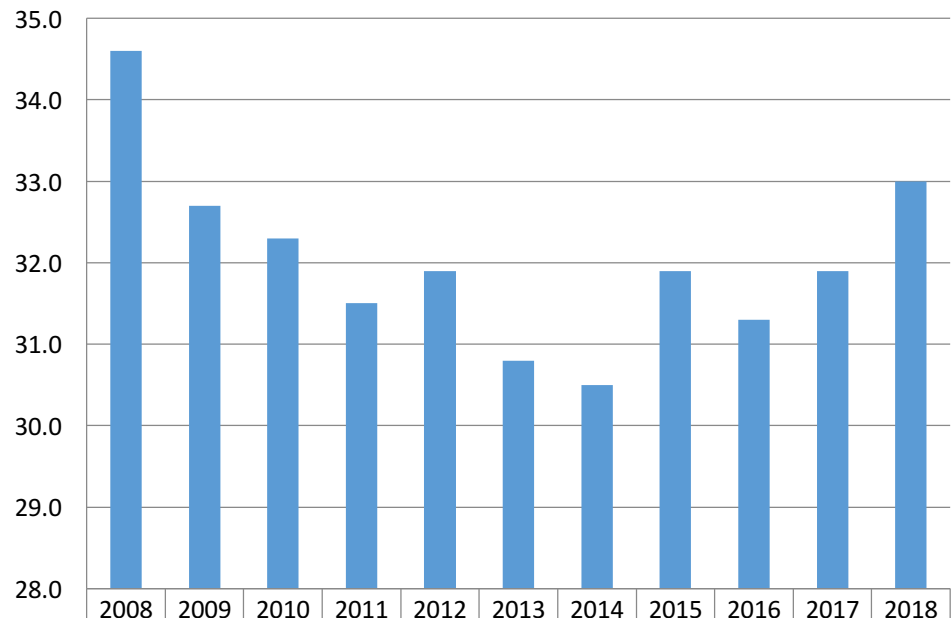
Inflation, consumer prices (annual %, MRV)

■ Inflation, consumer prices (annual %, MRV)

2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
5.1	-1.6	3.0	2.8	4.7	1.3	-0.6	-0.3	-0.3	2.4	1.5

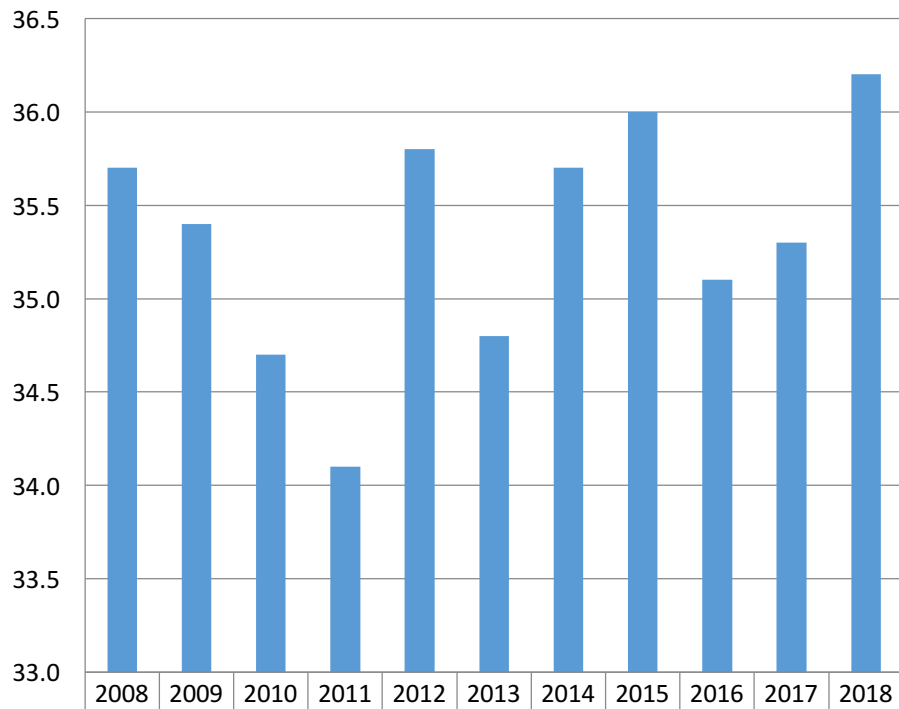
Revenue (% of GDP)

■ Revenue (% of GDP)

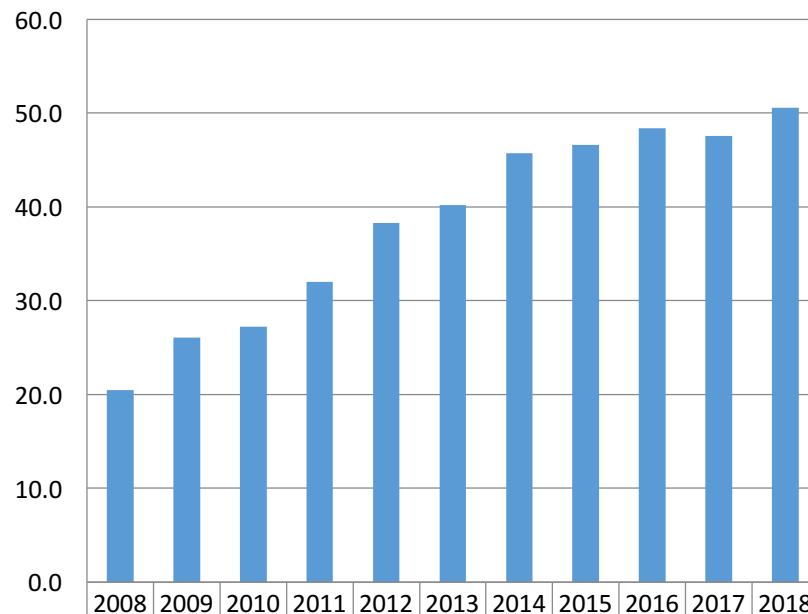
2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
34.6	32.7	32.3	31.5	31.9	30.8	30.5	31.9	31.3	31.9	33.0

Expenditure (% of GDP)

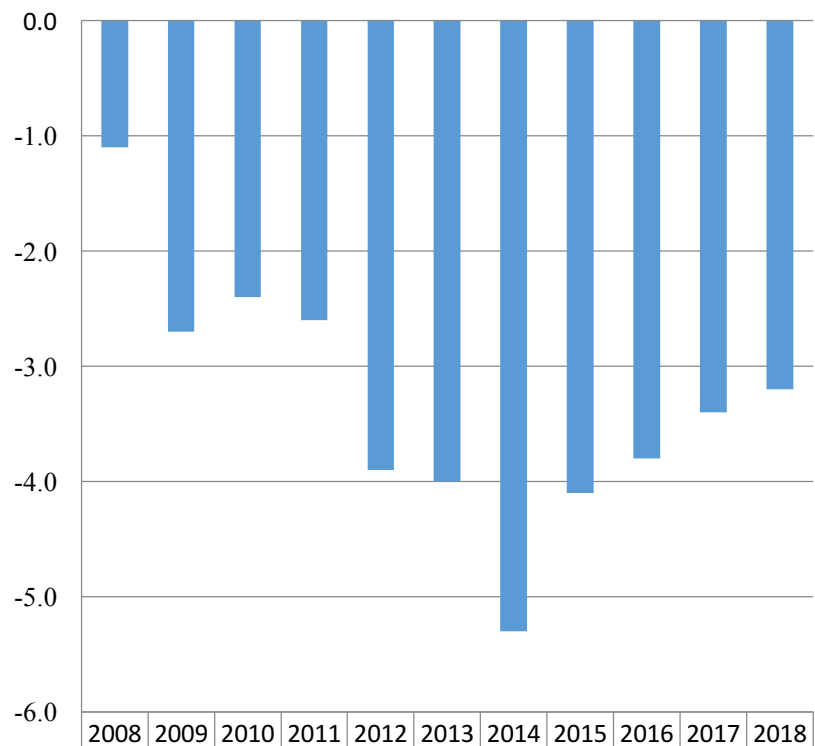
■ Expenditure (% of GDP)	35.7	35.4	34.7	34.1	35.8	34.8	35.7	36.0	35.1	35.3	36.2
--------------------------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------

General Government Debt (% of GDP)

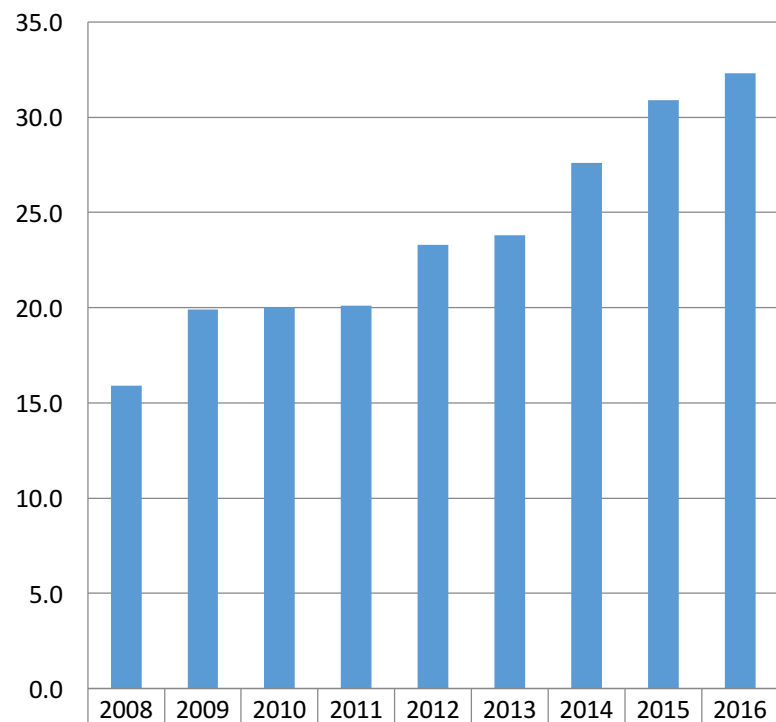
■ General Government Debt (% of GDP)	20.5	26.1	27.2	32.0	38.3	40.2	45.7	46.6	48.4	47.6	50.6
--------------------------------------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------

Overall Fiscal Balance (% of GDP)

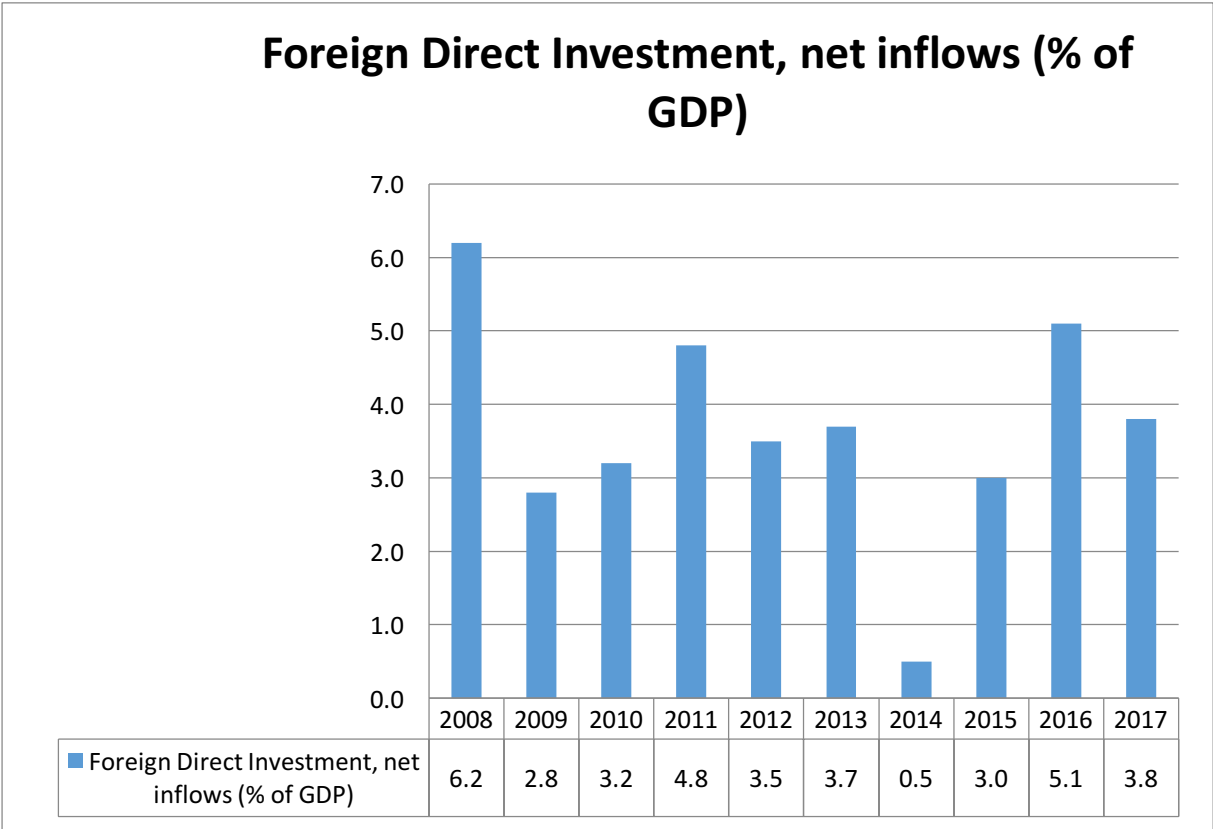
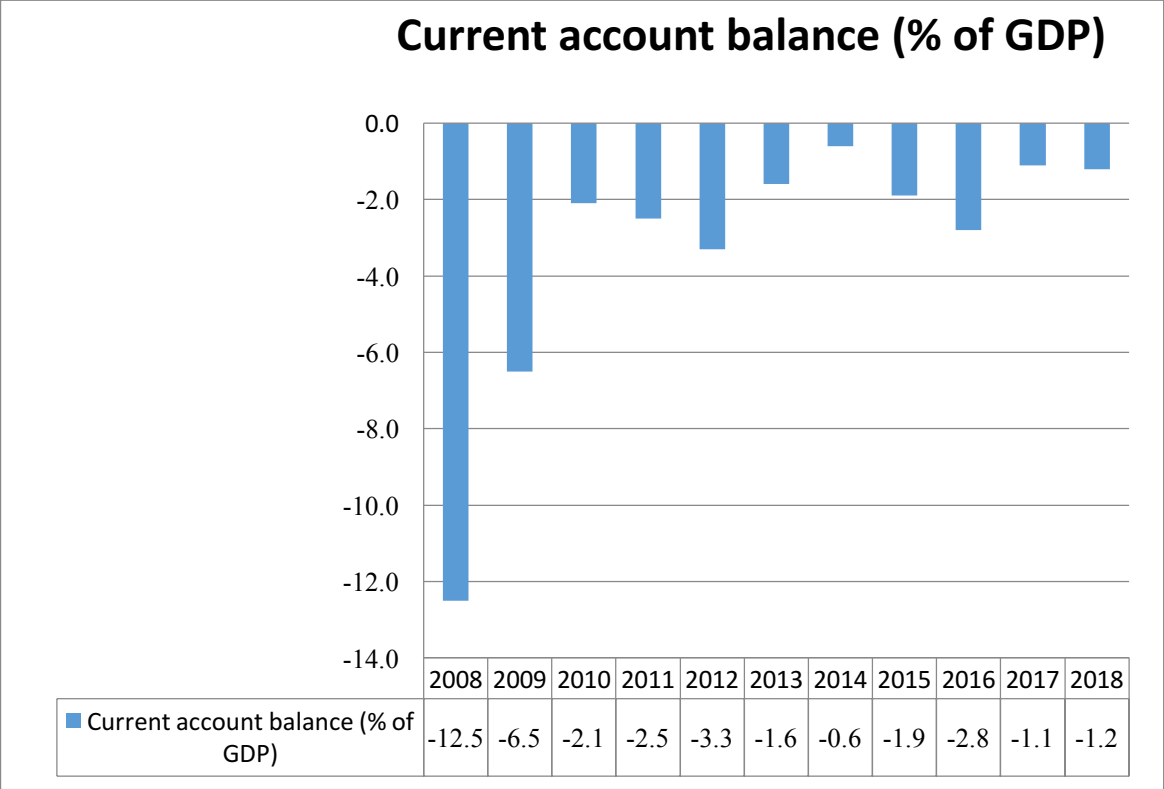

■ Overall Fiscal Balance (% of GDP)	-1.1	-2.7	-2.4	-2.6	-3.9	-4.0	-5.3	-4.1	-3.8	-3.4	-3.2
-------------------------------------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------

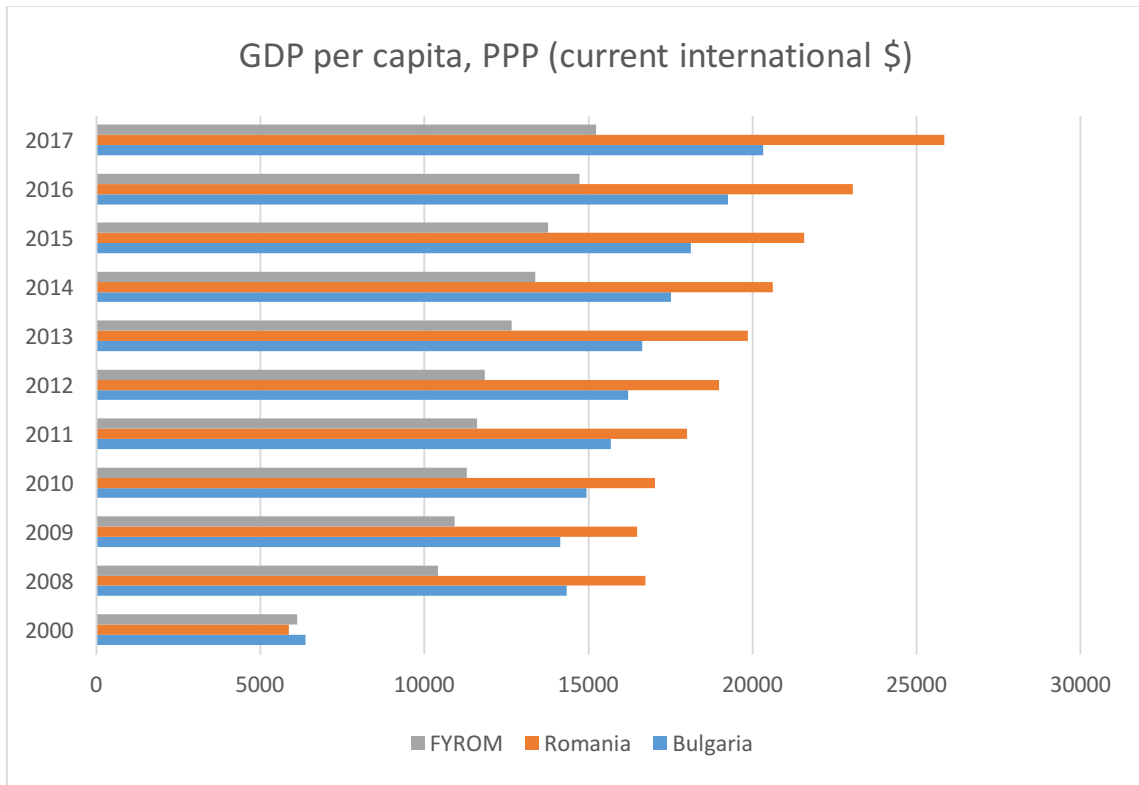
External Public Debt (% of GDP)

■ External Public Debt (% of GDP)	15.9	19.9	20.0	20.1	23.3	23.8	27.6	30.9	32.3
-----------------------------------	------	------	------	------	------	------	------	------	------

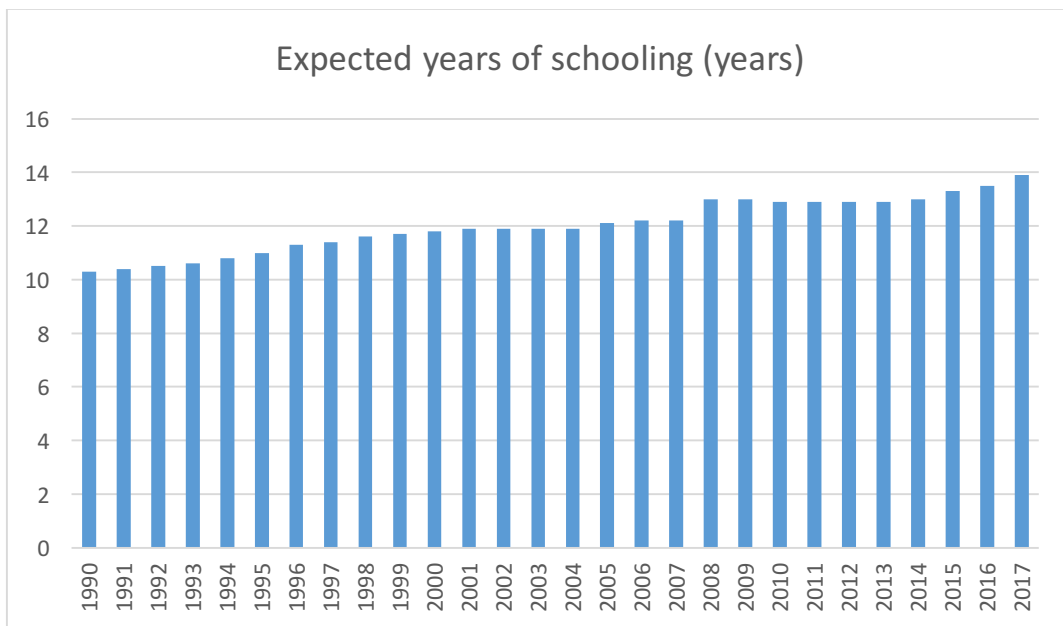
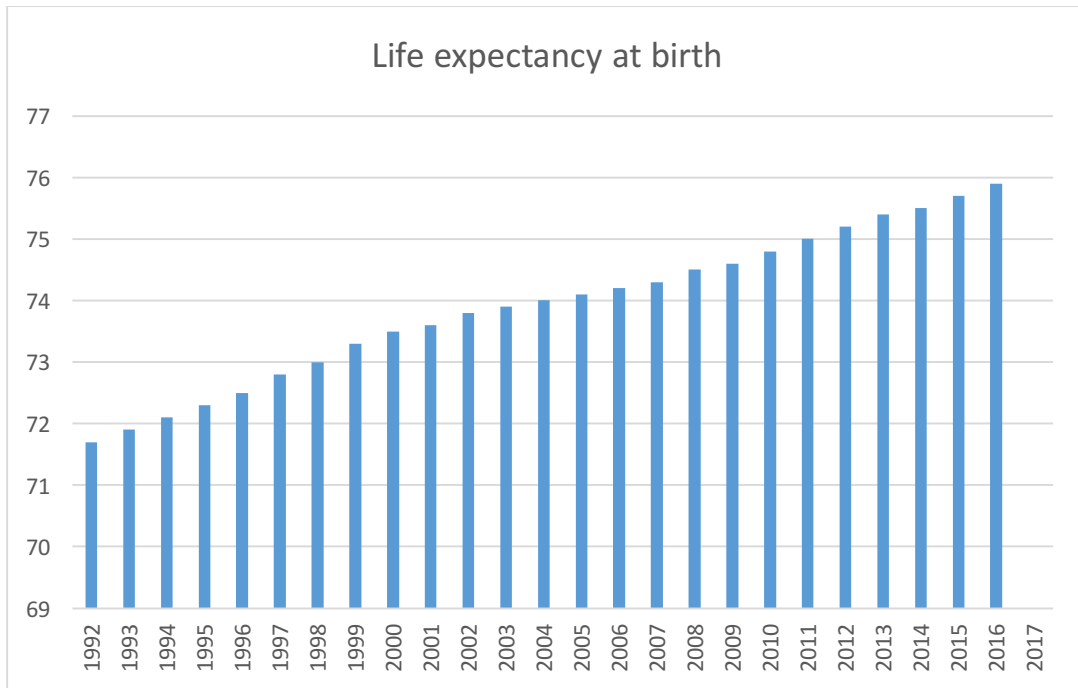

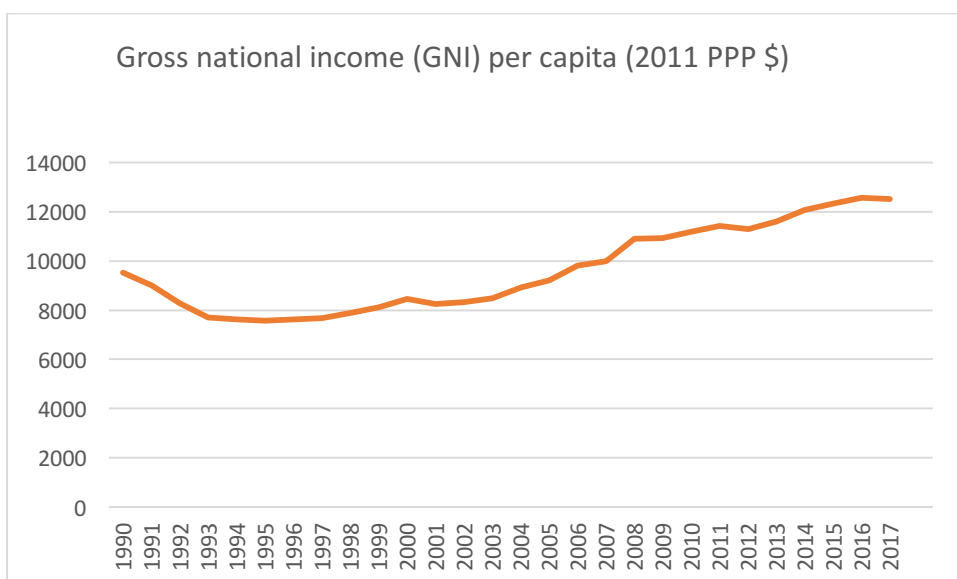
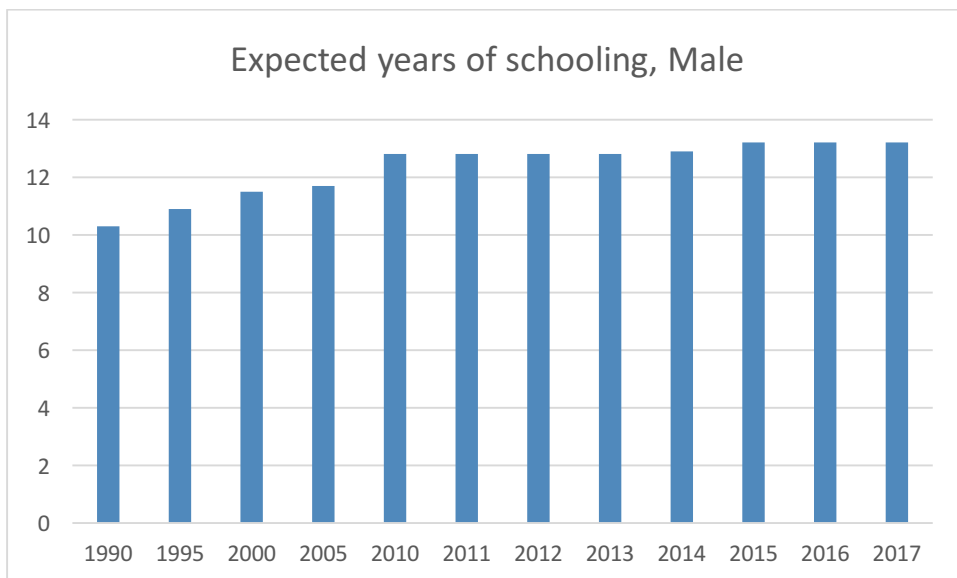
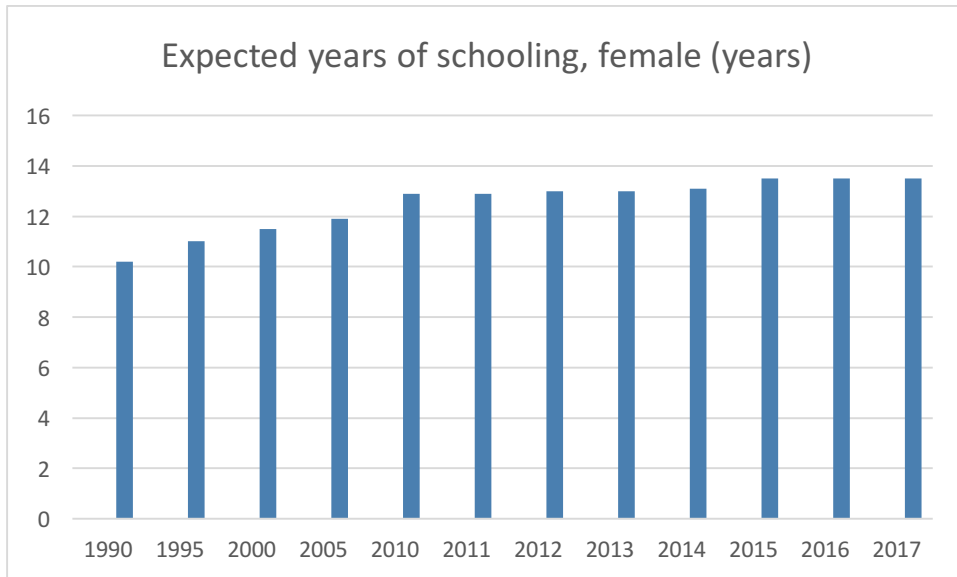
Πηγή: WB: World Development Indicators

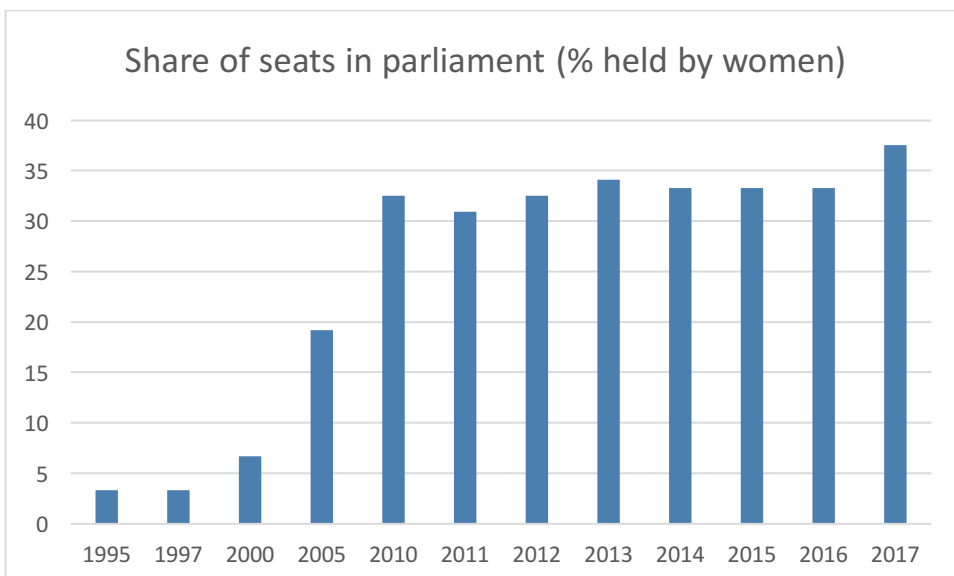
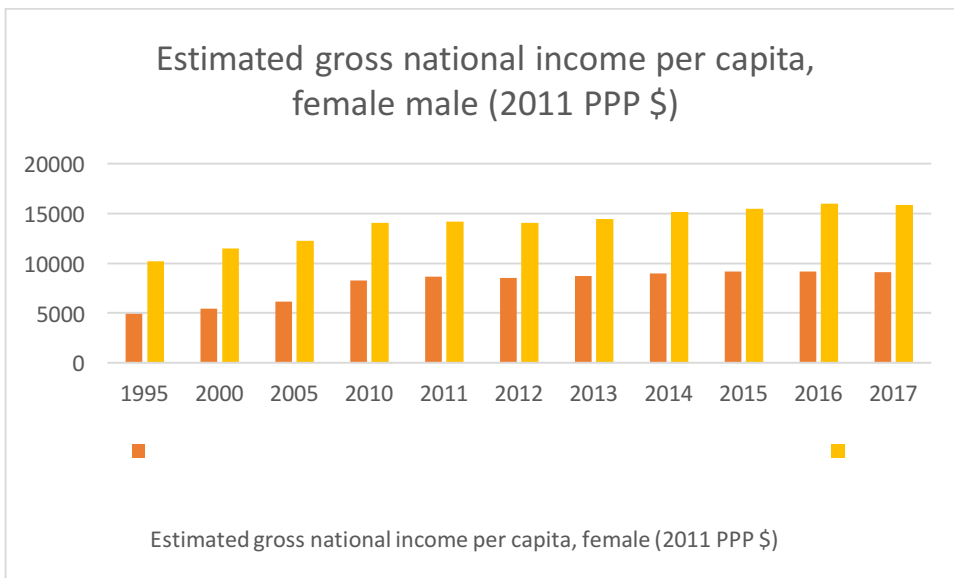
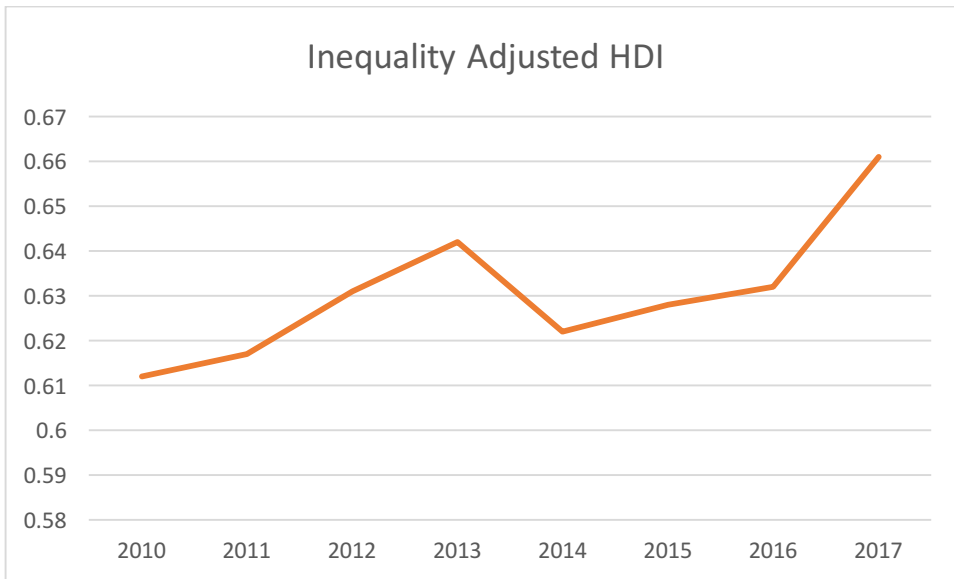

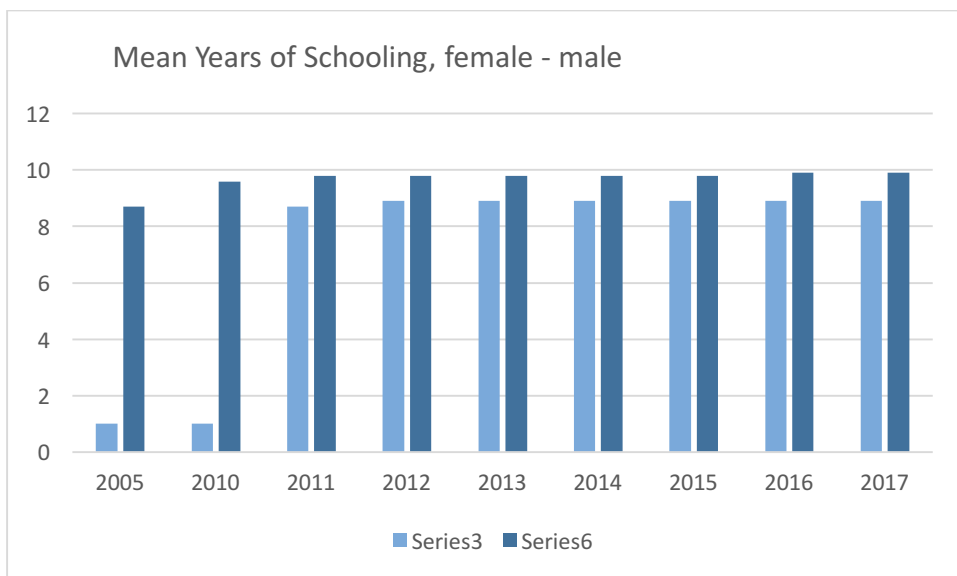
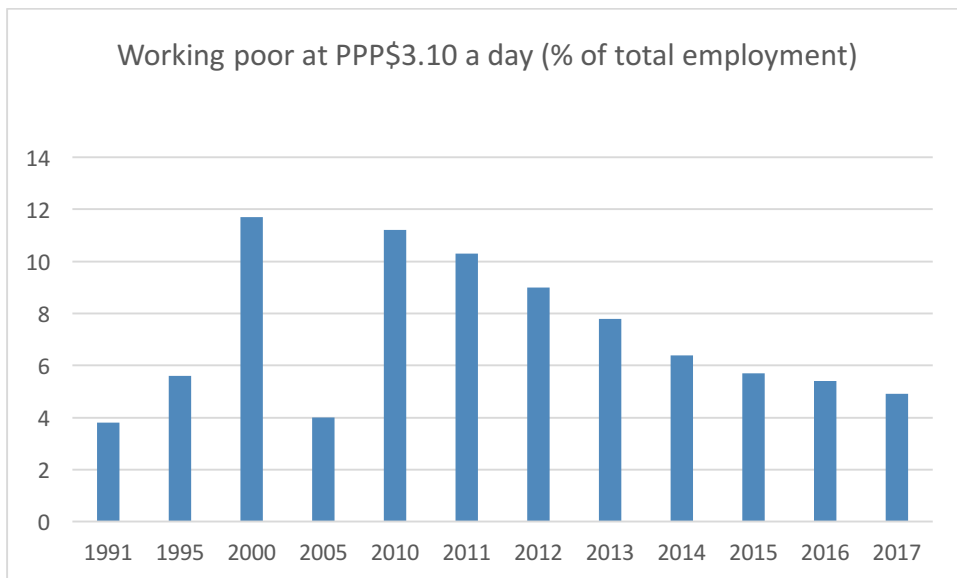
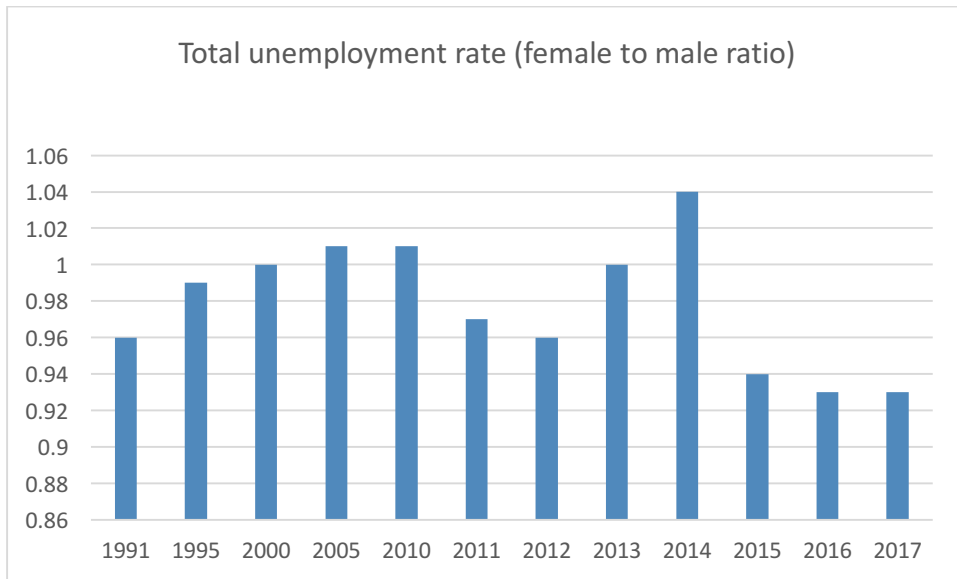
Πηγή: Transparency International (www.transparency.org)

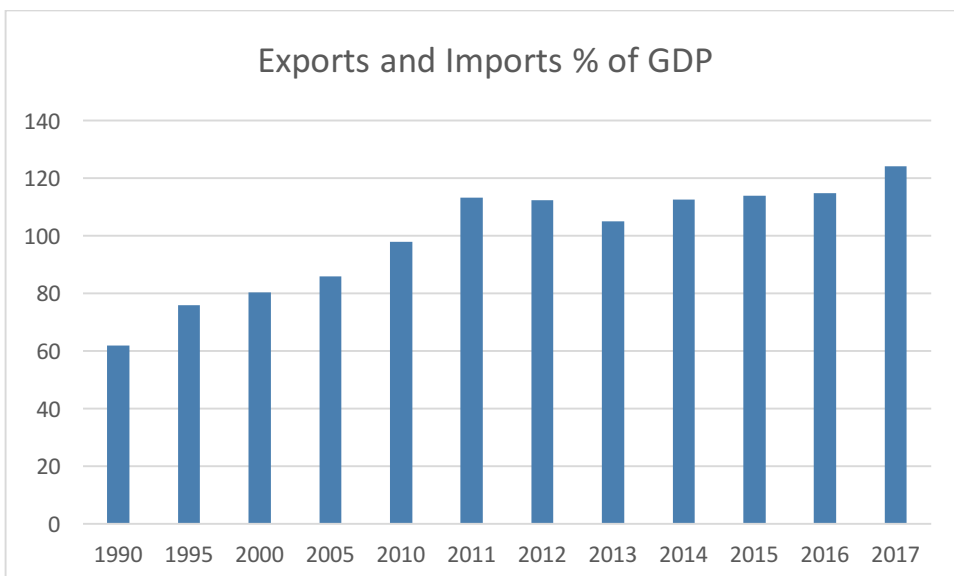
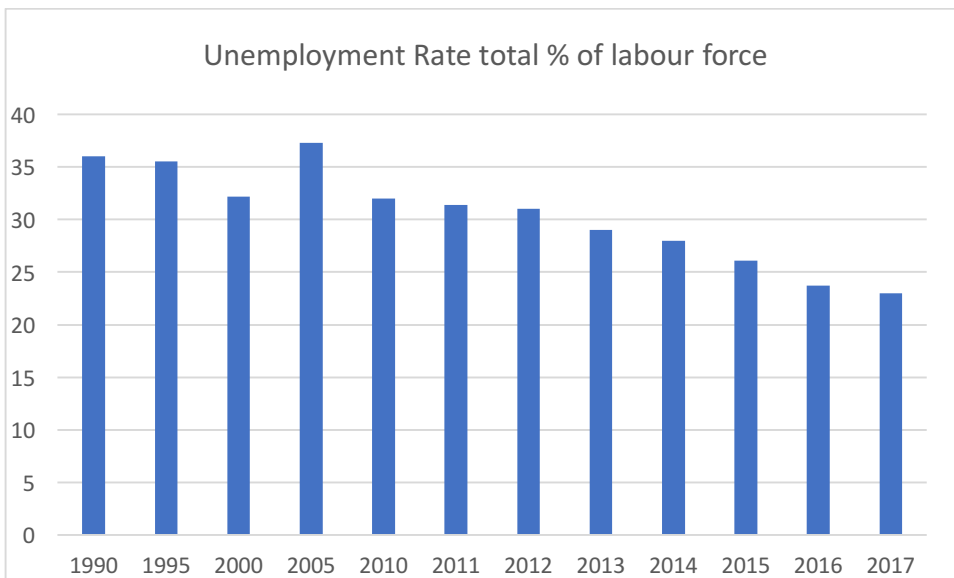
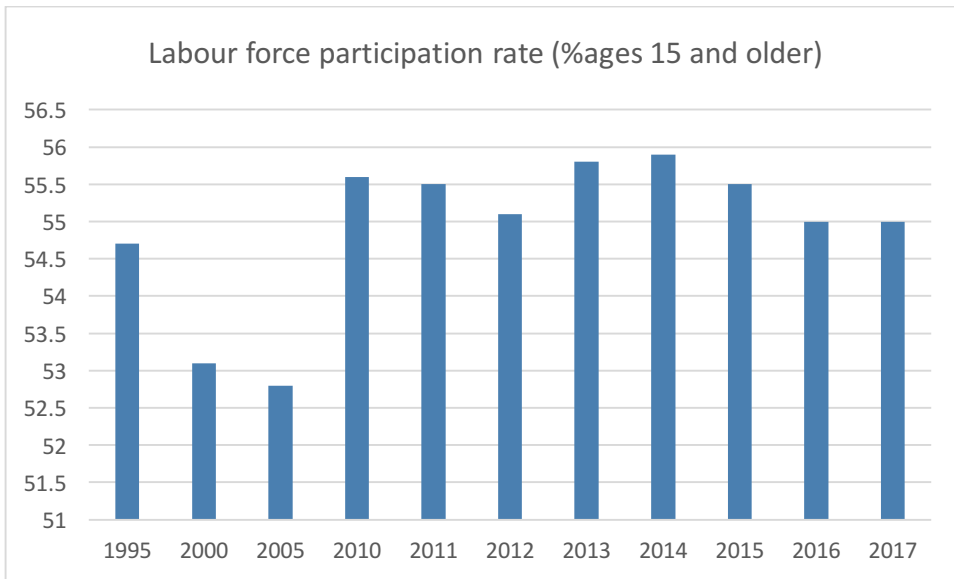
A.1.2 ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ - ΠΙΝΑΚΕΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

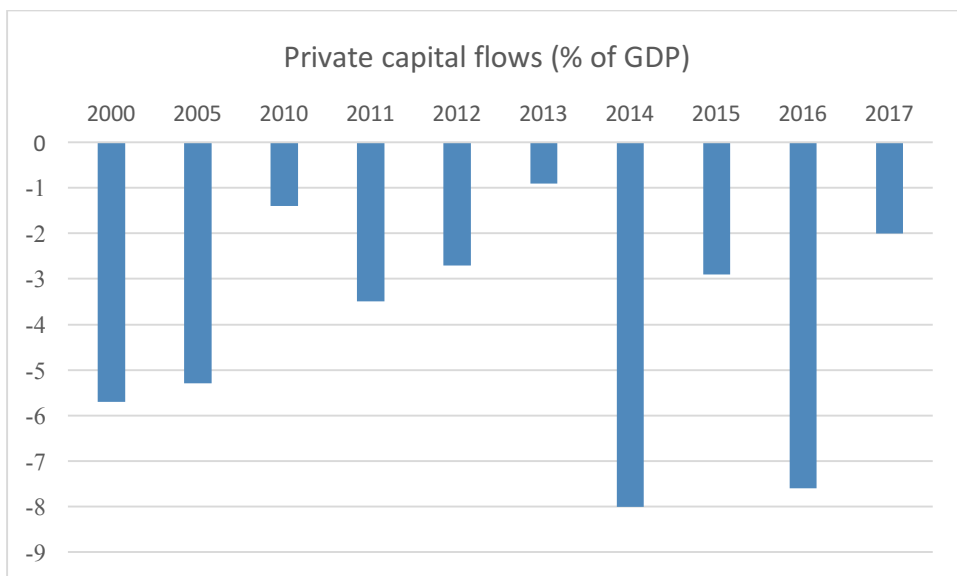
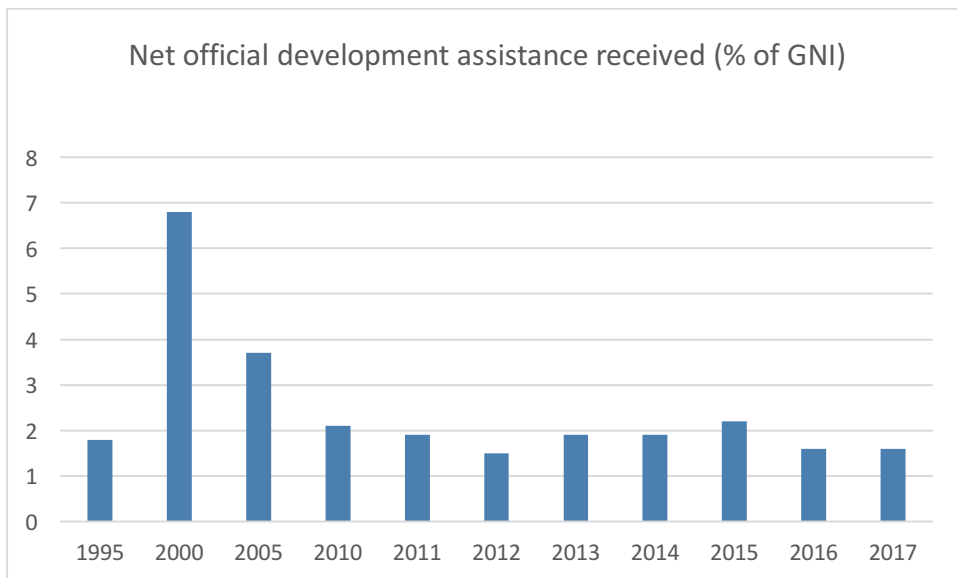
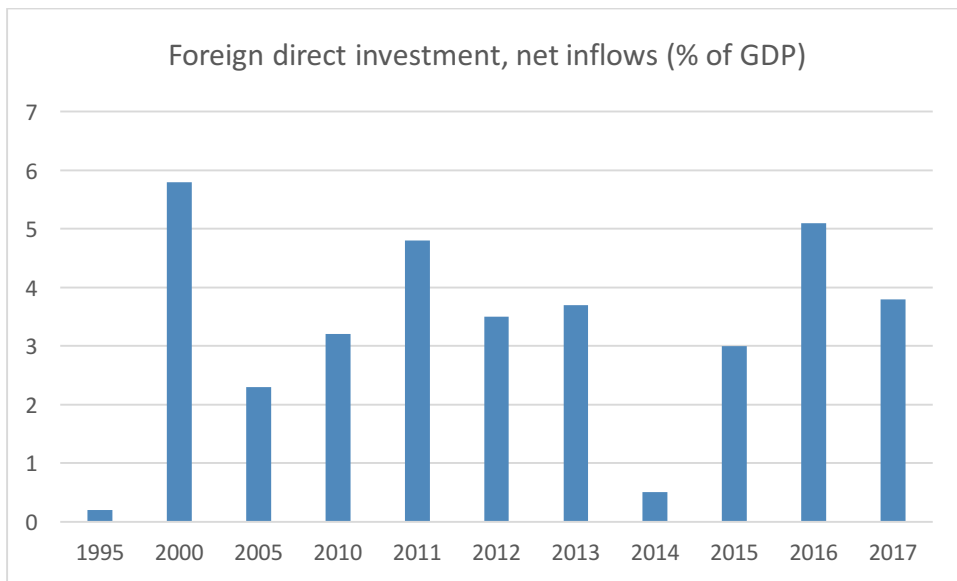

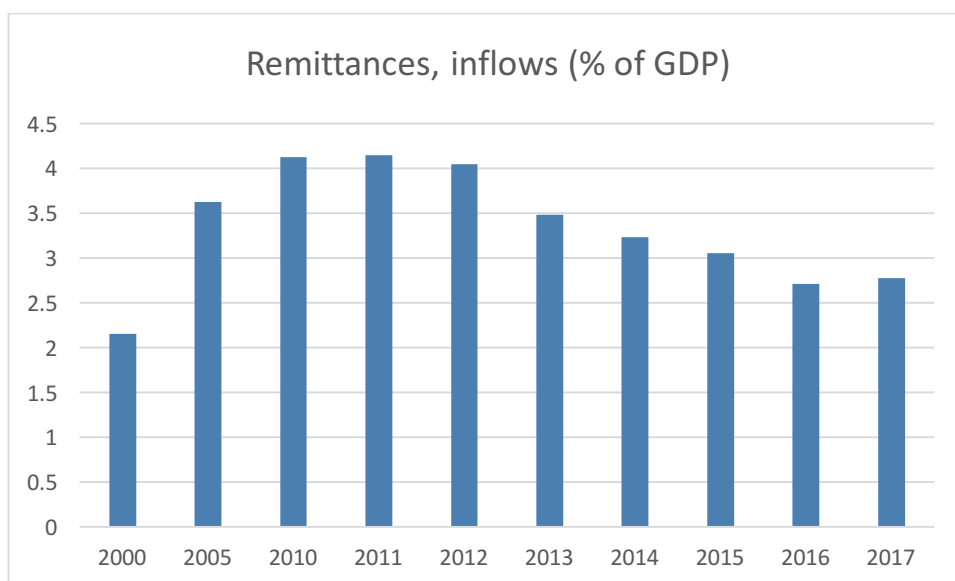

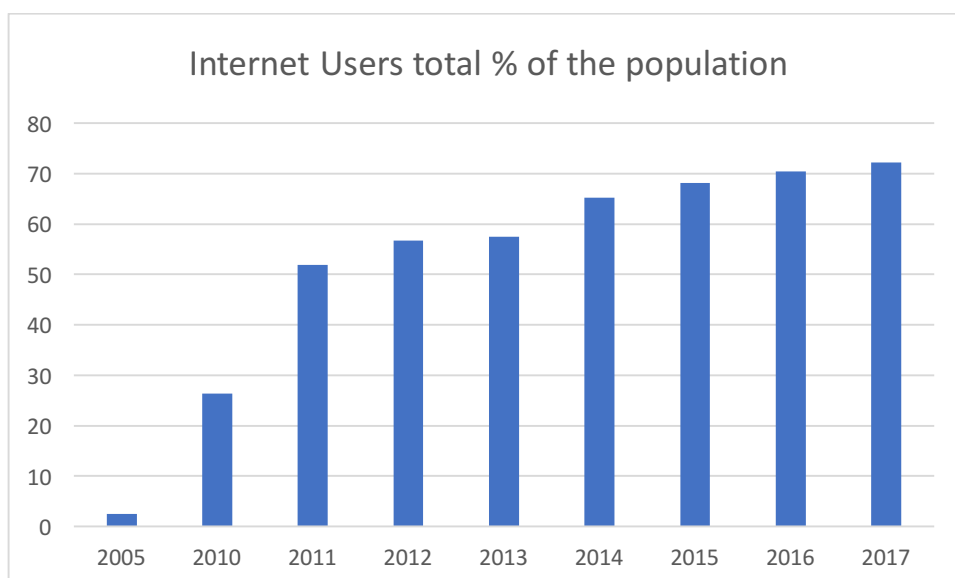

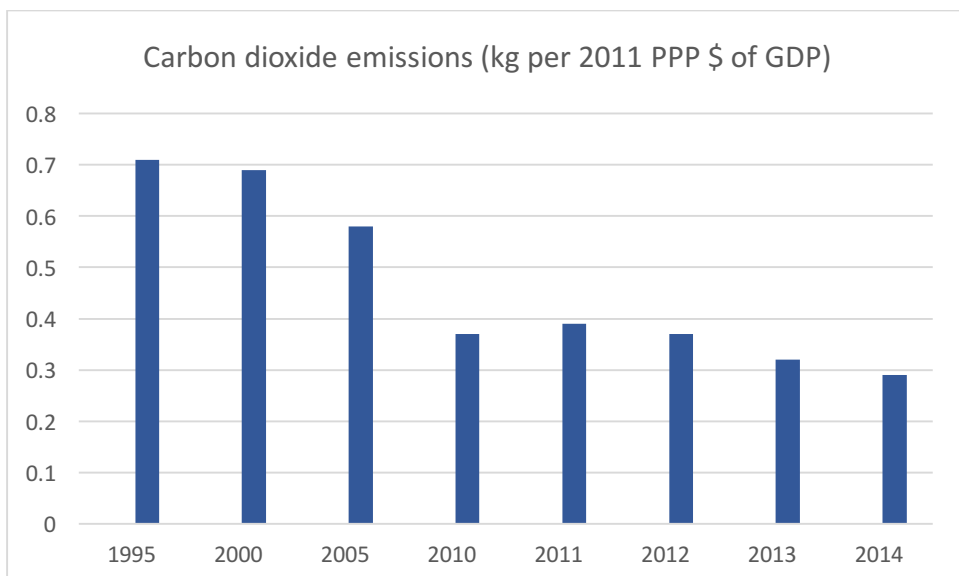
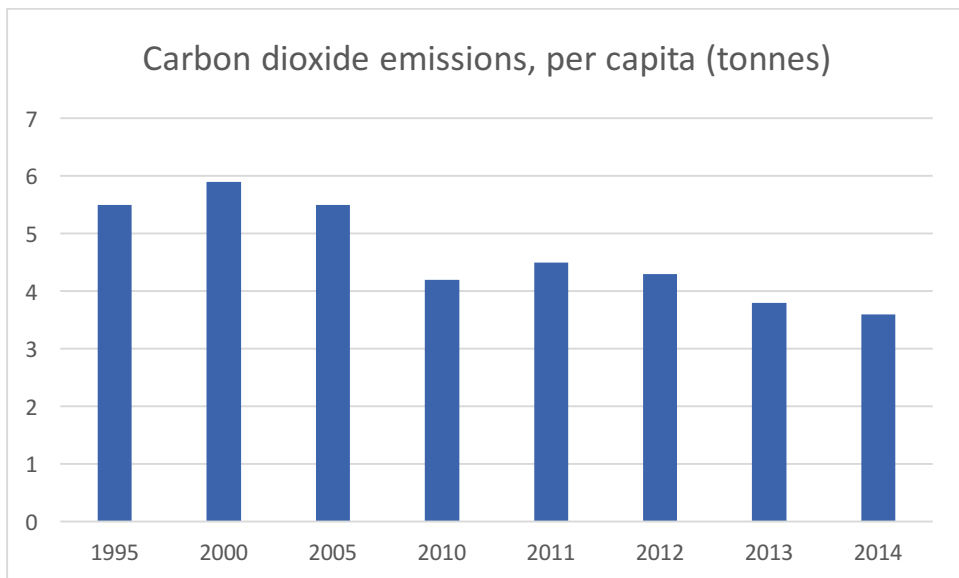
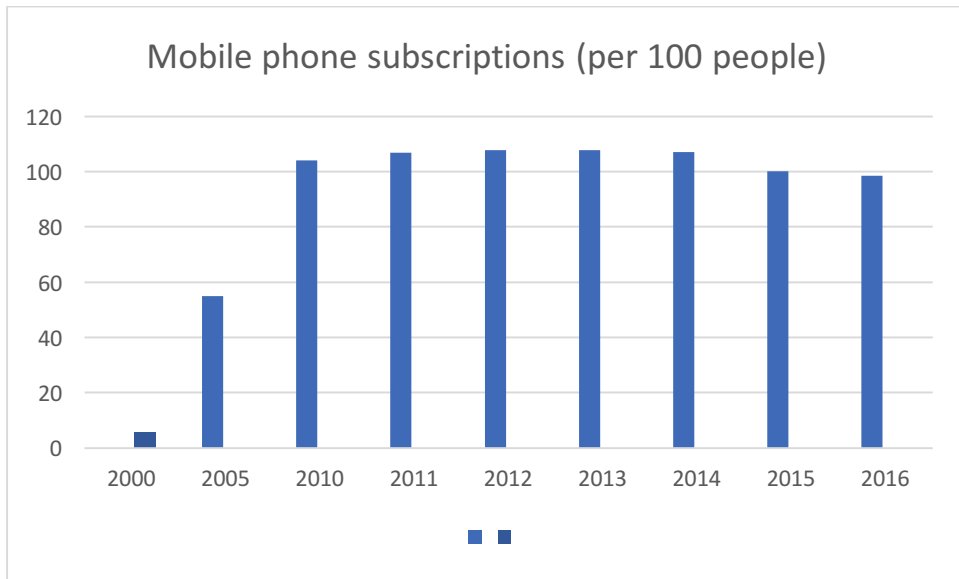

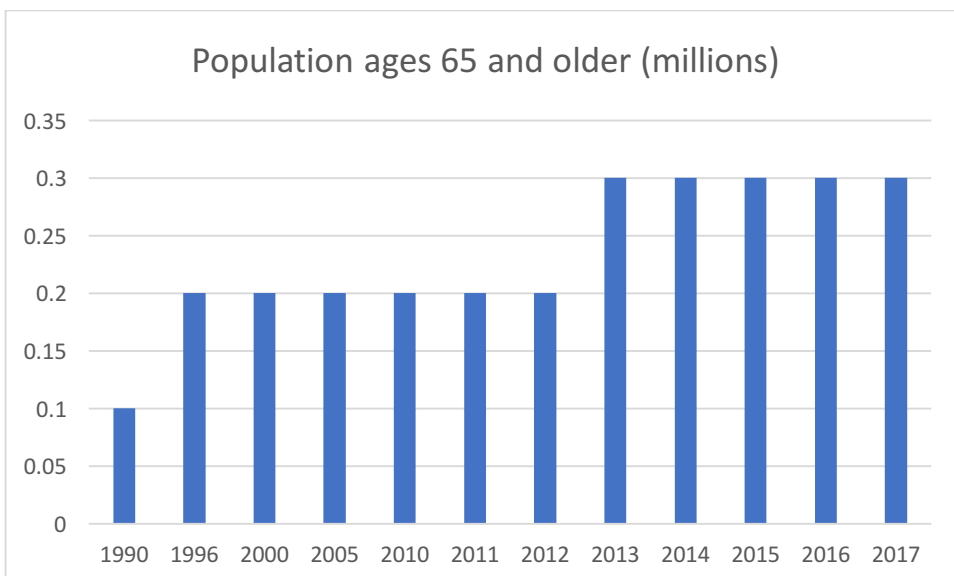
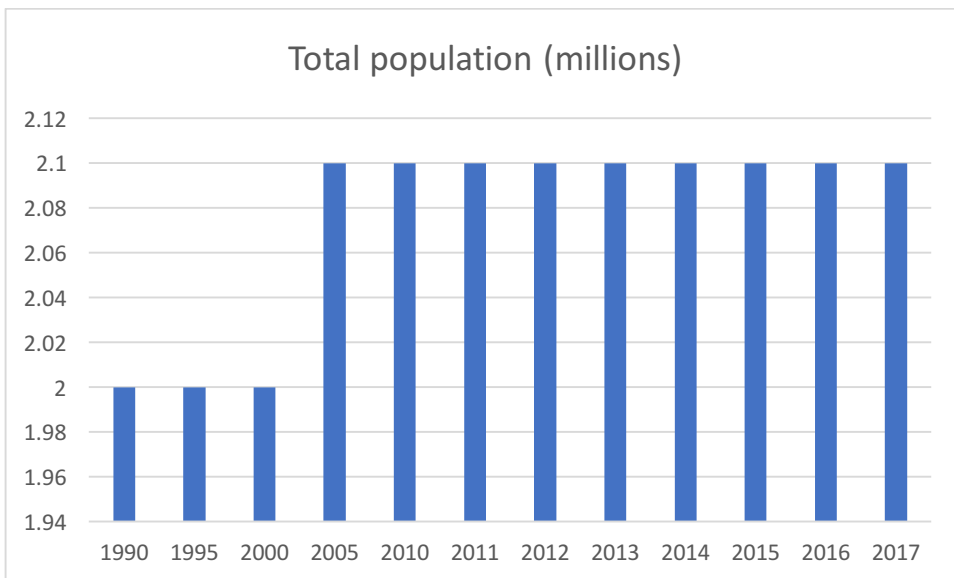
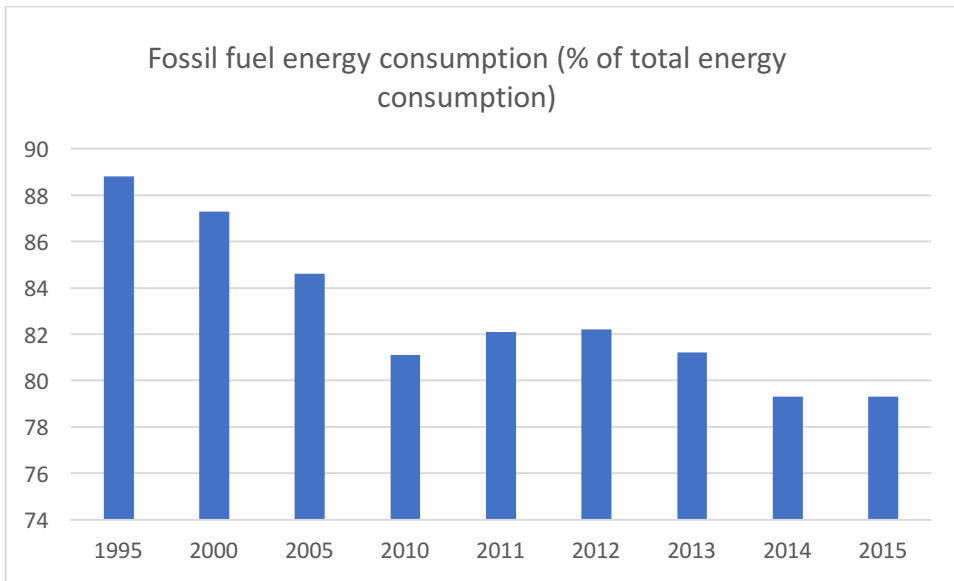
Date	Remittance balance (M.\$)	Remittance received (%GDP)	Remittance received (M.\$)	Remittance sent (%GDP)	Remittance sent (M.\$)
2017	185.8	2.85%	314.0	1.17%	128.2
2016	174.4	2.71%	291.1	1.09%	116.8
2015	185.0	3.05%	307.0	1.21%	122.0
2014	242.8	3.22%	366.5	1.09%	123.7
2013	251.1	3.47%	376.1	1.15%	125.0
2012	253.7	4.03%	392.9	1.43%	139.2
2011	272.7	4.07%	433.7	1.51%	161.0
2010	226.1	4.12%	387.9	1.72%	161.8

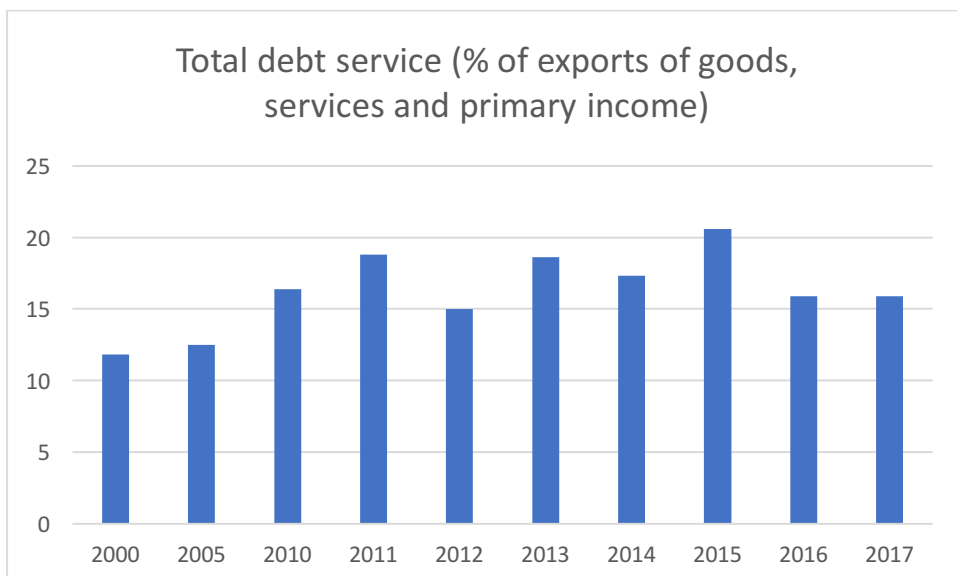
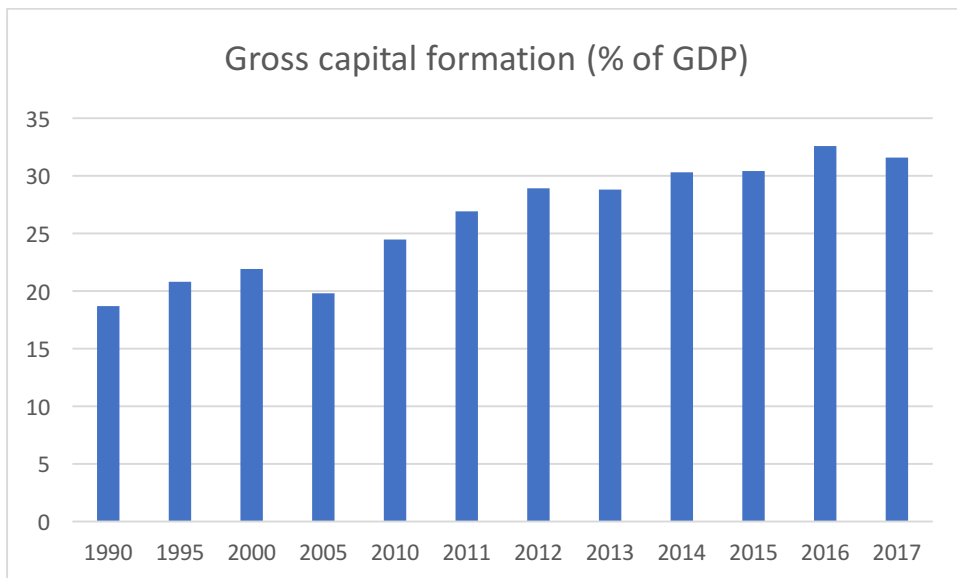
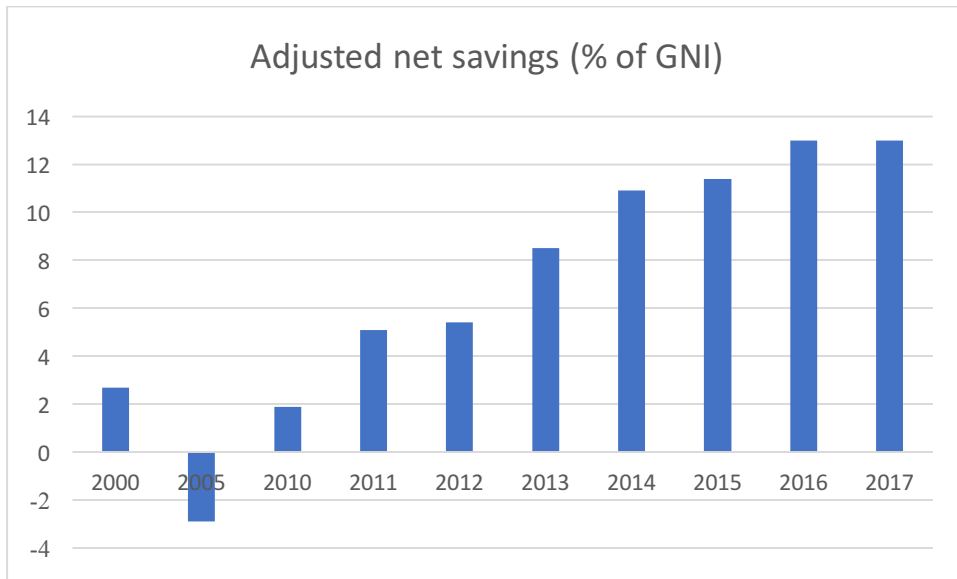
Πηγή: countryeconomy.com

A.2 ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ - ΠΙΝΑΚΕΣ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑΣ
 Πηγή: World Economic Forum

YEAR	2007-08	2008-09	2009-10	2010-11	2011-12	2012-13	2013-14	2014-15	2015-16	2016-17
Basic requirements	72	68	73	70	69	71	70	64	60	
1st Pillar: Institutions	106	98	92	97	95	80	56	48	59	67
A. Public institutions	99	87	79	83	80	75	59	48	54	
1. Property rights	106	98	92	97	95	80	56	48	59	
1.01 Property rights	105	96	95	105	101	84	56	48	56	88
1.02 Intellectual property protection	106	116	107	91	89	73	54	48	64	80
2. Ethics and corruption	74	60	61	58	57	57	52	38	39	
1.03 Diversion of public funds	96	83	70	68	66	65	69	52	58	61
1.04 Public trust in politicians	59	47	54	59	57	54	50	42	47	70
1.05 Irregular payments and bribes				56	58	53	47	35	33	38
3. Undue influence	103	101	90	94	98	100	78	63	84	
1.06 Judicial independence	110	113	105	103	105	105	98	79	98	106
1.07 Favoritism in decisions of government officials	80	74	73	71	73	77	48	41	60	63
4. Government efficiency	96	84	82	94	91	77	67	40	51	
1.08 Wastefulness of government spending	95	71	64	86	74	61	43	30	31	31
1.09 Burden of government regulation	75	68	62	90	77	54	38	27	35	49
1.10 Efficiency of legal framework in settling disputes			92	99	99	108	87	53	58	80
1.11 Efficiency of legal framework in challenging regs			95	110	102	107	112	92	88	92
1.12 Transparency of government policymaking	85	79	72	80	92	76	47	29	32	57

YEAR	2007-08	2008-09	2009-10	2010-11	2011-12	2012-13	2013-14	2014-15	2015-16	2016-17
5. Security	102	95	75	75	81	73	65	57	62	
1.13 Business costs of terrorism	111	96	65	66	72	68	61	53	68	93
1.14 Business costs of crime and violence	92	76	60	66	67	62	59	51	59	77
1.15 Organized crime	123	113	92	92	96	107	98	65	79	96
1.16 Reliability of police services	78	79	62	69	74	68	61	53	52	47
1. Corporate ethics	108	104	77	77	95	100	74	45	47	
B. Private institutions	108	105	92	72	84	88	62	41	44	
1.17 Ethical behavior of firms	108	104	77	77	95	100	74	45	47	54
2. Accountability	100	103	101	72	72	77	54	42	46	
1.18 Strength of auditing and reporting standards	87	95	83	70	81	83	71	61	64	79
1.19 Efficacy of corporate boards	118	110	113	106	113	109	97	77	62	66
1.20 Protection of minority shareholders' interests	105	105	107	112	109	123	78	53	73	76
1.21 Strength of investor protection 0-10 (best)	65	67	71	20	20	17	19	16	21	14
2nd pillar: Infrastructure	85	89	90	91	86	81	86	82	78	80
A. Transport infrastructure				110	113	108	107	101	89	
2.01 Quality of overall infrastructure, 1-7 (best)	85	93	88	89	88	91	87	84	77	71
2.02 Quality of roads, 1-7 (best)	72	83	87	99	102	108	111	91	88	82
2.03 Quality of railroad infrastructure, 1-7 (best)			71	81	93	99	86	85		67
2.04 Quality of port infrastructure, 1-7 (best)	82	85	94	90	70	67	92	102	91	78
2.05 Quality of air transport infrastructure, 1-7 (best)	120	121	123	127	133	111	78	59	50	51
2.06 Available airline seat km/week, millions*	122	125	124	134	133	136	133	127	121	122
B. Electricity and telephony infrastructure				71	64	69	72	71	71	
2.07 Quality of electricity supply, 1-7 (best)	73	77	79	72	61	64	74	66	66	67
2.08 Mobile telephone subscriptions/100 pop.*	52	63	23	69	65	59	77	82	79	92
3rd pillar: Macroeconomic environment	53	31	49	47	37	47	59	55	47	44
3.01 Government budget balance % GDP	61	52	67	45	49	62	95	91	97	81
3.02 Gross national savings % GDP	73	83	106	99	57	58	47	53	27	23
3.03 Inflation annual % change	43	28	65	9	1	54	61	1	69	67
3.04 Government debt % GDP	66	44	31	27	33	37	48	52	60	48
3.05 Country credit rating 0-100 (best)							79			78
4th pillar: Health and primary education	47	55	60	69	80	77	79	78	76	92

YEAR	2007-08	2008-09	2009-10	2010-11	2011-12	2012-13	2013-14	2014-15	2015-16	2016-17
A. Health	56	55	54	52	53	52	51	50	47	
4.01 Malaria incidence cases/100,000 pop.	1	1	1	1	1	1	1	n/a	n/a	
4.02 Business impact of malaria	88	82	1	1	1	1	1	n/a	n/a	
4.03 Tuberculosis incidence cases/100,000 pop.	49	48	49	52	49	46	45	41	38	38
4.04 Business impact of tuberculosis	93	82	75	70	72	69	67	60	60	60
4.05 HIV prevalence % adult pop.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
4.06 Business impact of HIV/AIDS	91	77	59	46	52	66	58	54	54	54
4.07 Infant mortality deaths/1,000 live births	56	63	63	54	53	55	53	43	40	36
4.08 Life expectancy years	56	55	53	58	59	55	56	58	55	61
B. Primary education	48	60	66	85	104	94	91	94	93	
4.09 Quality of primary education	53	59	56	68	81	76	70	56	58	72
Efficiency enhancers	98	92	85	83	87	84	76	69	64	
5th pillar: Higher education and training	75	73	70	72	80	81	76	71	46	76
A. Quantity of education	67	68	67	65	67	74	77	75	30	
5.01 Secondary education enrollment rate gross %	71	77	79	79	78	84	85	91	87	93
5.02 Tertiary education enrollment rate gross %	65	69	60	58	58	65	68	70	n/a	70
B. Quality of education	75	72	60	57	66	70	58	46	48	
5.03 Quality of the education system	57	65	59	59	75	88	70	53	61	70
5.04 Quality of math and science education	51	52	57	61	75	67	51	48	60	70
5.05 Quality of management schools	94	92	78	75	100	106	99	90	81	88
5.06 Internet access in schools	101	84	61	54	46	46	40	33	35	45
C. On-the-job training	88	92	103	112	117	112	89	89	90	
5.07 Local availability of specialized training services	96	99	101	102	108	87	78	93	83	74
6th pillar: Goods market efficiency	98	98	76	57	63	68	44	38	33	34
A. Competition	92	91	67	45	45	38	23	23	21	
1. Domestic competition	91	87	58	40	33	35	23	18	17	
6.01 Intensity of local competition	100	107	102	96	110	119	85	43	31	41
6.02 Extent of market dominance	100	117	106	85	92	97	89	70	67	67
6.03 Effectiveness of anti-monopoly policy	105	107	100	94	96	96	81	62	57	49
6.04 Effect of taxation on incentives to invest							37	19	21	22
6.05 Total tax rate % profits	58	86	9	10	3	2	1	1	1	3

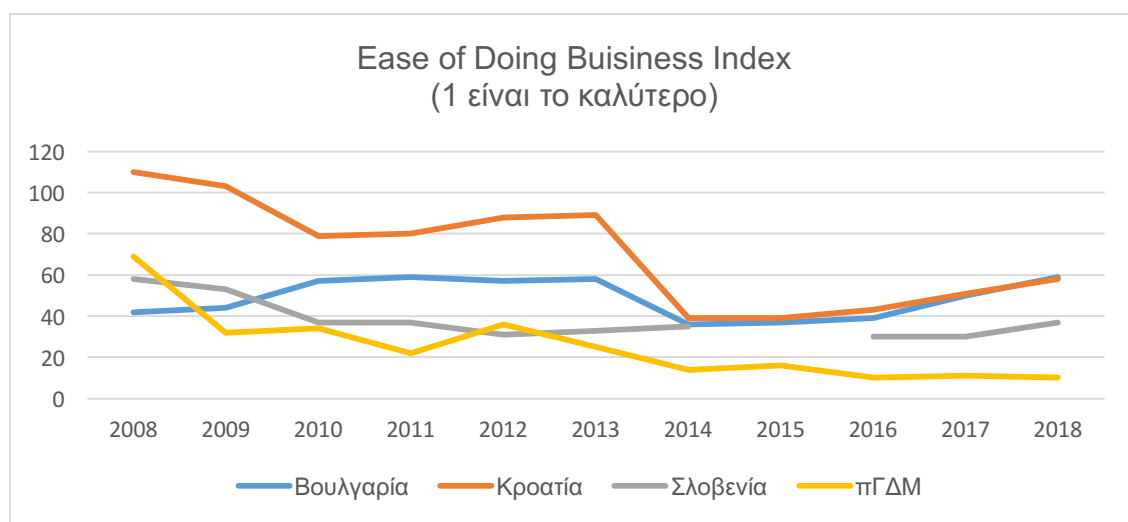
YEAR	2007-08	2008-09	2009-10	2010-11	2011-12	2012-13	2013-14	2014-15	2015-16	2016-17
6.06 No. of procedures to start a business	65	58	46	14	8	8	3	3	3	1
6.07 Time to start a business days	25	30	23	6	3	4	2	2	2	2
6.08 Agricultural policy costs	70	35	24	33	52	43	26	23	28	29
2. Foreign competition	91	93	84	66	76	50	35	30	30	
6.09 Prevalence of non-tariff barriers	83	79	67	76	85	73	69	73	66	62
6.10 Trade tariffs % duty	81	96	91	69	66	70	71	71	71	71
6.11 Prevalence of foreign ownership	110	113	114	124	127	123	109	112	100	95
6.12 Business impact of rules on FDI	117	106	100	115	119	99	43	20	15	32
6.13 Burden of customs procedures	76	70	62	62	61	55	45	36	36	42
6.14 Imports % GDP	32	28	28	19	30	29	27	29	28	20
B. Quality of demand conditions	108	99	94	89	91	126	113	89	84	
6.15 Degree of customer orientation	103	97	94	74	70	92	74	54	44	57
6.16 Buyer sophistication	105	104	104	110	123	133	136	118	125	106
7th pillar: Labor market efficiency	112	113	86	71	72	94	79	71	84	95
A. Flexibility	95	93	45	24	24	38	38	21	33	
7.01 Cooperation in labor-employer relations	109	101	101	82	93	112	98	63	58	81
7.02 Flexibility of wage determination	38	22	9	6	9	28	28	18	91	118
7.03 Hiring and firing practices	73	78	59	40	41	43	51	27	16	39
7.04 Redundancy costs weeks of salary	32	45	46	48	51	55	59	57	51	47
7.05 Effect of taxation on incentives to work							39	19	28	51
B. Efficient use of talent	109	113	108	113	115	129	121	110	111	
7.06 Pay and productivity	75	79	60	51	54	75	49	18	34	48
7.07 Reliance on professional management	112	110	113	115	126	133	110	107	102	110
7.08 Country capacity to retain talent							123	127	129	115
7.09 Country capacity to attract talent							134	134	133	128
7.10 Female participation in the labor force ratio to men	93	94	97	101	96	106	108	104	103	99
8th pillar: Financial market development	83	83	75	87	82	79	62	41	52	57
A. Efficiency	91	93	93	109	105	105	79	63	61	
8.01 Financial services meeting business needs				122	127	107	82	76	74	69
8.02 Affordability of financial services				112	118	116	84	54	52	60
8.03 Financing through local equity market	88	82	84	85	83	91	81	74	84	77
8.04 Ease of access to loans	108	113	111	122	96	70	63	55	56	45

YEAR	2007-08	2008-09	2009-10	2010-11	2011-12	2012-13	2013-14	2014-15	2015-16	2016-17
8.05 Venture capital availability	59	62	61	72	65	91	90	52	49	50
B. Trustworthiness and confidence	76	68	54	45	55	58	51	22	43	
8.06 Soundness of banks	109	102	79	78	83	67	55	52	45	52
8.07 Regulation of securities exchanges	88	82	74	65	60	68	66	50	60	70
8.08 Legal rights index 0-10 (best)	27	29	36	39	39	43	42	11	44	46
9th pillar: Technological readiness	90	83	52	64	67	71	67	62	63	61
A. Technological adoption				98	110	113	99	80	72	
9.01 Availability of latest technologies	114	112	103	80	89	96	80	69	52	61
9.02 Firm-level technology absorption	128	131	127	113	121	133	121	105	105	67
9.03 FDI and technology transfer	124	109	108	105	113	107	92	76	76	89
B. ICT use				51	52	59	57	60	60	
9.04 Internet users % pop.	83	77	42	42	46	46	43	50	44	47
9.05 Fixed-broadband Internet subscriptions /100 pop.	69	61	45	47	44	46	44	45	49	51
9.06 Internet bandwidth kb/s/user					51	65	55	66	63	63
9.07 Mobile-broadband subscriptions /100 pop.						51	67	55	60	61
10th pillar: Market size	106	104	103	106	107	104	109	108	108	110
A. Domestic market size	104	103	105	108	107	102	107	109	110	
10.01 Domestic market size index	104	103	105	108	107	102	107	109	110	113
B. Foreign market size	103	101	99	98	102	98	103	102	100	
10.02 Foreign market size index	103	101	99	98	102	98	103	102	100	95
10.03 GDP (PPP) PPP \$ billions	112	108	107	111	111	110	114	113	111	114
10.04 Exports % GDP	65	57	55	34	52	41	45	42	30	23
Innovation and sophistication factors	101	105	93	97	104	110	94	76	62	
11th pillar: Business sophistication	108	107	96	96	105	111	100	89	72	75
11.01 Local supplier quantity	103	96	85	66	90	96	79	49	33	73
11.02 Local supplier quality	99	94	85	83	91	104	81	71	47	47
11.03 State of cluster development	117	123	109	107	101	91	95	95	73	55
11.04 Nature of competitive advantage	127	132	127	130	125	133	143	132	123	110
11.05 Value chain breadth	97	90	81	80	81	105	103	72	62	82
11.06 Control of international distribution	89	78	72	80	86	101	96	81	63	58
11.07 Production process sophistication	105	105	98	90	99	111	88	73	63	61
11.08 Extent of marketing	107	104	99	98	105	101	84	78	77	87

YEAR	2007-08	2008-09	2009-10	2010-11	2011-12	2012-13	2013-14	2014-15	2015-16	2016-17
12th pillar: Innovation	92	99	92	97	105	110	86	68	58	51
12.01 Capacity for innovation	84	83	86	87	86	99	94	91	91	82
12.02 Quality of scientific research institutions	89	95	90	71	86	100	86	71	59	53
12.03 Company spending on R&D	107	98	114	111	109	123	91	67	62	58
12.04 University-industry collaboration in R&D	81	89	78	74	92	105	81	60	60	70
12.05 Gov't procurement of advanced tech. products	107	111	106	110	110	102	81	56	22	15
12.06 Availability of scientists and engineers	64	70	81	95	114	106	92	81	86	82
12.07 PCT patent applications applications/million pop.						59	72	91	79	68

A.3 ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ - ΠΙΝΑΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

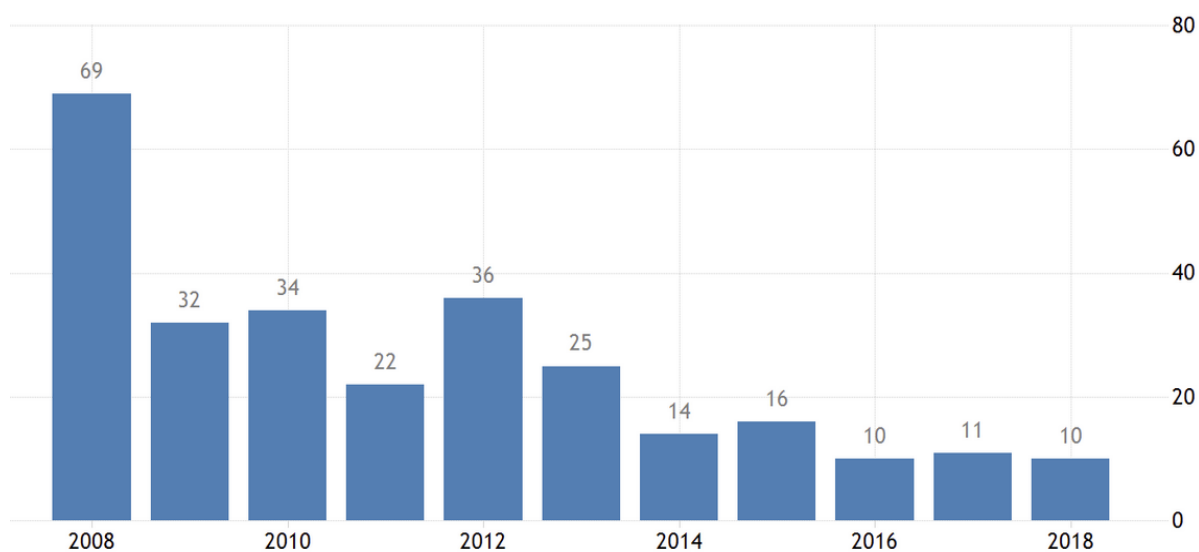
Doing business indicators - RANK (ranking from 190 economies)

	2017	2018
1 Starting a business	4	22
2 Dealing with construction permits	11	26
3 Getting electricity	29	53
4 Registering property	48	48
5 Getting credit	16	12
6 Protecting minority investors	13	4

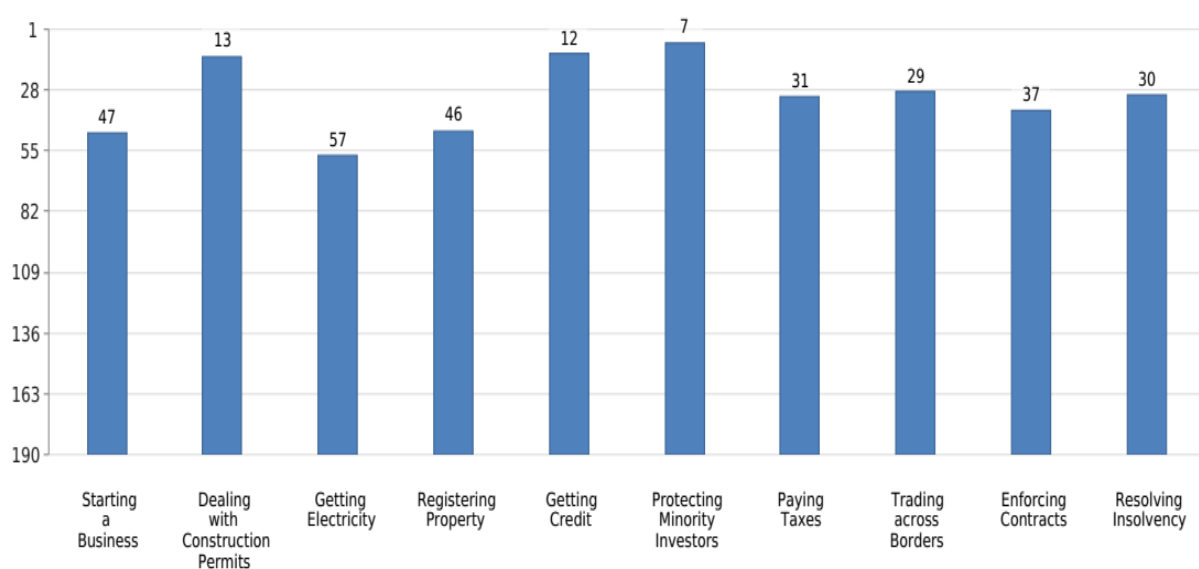
7	Paying Taxes	9	29
8	Trading across borders	27	27
9	Enforcing contracts	36	35
10	Resolving insolvency	32	30

Source: Doing Business Report (2017, 2018)

Πίνακας κατάταξης της πΓΔΜ στο δείκτη EDB (Doing Business Report 2017, 2018 από έρευνα της Παγκόσμιας τράπεζας - World bank, 2018¹⁴)

Γράφημα Κατάταξη της πΓΔΜ στο δείκτη EDB παγκοσμίως (World Bank, 2018)

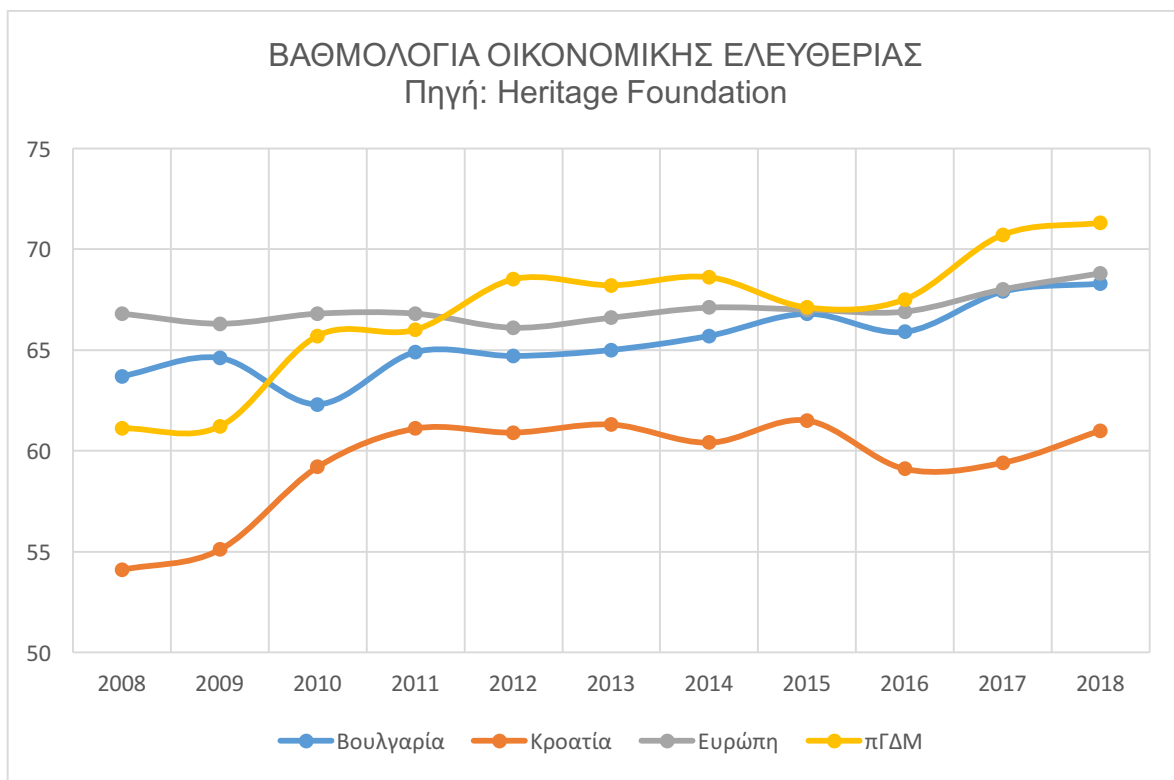

Γράφημα κατάταξη της πΓΔΜ σε κάθε ένα από τους υποδείκτες EDB παγκοσμίως.

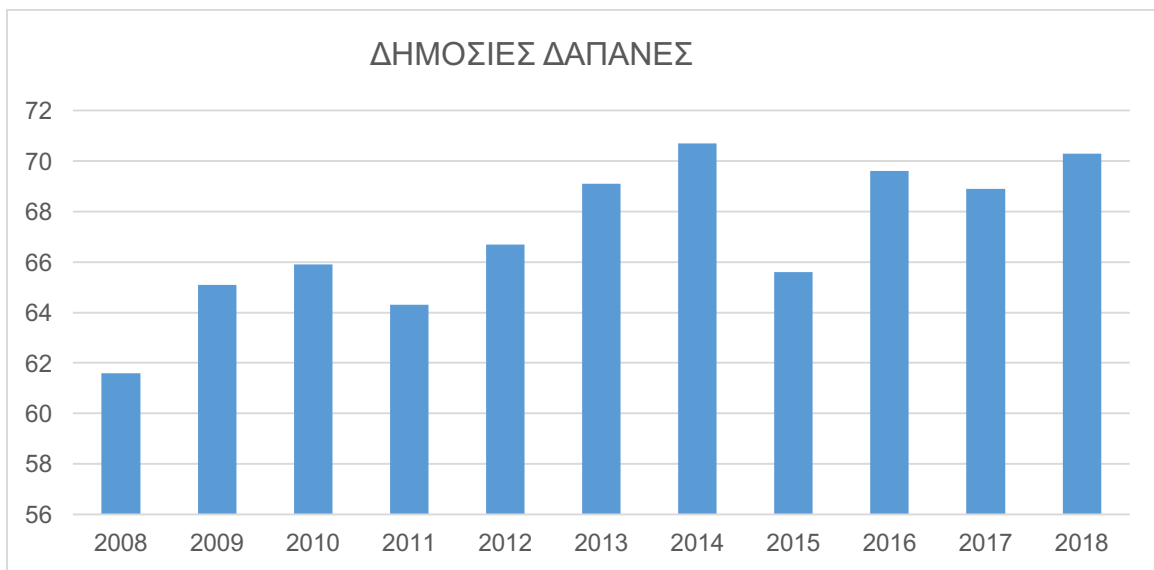
¹⁴ World Bank Database (2017). World Development Indicators.

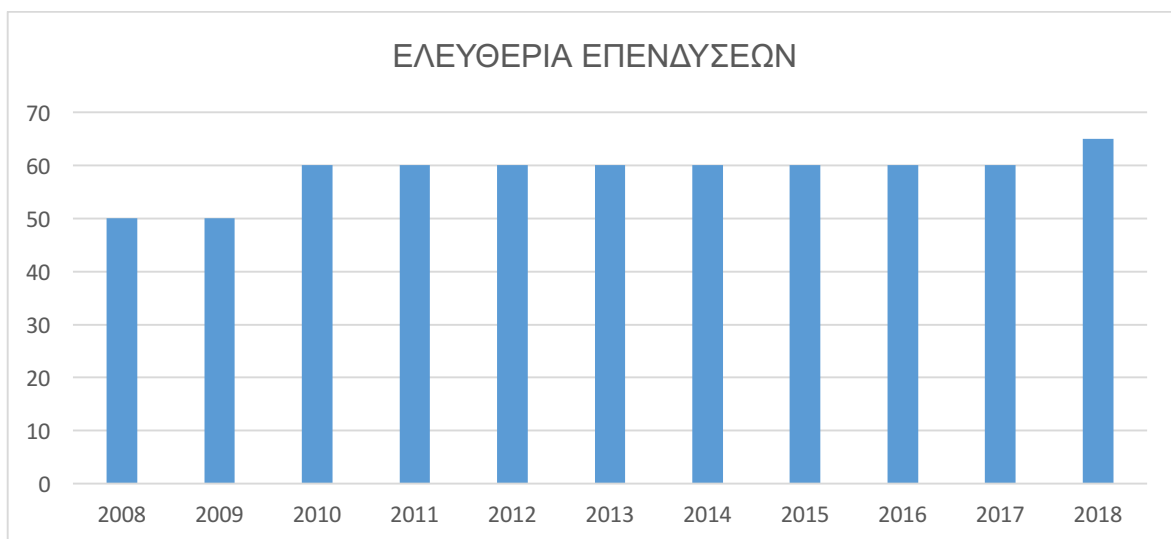
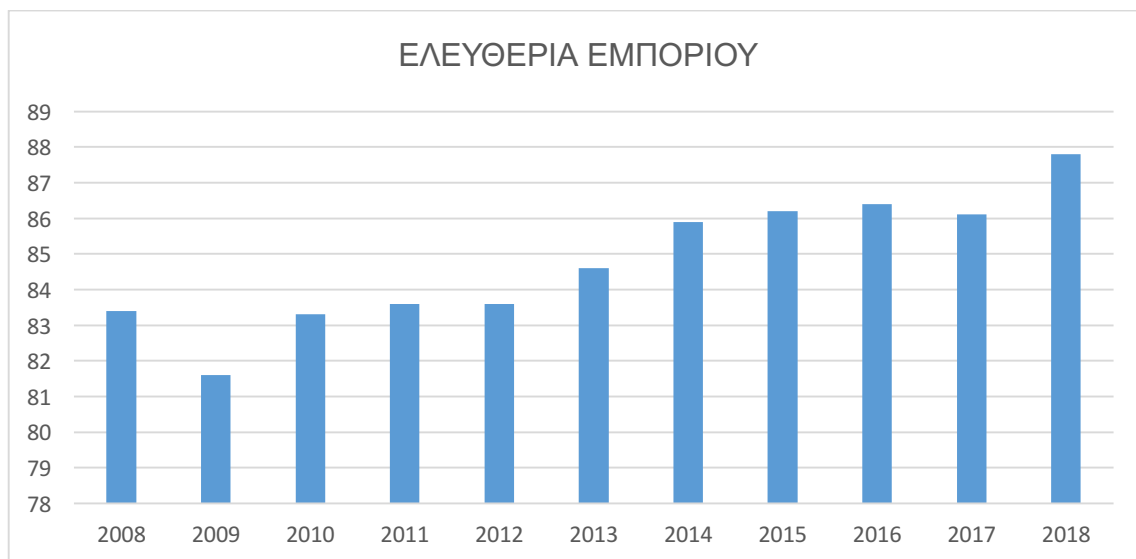
A.4 ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ - ΠΙΝΑΚΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

Γραφήματα του δείκτη οικονομικής ελευθερίας για τη πΓΔΜ (Index of economic freedom, 2018)

	Overall score	Property rights	Government integrity	Judicial effectiveness	Tax burden	Government spending	Fiscal health	Business freedom	Labor freedom	Monetary freedom	Trade freedom	Investment freedom	Financial freedom
2018	71.3	64.8	47.4	57.0	91.6	70.3	78.1	82.9	69.0	81.8	87.8	65.0	60.0
2017	70.7	67.0	52.0	61.4	91.9	68.9	72.6	81.5	66.7	80.8	86.1	60.0	60.0
2016	67.5	35.0	45.0	N/A	92.1	69.6	N/A	76.4	66.7	83.5	86.4	60.0	60.0
2015	67.1	35.0	44.0	N/A	91.4	65.6	N/A	79.2	70.7	79.0	86.2	60.0	60.0
2014	68.6	35.0	39.6	N/A	91.4	70.7	N/A	81.0	78.8	83.5	85.9	60.0	60.0
2013	68.2	35.0	39.0	N/A	91.4	69.1	N/A	80.3	78.4	84.0	84.6	60.0	60.0
2012	68.5	35.0	41.0	N/A	91.2	66.7	N/A	80.9	80.3	86.1	83.6	60.0	60.0
2011	66.0	35.0	38.0	N/A	90.0	64.3	N/A	64.6	79.7	84.5	83.6	60.0	60.0
2010	65.7	35.0	36.0	N/A	89.3	65.9	N/A	65.2	83.1	79.0	83.3	60.0	60.0
2009	61.2	30.0	33.0	N/A	89.4	65.1	N/A	58.2	59.8	85.4	81.6	50.0	60.0
2008	61.1	30.0	27.0	N/A	88.1	61.6	N/A	65.2	60.2	85.5	83.4	50.0	60.0

Συγκεντρωτικός πίνακας Οικονομικής Ελευθερίας (Πηγή: Heritage foundation)